

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Rapport

R54:1975

Att bo i äldre förortsmiljö

Linnea Gillwik

Byggforskningen

Att bo i äldre förortsmiljö

L. Gillwik

Denna rapport utgör redovisning av resultat från boendestudier i några tidstypiska bostadsområden från 1930- och 1940-talen. De områden som studerats är belägna i stadsdelarna Traneberg och Hägerstensåsen i Stockholms ytterstad. Bebyggelsen i Traneberg består av trevånings lamellhus, s k smalhus, byggda under 1930-talet. Den bebyggelse som studerats i Hägerstensåsen består av sexvånings punkthus, uppförda under 1940-talet. Syftet har varit att studera hur dessa äldre områden idag fungerar för de boendes behov. Det arbete som utförts har varit dels inventeringar av områdena, dels intervjuer med de boende, dels observationer i områdena med avseende på de boendes användning av utemiljön. För att ge undersökningsresultaten ett vidare perspektiv har dessa inarbetats i en jämförande analys. Som jämförelsematerial har använts resultat från undersökningar dels i moderna bostadsområden av olika typ, dels i den äldsta innerstadsbebyggelsen i några större kommuner.

Den fysiska miljön

Andelen smålägenheter är betydande i 1930- och 1940-talens bostadsområden. Flertalet av de undersökta lägenheterna är utrustade med centralvärme, wc samt bad eller dusch men utrustningen är i de flesta fall otidsenlig och nedsliten.

Undersökningsområdena är jämförelsevis rymliga. Den användbara friytan per lägenhet kan beräknas överstiga vad som rekommenderas i Statens planverks skrift "Bostädens grannskap"; något som mer sällan är fallet i de moderna områden med flerfamiljshus, vilka tjänat som jämförelse i detta projekt. Friytorna i områdena från 1930- och 1940-talen består av naturmark med högvuxen vegetation medan ytorna i de moderna områdena till större delen är anlagda. Ifråga om lekplatser uppfylls inte de av planverket rekommenderade normerna i 1930- och 1940-talsområdena Traneberg och Hägerstensåsen. I de moderna undersökningsområdena finns i allmänhet anläggningar åtminstone för de yngre barnens lek.

Dessa områden är dock ofta extremt

fattiga i andra avseenden, såsom då det t ex gäller naturmaterial för barnens lek — träd, buskar, örter, gräs, stenar etc. I undersökningen jämförs skilda typer av bostadsmiljöer ifråga om den fysiska miljöns förutsättningar för barns lek och vuxnas utevistelse. Jämförelser görs också vad gäller trafikplanering och serviceutbud.

Befolkning

Ifråga om ålders- och hushållsstruktur skiljer sig Traneberg och Hägerstensåsen från Stockholms kommun som helhet. Andelarna enpersonshushåll och pensionärer är stora till följd av områdenas lägenhetssammansättning och ålder. Däremot avviker områdena föga från kommunen som helhet ifråga om de boendes inkomster. Inkomstspridningen är betydande i dessa områden även om medelinkomsten ligger något under kommunmedeltalet. I detta avseende skiljer sig de äldre områdena från de moderna undersökningsområdena, i vilka starka tendenser till ekonomisk segregation kan konstateras. I dessa moderna områden är inkomstspridningen ringa och detta gäller såväl i områden med låg som med hög medelinkomst. I undersökningen diskuteras huruvida utformningen av den fysiska bostadsmiljön bidragit till uppkomsten av inkomststrukturen.

Social interaktion

Den sociala interaktionen har studerats i undersökningen av två skäl: dels kan social gemenskap ha ett betydande egenvärde för de enskilda individerna, dels kan fungerande grannkontakter bidra till att ett positivt "socialt klimat" uppstår i bostadsområdet. Ett rikt nät av grannkontakter motsvaras av en känsla av social samhörighet med bostadsområdet hos de boende. I undersökningen beskrivs bl a strukturen av kontakter för skilda funktioner, initierandet av grannkontakter, boendetidens betydelse för uppkomsten av kontakter och grannkontakternas samband med attityderna de boende emellan. Ett försök har gjorts att analysera huruvida bostadsområdets fysiska utformning kan främja eller hindra uppkomsten av

Byggforskningen Sammanfattningar

R54:1975

Nyckelord:

boendestudie, äldre förortsmiljö, Stockholmsförort, Traneberg, Hägersten

Rapport R54:1975 hänför sig till anslag 730592-4 från Statens råd för byggnadsforskning till Linnea Gillwik, Stockholm.

UDK 711.582
301.728

SfB A
ISBN 91-540-2490-0

Sammanfattning av:

Gillwik, L, 1975, *Att bo i äldre förortsmiljö*. (Statens råd för byggnadsforskning.) Stockholm. Rapport R54:1975, 237 s., ill. 34 kr + moms.

Rapporten är skriven på svenska med svensk och engelsk sammanfattning.

Distribution:

Svensk Byggtjänst
Box 1403, 111 84 Stockholm
Telefon 08-24 28 60

Grupp: samhällsplanering

grannkontakter. Resultaten stöder antagandet, att den fysiska utformningen spelar en roll för uppkomsten av grannkontakter.

Användning av utemiljön

Den vuxna befolkningen i Traneberg och Hägerstensåsen synes använda utemiljön i bostadsområdet oftare och på ett mer varierat sätt än vad fallet är i de studerade moderna områdena. En stor del av de vuxna boende i Traneberg och Hägerstensåsen anser dock att de skulle använda utemiljön i än större utsträckning om vissa hinder kunde undanröjas och om det funnes fler möjligheter till uteaktiviteter för deras del i bostadsområdet.

Barnens utelektid per dag tenderar vara kortare i Traneberg och Hägerstensåsen än i de undersökta moderna områdena, möjligen beroende på trafiksituationen. Däremot utnyttjar barnen i Traneberg och Hägerstensåsen uteytorna på ett mer varierat sätt än vad som kunnat iakttagas i de moderna områdena. Också en skillnad ifråga om barnens lekar har iakttagits, såtillvida att rörelselekar och skapande lekar tenderar vara mer frekventa i de äldre områdena. I undersökningen diskuteras huruvida iakt-

tagna skillnader ifråga om uteaktiviteter kan förklaras av de olikartade fysiska förutsättningarna i de skilda områdena.

Boendetrivsel

De allra flesta boende i Traneberg och Hägerstensåsen är nöjda med sitt bostadsområde. Det missnöje som dock finns riktar sig mot den privata lägenhetens beskaffenhet, såsom kökets storlek och standarden på köksutrustning och hygienrum. I de moderna områdena finns ett betydligt mer utbrett missnöje som oftast riktar sig mot den fysiska och sociala miljön samt bostadens läge och pris. Hushållen i de moderna områdena är betydligt mer flyttningsbenägna än hushållen i Traneberg och Hägerstensåsen. I de moderna områdena anges oftast missnöje med läge och miljö som orsak till flyttningsönskemålen. Bland flyttningsvilliga hushåll i Traneberg och Hägerstensåsen varierar orsakerna till flyttningsönskemålen avsevärt. Ofta har dessa orsaker inte att göra med missnöje med bostadsområdet som sådant. En av de vanligaste orsakerna är dock önskan om större bostad. Flyttningsbenägenheten är störst bland barnhushållen i dessa äldre områden.

Förbättringsönskemål och betalningsförmåga

Flertalet av de boende i Traneberg och Hägerstensåsen önskar någon form av förbättringsåtgärder. I första hand önskar man upprustning av den privata lägenheten, såsom modernisering av köksutrustning och hygienrum. Vad gäller hygienrumsutrustning kan nämnas, att enbart dusch av många anses som ett lika bra eller bättre alternativ än badkar. Bland de mest frekventa önskemålen märks också modernisering av äldre tvättstugor, fasad- och trapphusrenovering samt anläggning av uteplatser.

Flertalet av hushållen i Traneberg och Hägerstensåsen kan beräknas ha förmåga att med egen inkomst betala för någon form av upprustning. Också hushåll som kan beräknas sakna betalningsförmåga önskar i stor utsträckning att förbättringar kommer till stånd. Måhända kan dessa resultat tolkas så, att många hushåll är villiga pruta av på sin övriga konsumtion till förmån för höjd bostadsstandard. I varje fall ger undersökningen inte stöd för tanken, att flertalet boende på grund av bristande betalningsförmåga skulle vara nöjda med att bristande standard bibehålles.

Living in an older suburban environment

L. Gillwik

This report contains the results of dwelling studies in some housing areas which are typical of the thirties and forties. The areas studied are situated in Traneberg and Hägerstensåsen in the suburbs of Stockholm. The buildings in Traneberg consist of three-storey staircase-entry blocks of flats built in the thirties, while the housing area studied in Hägerstensåsen consist of six-storey point blocks constructed in the forties. The object was to find how these older areas satisfy the needs of their inhabitants today.

The work carried out consisted of surveys of the areas, interviews with the inhabitants, and observations in the areas with regard to the inhabitants' use of the outdoor environment. In order to give the investigation results a broader perspective, these have been incorporated in a comparative analysis. The comparative material employed was the results of investigations in modern housing areas of different types and also in the oldest city nucleus developments in some larger towns.

The physical environment

In the housing areas built in the thirties and forties, there is a considerable proportion of small flats. Most of the investigated flats are provided with central heating, WC and bath or shower, but in most cases the equipment is outdated and dilapidated. The investigation areas are relatively spacious. The available free space per flat is in excess of that recommended in National Board of Urban Planning publication "The neighbourhood of dwellings"; this is something which is very rarely the case in the modern areas containing blocks of flats which were used as the standard of comparison in this project. The free spaces in the areas built in the thirties and forties consist of natural ground with well developed vegetation, while the spaces in the modern areas were mostly laid out. As regards play areas, the housing areas in Traneberg and Hägerstensåsen do not conform to the standards recommended by the National Board of Urban Planning. In the modern investigation areas, play facilities are generally provided at least for the younger children. However, these areas are often extremely poor in other respects, for instance as regards natural materials for children's play — trees, bushes, plants,

grass, stones, etc. The investigation made a comparison of different types of dwelling environment in respect of the physical environmental conditions for children's play and adults' outdoor activities. Comparison were also made with regard to traffic planning and service facilities.

Population

As regards the age and household structure, Traneberg and Hägerstensåsen are different from Stockholm Municipality as a whole. Owing to the flat composition and age of the areas, the proportions of one-person households and retired people are high, while these areas hardly differ from the Municipality as a whole as regards the incomes of the inhabitants. There is a considerable spread of incomes in these areas, even if the mean income is somewhat below the average for the Municipality.

In this respect, these older housing areas are different from the modern investigation areas, in which there is a pronounced tendency towards economic segregation. In these modern areas there is very little spread of income, and this holds for areas with a low mean income as much as for those with a high mean income. The report discusses whether the form taken by the physical environment was a contributory factor in the development of the income structure.

Social interaction

Social interaction was studied in the investigation for two reasons: partly because social intercourse can have a considerable inherent value for the individuals, and partly because functioning neighbourhood contacts can contribute to the creation of a positive "social climate" in the housing area. A rich network of neighbourhood contacts brings about a feeling of social community within the housing area. The investigation report describes, inter alia, the structure of contacts for various functions, the initiation of contacts between neighbours, the significance of the length of residence for the creation of contacts, and the relationship of the contacts between neighbours to the attitudes of the inhabitants to each other. An attempt was made to analyse whether the physical form of the housing area can promote or hinder the creation of contacts be-

Swedish Building Research Summaries

R54:1975

Key words:

dwelling study, older suburban environment, Stockholm suburb, Traneberg, Hägersten

Report R54:1975, refers to Grant 730592-4 from the Swedish Council for Building Research to Linnea Gillwik, Stockholm.

UDC 711.582
301.728
SfB A
ISBN 91-540-2490-0

Summary of:

Gillwik, L, 1975, *Att bo i äldre förorts-miljö*. Living in an older suburban environment. (Statens råd för byggnadsforskning.) Stockholm. Report R54:1975, 237 pp. ill. Skr. 34 + moms.

The report is in Swedish with summaries in Swedish and English.

Distribution:

Svensk Byggtjänst,
Box 1403, S-111 84 Stockholm
Sweden

tween neighbours. The results support the assumption that the physical form plays a role in the creation of contacts between neighbours.

Use of the outdoor environment

It would seem that the adult population in Traneberg and Hägerstensåsen uses the outdoor environment more often and in a more varied manner than is the case in the modern housing areas studied. A large proportion of the adult population in Traneberg and Hägerstensåsen consider, however, that they would make use of the outdoor environment to an even greater extent if certain obstacles were to be removed, and if there were more outdoor facilities for them in the housing area.

The outdoor play period of children per day tends to be shorter in Traneberg and Hägerstensåsen than in the modern areas investigated, which may be due to the traffic situation. On the other hand, however, children in Traneberg and Hägerstensåsen make use of the outdoor spaces in a more varied manner than could be observed in the modern areas. There was another difference with regard to children's games, namely that mobile games and creative games tend to be more frequent in the older areas. The report discusses whether the observed differences in regard to the outdoor

activities can be explained by the differences in physical conditions in the different housing areas.

Satisfaction with housing conditions

Most people living in Traneberg and Hägerstensåsen are pleased with their housing areas. The dissatisfaction which does exist is directed towards the character of the individual dwelling, such as the size of the kitchen and the standard of kitchen equipment and sanitary spaces. In the modern areas there is considerably more extensive dissatisfaction which is most often concerned with the physical and social environment, and the situation and price of the dwelling.

The households in the modern areas are much more willing to move than those in Traneberg and Hägerstensåsen. In the modern areas, it is mostly displeasure with position and environment which is stated as the reason for the wish to move. Among households in Traneberg and Hägerstensåsen which are willing to move, the reasons for a move vary very greatly. Often, such reasons have nothing to do with dissatisfaction with the housing area as such; however, one of the most common reasons is the wish to have a larger flat. In these older areas, the wish to move is greatest among households with children.

Requests for improvement and the ability to pay

Most of those living in Traneberg and Hägerstensåsen wish to have some kind of improvement carried out. The most usual wish is for modernisation of one's own dwelling, particularly kitchen equipment and sanitary areas. As regards the equipment of the sanitary areas, it may be mentioned that many consider a shower alone to be as good as, or better than, a bath. Among the most frequent wishes may be noted the modernisation of old laundry rooms, renovation of the facades and staircases and the provision of outdoor spaces.

Most of the households in Traneberg and Hägerstensåsen may be considered able to pay for some form of modernisation out of their own income. Even households which can be considered unable to pay mostly wish to have improvements carried out. These results may be interpreted to mean that many households are prepared to cut down on their other consumption in favour of a higher dwelling standard. In any case, this investigation provides no support for the supposition that, because of a lack of ability to pay, most inhabitants would be willing to perpetuate a deficient standard.

R54:1975

ATT BO I ÄLDRE FÖRORTSMILJÖ

Linnea Gillwik

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 730592-4 från
Statens råd för byggnadsforskning till Linnea Gillwik, Stockholm.

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm
ISBN 91-540-2490-0

LiberTryck Stockholm 1975

INNEHÅLL

FÖRORD	5
1 PROJEKTETS BAKGRUND, SYFTE OCH GENOMFÖRANDE . . .	7
1.1 Inledning	7
1.2 Skilda bostadsmiljöer	8
1.3 Projektets syfte	15
1.4 Tidigare forskning	17
1.5 Projektets genomförande	20
2 DE UNDERSÖKTA OMRÅDENA	26
2.1 Bebyggelse från 1930- och 1940-talen	26
2.1.1 Bebyggelsens utformning	26
2.1.2 Service	37
2.1.3 Befolkning	40
2.1.4 Upplåtelseformer och priser	42
2.2 Bebyggelse från 1960- och 1970-talen	43
2.2.1 Bebyggelsens utformning	43
2.2.2 Service	49
2.2.3 Befolkning	49
2.2.4 Upplåtelseformer och priser	49
2.3 Bebyggelse från tiden före år 1921	51
2.3.1 Bebyggelsens utformning	51
2.3.2 Service	53
2.3.3 Befolkning	53
2.3.4 Upplåtelseformer och priser	54
2.4 Sammanfattande jämförelse	54
3 BEBYGGELSETYP OCH SOCIAL INTEGRATION	56
3.1 Social segregation	56
3.2 Restriktioner för bostadsvalet	59
3.3 Bostadsvalet i praktiken	63
4 BEBYGGELSETYP OCH BOENDEKONTAKTER	70
4.1 Teori och forskning	70
4.2 Informella kontakter och deras orsaker	71
4.3 Formella kontakter och deras orsaker	84
5 BEBYGGELSETYP OCH BOENDEFÖRANKRING	86
5.1 Boendeförankringens betydelse	86
5.2 Identifieringsenheten	86
5.3 Uppkomsten av boendeförankring	89
5.4 Förankring och boendeattityder	92
6 BEBYGGELSETYP OCH BOENDEAKTIVITETER	97
6.1 Forskning om boendeaktiviteter	97
6.2 Inomhusaktiviteter	97
6.2.1 Aktiviteter i bostaden	97
6.2.2 Aktiviteter i fritidslokaler	99
6.3 Vuxnas utevistelse	101
6.3.1 Utnyttjandet av utemiljön	101
6.3.2 Aktiviteter utomhus och ytanvändning	104
6.3.3 Hinder för utevistelse	111

6.4	Barnens utelek	114
6.4.1	En utvecklingspsykologisk teori	114
6.4.2	Utelektid	116
6.4.3	Tillsynsmöjligheter	117
6.4.4	Samvaro med kamrater och vuxna	120
6.4.5	Barnens lekbeteende	122
6.4.6	Användning av ytslag och redskap	128
6.4.7	Sammanställning av forskningsresultat	132
7	BEBYGGELSETYP OCH TRIVSEL	139
7.1	Trivselmätning	139
7.2	Flyttningssvilja	140
7.3	Boendetillfredsställelse	144
8	BEBYGGELSETYP OCH FÖRBÄTTRINGSÖNSKEMÅL	150
8.1	Undersökning av förbättringsönskemål	150
8.2	Betalningsförmåga	150
8.3	Förbättringar av lägenheter och byggnader	153
8.4	Förbättringar av boendemiljön	160
8.5	Prioritering av förbättringsåtgärder	164
9	SAMMANFATTANDE KOMMENTARER	166
9.1	Bostadsmiljöer av olika typ	166
9.2	Det sociala livet i olika bostadsmiljöer	170
9.3	Användning av olika bostadsmiljöer	173
9.4	Trivsel och önskemål i olika bostadsmiljöer	177
10	TEKNISK RAPPORT	182
10.1	Inledning	182
10.2	Uppläggning	183
10.3	Områdesvalet	183
10.4	Intervjuundersökningen	185
10.4.1	Planering	185
10.4.2	Population och urval	185
10.4.3	Estimation	187
10.4.4	Genomförande	191
10.4.5	Bortfallet	192
10.4.6	Bearbetning	192
10.4.7	Undersökningsresultatens tillförlitlighet	193
10.5	Observationsstudier	200
10.5.1	Metodik	200
10.5.2	Expertgranskning av metodiken	202
10.5.3	Undersökningsresultatens tillförlitlighet	205
10.6	Inventeringar	206
	LITTERATUREFERENSER	209
	BILAGA: INTERVJUFORMULÄR	213

FÖRORD

Denna publikation utgör slutrapport från projekt 730592-4 vid Statens råd för byggnadsforskning. I detta projekt har fältundersökningar gjorts i bostadsområden utbyggda under 1930- och 1940-talen. Resultaten av dessa undersökningar har sammanställts och jämförts med resultat från tidigare undersökningar, dels i modern bebyggelse från slutet av 1960-talet och början av 1970-talet¹⁾, dels i den äldsta innerstadsbebyggelsen från tiden före år 1921²⁾³⁾. Redogörelse för undersökningarna i förortsbebyggelse från 1930- och 1940-talen intar den centrala platsen i denna rapport. De övriga nämnda undersökningarna, vars resultat använts i detta projekt, har redovisats i tidigare publikationer. Undersökningarna av den äldre förortsbebyggelsen har resulterat i en stor datamängd. Endast en del av datamängden har kunnat redovisas i denna rapport.

I undersökningarna av bostadsområden från 1930- och 1940-talen har intervjuarbetet och den maskinella databearbetningen av intervjuernas resultat skett vid Statistiska centralbyråns utredningsinstitut under ledning av Olle Johansson samt Klas Rydenstam (till november 1974) och Gunilla Lundholm (från november 1974). I observationsstudierna av de boendes användning av bostadsmiljöerna har en grupp yngre akademiker och studerande vid Stockholms universitet medverkat. Resultaten av observationsstudierna har bearbetats maskinellt vid SEMKA AB, Sundbyberg, under ledning av Rolf Ericsson. Den metod som använts vid observationsstudierna har i statistiskt hänseende granskats och kommenterats av Gunnar Ekman vid SEMKA AB. Vid inventeringen av bostadsområdena har material ställts till förfogande av Stockholms stadsbyggnadskontor, fastighetskontor och statistiska kontor. Behjälplig vid manuella databearbetningar,

-
- 1) Bostadsområdets utformning och de boende. SOU 1974:18, bilaga 12.
  - 2) Att bo i gamla bostäder. Statens råd för byggnadsforskning R 1:1972.
  - 3) Sociala aspekter på bostadssanering. Statens råd för byggnadsforskning R 13:1975.

framtagning av statistiskt material m.m. har varit Vera
Börjeson (t.o.m. juni 1974) samt Ingrid Sundlöf (fr.o.m.
juli 1974) vid AB Per Holm Ekonomisk Planering. Ingrid
Sundlöf har också ansvarat för utskriften av denna rapport.

Stockholm i juni 1975

Linnéa Gillwik

1 PROJEKTETS BAKGRUND, SYFTE OCH GENOMFÖRANDE

1.1 Inledning

Avsikten med detta projekt har varit, att bidra till planeringsunderlaget då det gäller förbättringsåtgärder i skilda typer av bostadsmiljöer i rikets tätorter. I detta syfte har en rad bostadsområden av olikartad bebyggelsestyp studerats. En strävan har varit att med dessa studier söka visa, hur de olika bostadsmiljöerna fungerar för de boendes behov och därmed påvisa, vilka förbättringsåtgärder som kan vara önskvärda i de skilda typerna av miljöer.

I detta projekt har studier gjorts i några olika typer av bebyggelse från 1930- och 1940-talen. Studierna har genomförts i två bostadsområden i Stockholms kommun. Dessa studier skall i det följande benämnas Stockholmsundersökningen. Stockholmsundersökningens resultat har i detta projekt ställts samman med resultat från två tidigare undersökningar i andra typer av bostadsmiljöer. Den ena undersökningen är "Bostadsområdets utformning och de boende" (SOU 1974:18, bil. 12). Denna undersökning har genomförts i åtta olikartat utformade moderna bostadsområden i Göteborg. Undersökningen benämns i det följande Göteborgsundersökningen. Den andra undersökning, vars resultat behandlas i detta projekt, är en studie av det äldsta bostadsbeståndet i åtta större kommuner. Undersökningen har publicerats i rapporterna "Att bo i gamla bostäder" (BFR rapport 1:1972) och "Sociala aspekter på bostadssanering" (BFR rapport 13:1975). Denna undersökning benämns i det följande Saneringsundersökningen.

Den jämförande metod som valts i detta projekt, syftar till att ge en differentierad kunskap om behovet av miljöförbättringar i skilda typer av befintlig bebyggelse. De skilda undersökningarna tillsammans ger en bild av hur bostadsmiljöerna idag fungerar i den äldre innerstadsbebyggelsen, i den bebyggelse som växte fram vid funktionalismens genombrott, och i den moderna förortsbebyggelse som uppförts under det senaste decenniet.

I denna rapport är huvudvikten lagd vid redovisning av Stockholmsundersökningen, då denna ej tidigare redovisats. I Stockholmsundersökningen har sådana undersökningsmetoder valts, att direkta jämförelser med Göteborgsundersökningen genomgående blivit möjliga. Då det gäller Saneringsundersökningen är jämförelsemöjligheterna mer begränsade på grund av metodskillnader. Saneringsundersökningen är i högre grad än de övriga undersökningarna inriktad på den inre lägenhetens funktion. Emellertid har Saneringsundersökningens resultat i möjligaste mån infogats i jämförelserna, speciellt då det gäller de boendes egna synpunkter på förbättringsåtgärder.

1.2 Skilda bostadsmiljöer

I både forskning och debatt har under de senaste åren intresset i hög grad koncentrerats till de bostadsmiljöer med flerfamiljshus, som byggts under det senaste decenniet i storstädernas ytterområden. Det kan vara värt att påpeka, att antalet lägenheter i sådana miljöer trots allt utgör en mindre del av det befintliga bostadsbeståndet, vilket framgår av TAB. 1.1

TAB. 1.1. Andelen lägenheter i skilda typer av bebyggelse. Riket 1970.

Byggnads- period	Procentuell andel lägenheter				
	Storstadsregionerna		Övriga riket		Totalt
	Fler- familjs- hus	Små- hus	Fler- familjs- hus	Små- hus	
- 1930	6	2	5	15	28
1931 - 1950	7	2	8	9	26
1951 - 1960	5	1	8	5	19
1961 - 1970	7	2	12	6	27
Totalt	25	7	33	35	100

Källa: Folk- och bostadsräkningen 1970.

Den typ av bebyggelse - flerfamiljshus byggda efter 1960 i storstadsregionerna - som livligt debatterats under senare år, utgjorde enligt tabell 1.1 endast 7 procent av bostadsbeståndet. Lika stor andel utgjorde lägenheterna i storstadsregionernas flerfamiljshus byggda under 1930- och 1940-talen. Denna senare typ av bostäder har ägnats föga intresse i dagens forskning och debatt.

Det stora intresset i debatten för moderna områden med flerfamiljshus i storstadsregionernas ytterområden synes snarare vara dikterat av oro inför det fortsatta bostadsbyggandets utformning än av ett intresse för förbättringsåtgärder i de befintliga bostadsmiljöerna. I de tre storstadsregionerna har vissa moderna bostadsområden definitivt hamnat i vanrykte. Inte sällan har just bebyggelsens utformning - med rätt eller orätt - getts skulden för påtalade missförhållanden. Det har funnits en tendens i debatten att framhålla områden från 1930- och 1940-talen som miljömässigt förtjänstfulla i jämförelse med 1960- och 1970-talens bostadsområden. Under 1930- och 1940-talen medförde produktionsmetoderna för bostadsbyggandet endast mindre ingrepp i de naturliga markförhållandena. Möjligheterna att bevara den ursprungliga naturen var större än vid dagens storskaliga utbyggnader. Elementbyggnade i långa serier hade ännu inte slagit igenom. Vidare tycks dagens bostadsplanerare ha en annorlunda syn på vegetationens funktion i bostadsområden än vad man hade vid funktionalismens genombrott. Eivor Bucht framhåller i skriften "Vegetation i tio bostadsområden", att vegetationen sedan 1950-talet alltmera börjar behandlas som "byggelement" bland andra, varvid de långa seriernas ekonomi blivit påtaglig även vid hantering av växter. Under sådana förhållanden är det inte särskilt märkligt, att många områden från 1930- och 1940-talen utifrån sett framstår som mer attraktiva än storskaligt utbyggda områden från senare tid. Därtill kommer, att servicestrukturen ofta är mer decentraliserad i bebyggelse från 1930- och 1940-talen än i den moderna bebyggelsen.¹⁾ Emellertid har det hittills funnits föga stöd

1) Jämför Gillwik, L & Gustafsson, J R: Detaljhandelns del av serviceförsörjningen. Statens råd för byggnadsforskning. Rapport 3:1970.

i vetenskaplig forskning för tanken, att utformningen av 1930- och 1940-talens bebyggelse idag skulle fungera bättre för de boendes behov än vad utformningen av de moderna bostadsområdena gör. Det förtjänar också påpekas, att äldre undersökningar har visat, att områden som byggdes under 1930- och 1940-talen - exempelvis Hägerstensåsen¹⁾ - inte var särskilt attraktiva vid tiden för första inflyttning. Vidare kan nämnas, att det under de allra senaste åren på vissa orter har konstaterats flyttningsströmmar från den något äldre förortsbebyggelsen till moderna områden - något som antagits ha miljömässiga orsaker. Utan närmare inventering av den tidiga förortsbebyggelsen kan man våga antaga, att markdisposition och trafikplanering i sådana områden mer sällan motsvarar dagens normer.

Skilda typer av bostadsmiljöer kräver skilda typer av förbättringsåtgärder om målet är att bostadsmiljöerna skall fungera för alla boendegrupper. I det äldsta bostadsbeståndet, där modern utrustning saknas, finns givetvis behov av åtgärder i den inre bostaden. I den tidigare nämnda Saneringsundersökningen har också till viss del dokumenterats behovet av förbättringar i den yttre miljön, främst vad gäller trafikföringen och friytorna.

Som TAB 1.2 visar finns fortfarande en stor andel halvmoderna och omoderna bostäder i det äldsta bostadsbeståndet. I Saneringsundersökningen har visats, att även en stor del av de i statistisk mening "moderna" bostäderna i det äldre beståndet är i behov av åtgärder, då utrustningen är otidsenlig och nedsliten. Saneringsundersökningen har också visat, att de boende har ett stort intresse av förbättringar i den inre bostaden, medan intresset för t.ex. fasadrenoveringar och hissinstallationer är tämligen litet.

---

1) Se Dahlström, E: Trivsel i Söderort. Stockholm 1951.

TAB 1.2. Lägenheternas utrustning i flerfamiljshus från olika byggnadsperioder i procent av samtliga lägenheter från respektive byggnadsperiod. Riket 1970.

Utrustning/ Kvalitetsgrupp	Byggnadsperiod			
	-1930	1931- -1950	1951- -1970	Samt- liga
<u>Utrustning</u>				
Vattenledning i lägenheten	98,1	99,7	99,9	99,5
Avlopp i lägenheten	97,9	99,7	99,9	99,5
En egen wc	72,5	93,2	85,7	85,1
Två eller flera egna wc	4,8	3,9	14,1	9,7
Gemensam wc	14,1	2,6	0,2	3,4
Eget bad- eller duschrum	41,8	79,7	96,4	81,9
Delat bad- eller duschrum	11,2	14,0	1,7	6,6
Centralvärme	76,1	99,5	99,9	95,4
El- eller gasspis med ugn	81,9	96,1	98,0	94,5
Kylskåp	78,1	92,7	99,2	93,6
<u>Kvalitetsgrupp^a</u>				
1 - 2 (moderna)	40,6	79,5	96,2	81,5
3 (halvmoderna)	24,9	17,2	3,4	10,9
4 - 6 (omoderna)	32,0	3,0	0,2	6,9
7 (omoderna)	2,2	0,3	0,2	0,6

Källa: Folk- och bostadsräkningen 1970

- ^a Kvalitetsgrupp 1 = va+av+wc+cv+bad: lägenheter byggda efter 1955
 " 2 = va+av+wc+cv+bad: övriga lägenheter
 " 3 = va+av+wc+cv
 " 4 = va+av+wc
 " 5 = va+av+cv
 " 6 = va+av
 " 7 = saknar va och/eller av

Bostadsbeståndet från 1930- och 1940-talen är till större delen av modern standard. På vissa orter - såsom i Stockholm - har man den senaste tiden konstaterat starkare saneringsintresse bland fastighetsägare i bebyggelse från 1930- och 1940-talen än i den äldre bebyggelsen. Huruvida detta speglar de boendes intresse har hittills inte varit känt. Däremot kan det vara så, att de boendes förmåga att betala för för-

bättringsåtgärder är större i bostadsbeståndet från perioden 1930-1950 än vad fallet är såväl i det äldsta som det nyaste beståndet. Enligt Saneringsundersökningen saknade 33 procent av alla hushåll förmåga att med egen inkomst betala för en upprustning till lägsta godtagbara standard. Enligt Bostads- och hyresundersökningen 1969 (BHU) var årshyran i det bostadsbestånd som var nyproducerat vid undersökningstillfället i genomsnitt betydligt högre än vad som var fallet i moderna lägenheter av något äldre årgångar (se TAB 1.3). Skillnaderna var dock inte lika uttalade då det gäller hushållens inkomster. Detta betyder, att hyrans andel av hushållsinkomsten i genomsnitt var betydligt lägre i moderna lägenheter av äldre årgångar än i nyproducerade bostäder (se TAB 1.4).

TABELL 1.3. Årshyra i hyres- och bostadsrättslägenheter i riket vid olika kvalitet.

Kvalitetsgrupp ^a	Årshyra i lägenhetsstorlek					Samtliga
	-1 rok	2 rok	3 rok	4 rok	5+ rok	
11	3 610	5 060	6 220	7 530	9 740	6 020
12	2 820	3 940	4 970	6 150	7 920	4 600
20	2 240	3 110	3 890	4 910	6 690	3 380

^a Kvalitetsgrupp 11 = modernt utrustade lägenheter byggda 1966-68
 " 12 = " " " " 1956-65
 " 20 = " " " " 1955 el. tidigare

Källa: BHU 1969.

TABELL 1.4. Inkomst och hyresprocent i moderna lägenheter av olika årgångar. Samtliga hyres- och bostadsrättslägenheter i riket enligt BHU 1969.

Kval.-grupp	Genomsnittlig disponibel hushålls-inkomst i					Hyresprocent i				
	-1 rok	2 rok	3 rok	4 rok	5+ rok	-1 rok	2 rok	3 rok	4 rok	5+ rok
11	13100	19220	23660	28590	33680	28	26	26	26	29
12	12440	18790	24380	28900	39000	23	21	20	21	20
20	13630	18430	22570	28130	39350	16	17	17	17	17

Källa: Holm P. & Gustafsson J.R.: Inkomst, bostadskostnad och bostadsstandard. SOU 1973:50.

I den statliga Boendeutredningens direktiv sägs följande:

"En grundläggande förutsättning för att en mera allsidig sammansättning i bostadsområdena skall kunna åstadkommas är att standardskillnader mellan olika områden jämnas ut. De många små lägenheterna från 1930- och 1940-talen är en av de faktorer som skapar problem i detta sammanhang. Frågan om hur de totala bostadsinvesteringarna skall fördelas mellan nybyggnad och modernisering, olika hustyper, bostäder och bostadskomplement, miljökomponenter i nyare och äldre bostadsområden etc. är därför väsentlig."

Mot målet om en allsidig hushållssammansättning i bostadsområden är således lägenheternas storleksfördelning i 1930- och 1940-talsbebyggelsen inte tillfredsställande. Enligt TAB 1.5 var andelen smålägenheter (högst 2 rum och kök) drygt 82 procent i beståndet från 1930-talet och närmare 75 procent i beståndet från 1940-talet. I såväl det äldsta som det nyare bostadsbeståndet är spridningen på lägenhetsstorlekar större än vad fallet är i 1930- och 1940-talsbebyggelsen.

TABELL 1.5. Lägenheterms storleksfördelning i flerfamiljshus från olika byggnadsperioder.

Byggnads- period	Andel lägenheter med					Summa
	-1 rok	2 rok	3 rok	4 rok	5+ rok	
-1930	43,0	30,4	14,7	6,4	5,5	100
1931-1940	49,8	32,5	11,8	3,9	2,0	100
1941-1950	29,8	44,9	19,7	4,2	1,4	100
1951-1960	23,4	38,9	27,7	7,7	2,3	100
1961-1970	18,3	28,9	39,2	11,2	2,4	100
Totalt	29,1	34,3	26,1	7,7	2,8	100

Källa: Folk- och bostadsräkningen 1970.

Detta medför, att andelen hushåll med endast en eller två boende var större i bebyggelse från perioden 1931-1950 än i annan bebyggelse (se TAB 1.6).

TABELL 1.6. Hushållens fördelning på hushållsstorlek i flerfamiljshus från olika byggnadsperioder. Riket 1970.

Byggnadsperiod	Andel hushåll med			Samtliga
	1 boende	2 boende	3+ boende	
-1930	46,2	30,4	23,4	100
1931-1950	43,4	34,0	22,6	100
1951-1960	29,1	29,6	41,3	100
1961-1970	21,4	27,2	51,4	100
Samtliga	33,1	30,1	36,8	100

Källa: Folk- och bostadsräkningen 1970.

Av det ovan sagda framgår något av det olikartade behovet av förbättringsåtgärder i skilda typer av miljöer ifråga om t.ex. åtgärder i den inre bostaden, förändring av lägenheter-
nas storleksfördelning, förbättring av den fysiska yttre miljön och servicestrukturen.

De skilda typer av bostadsmiljöer som behandlas i detta projekt är följande:

	<u>Byggnadsperiod</u>	<u>Bebyggelse</u> typ
Göteborgs-undersökningen	1969-1970	Flerfamiljshus, höghus (lamellhus). Två områden med olikartad markdisposition
	1968-1970	Flerfamiljshus, låghus (av olika typ). Tre områden med olikartad markdisposition
	1969-1972	Småhus (radhus och atriumhus). Tre områden med olikartad markdisposition
Stockholmsundersökningen:	1930-talet	Flerfamiljshus, låghus (lamellhus). Ett område
	1940-talet	Flerfamiljshus, höghus (punkthus). Ett område
Saneringsundersökningen:	Före år 1921	Flerfamiljshus (innerstadsbebyggelse). Det äldsta bostadsbeståndet i åtta större kommuner.

Dessa skilda typer av bostadsmiljöer har valts för undersökning just för att de skall representera skilda typer av bebyggelse som förekommer i de svenska tätorterna. Naturligtvis är varje bostadsområde specifikt. Resultaten från de studier som gjorts gäller i statistisk mening endast de områden som undersökts. En strävan i detta projekt har emellertid varit att öka generaliserbarheten genom att söka efter direkta orsakssamband mellan fysisk bebyggelseutformning och de boendes behovstillfredsställelse.

1.3 Projektets syfte

Syftet med detta projekt är att påvisa behovet av förbättringsåtgärder i skilda typer av befintliga bostadsmiljöer. Följande definition av begreppet bostadsmiljö har använts.

Bostadsmiljön utgörs av den geografiska enhet som ligger inom de boendes personliga räckvidd, d.v.s. det område som kan nås utan särskilda hjälpmedel. Den geografiska enhetens storlek kan således skifta något från individ till individ. Räckvidden kan t.ex. mätas som gångavstånd ifråga om vissa miljöfunktioner. Verksamheter som svårligen kan fungera om de inte nås till fots, inräknas alltså i bostadsmiljön. Med räckvidd kan också menas det område som de boende förmår förstå och överblicka upplevelsemässigt, det "subjektiva bostadsområdet". Givetvis kan detta område också variera från individ till individ och påverkas av områdets fysiska utformning. Tidigare forskningsresultat¹⁾ tyder på, att flertalet boende inte accepterar längre gångavstånd till servicefunktioner än ca 400-500 meter. I detta projekt har vi sats, att det "subjektiva bostadsområdet" - där grannkontakter knyts - vanligen utgör en betydligt mindre geografisk enhet än gångavståndsenheten.

1) Se t.ex. Gillwik, L & Gustafsson, J R: Detaljhandelns del av serviceförsörjningen. BFR rapport 3:1970.

Företeelser inom de boendes räckvidd (d.v.s. i bostadsmiljön) har i detta projekt indelats i följande tre grupper:

1. Bebyggelsens utformning: Utformning av:
 bostäder
 bebyggelse (hustyper, husgruppering, täthet)
 fria ytor (lekplatser, planteringar, naturmark, övriga ytor)
 trafikföring (vägar, parkering)
2. Verksamheter: Fastighets- och bostadsservice
 (tvätt, reparationer, städning, varumottagning)
 social och kulturell service
 kommersiell service
 kommunikationer till och från området
 arbetsplatser i bostadsområdet
 organiserade boendeaktiviteter
3. Social miljö: Socio-ekonomisk och demografisk
 struktur hos den boende befolkningen
 samspel mellan de boende

Till ovanstående indelning kan även fogas lägesdimensionen (området i relation till regionen i övrigt) och tidsdimensionen (föränderlighet över tiden). Allt detta ingår i begreppet bostadsmiljö i detta projekt. Huvudsyftet är emellertid att söka frigöra effekter av bebyggelsens utformning (punkt 1 ovan) från effekter av andra företeelser i bostadsmiljön. Projektet syftar till att belysa följande specifika frågor:

- 1) Bebyggelseutformningens betydelse för ett integrerat boende
- 2) Bebyggelseutformningens betydelse för boendeinteraktionen
- 3) Bebyggelseutformningens betydelse för identifiering med fysisk och social omgivning (boendeförankring)
- 4) Bebyggelseutformningens betydelse för olika boendegrupperns aktiviteter i och utanför området
- 5) Bebyggelseutformningens betydelse för de boendes trivsel

- 6) De boendes önskemål och prioriteringar i skilda typer av bebyggelse ifråga om förbättringar av bostad och miljö samt de boendes betalningsförmåga.

1.4 Tidigare forskning

Var och en av de ovannämnda frågorna har mer eller mindre utförligt behandlats i den tidigare forskningen. Mer sällan har det dock gjorts sammanhållna, systematiska jämförande studier av skilda typer av bostadsmiljöer med avseende på bebyggelseutformningens effekter för de boende. Utformningens betydelse för uppkomsten av boendesegregation är mycket bristfälligt studerad, kanske beroende på svårigheten att i empirisk forskning skilja utformningens effekter från effekter av socioekonomiska faktorer. Bland de mest djupgående sociologiska analyserna av boendesegregation kan nämnas Lindberg, G: Social omgivning. En socialekologisk undersökning av tjuugo bostadsområden i Malmö, Lund 1967, samt Lindberg, G (red.): Urbana processer. Studier i social ekologi, Lund 1971. Bland andra studier som behandlar boendesegregation kan nämnas Gordon & Molin (red.): Man bara anpassar sig helt enkelt. Forskningsrapport om människor i Skärholmen, Stockholm 1972, samt Flemström & Ronnby: Fallet Rosengård. En studie i svensk planerings- och bostadspolitik, Lund 1972.

Boendeinteraktionen har sedan länge varit av intresse inom den sociologiska forskningen. I amerikansk forskning har man i inte ringa utsträckning ägnat intresse åt interaktion inom och mellan olika befolkningsgrupper, men också bebyggelseutformningens effekter på interaktionsprocessen har studerats. En av de mest kända studierna är den s.k. Westgateundersökningen (Festinger, Schachter & Back: Social Pressures in Informal Groups, New York 1950). I denna undersökning påvisades den sociala interaktionens beroende av fysisk bebyggelsestruktur. Även i Sverige har bebyggelse- och social interaktion studerats sedan länge, men studierna har ofta stannat vid jämförelser av kontaktfrekvenser i höga flerfamiljshus och i låga. Bland sådana undersökningar kan nämnas Dahlström, E: Barnfamiljer i höghus

och trevånings låghus i Vällingby, Stockholm 1957, samt Landström, L: Höghus och låghus i småstadsmiljö, Stockholm 1958. Redan under 1940-talet vann den s.k. grannskapstanken insteg i svenska planerings- och forskarkretsar. Grundläggande för tanken anses ha varit Mumford: Stadskultur (svensk utgåva 1942). Tanken innebar en tro på möjligheten att genom medveten planering åstadkomma social gemenskap inom relativt små bebyggelseenheter. Denna tanke innebar ett avstånds-tagande från storstadssamhället med helt opersonliga förbindelser mellan människorna. Flera svenska forskare knöt an till grannskapstanken. Bland dem kan nämnas Dahlström, E: Trivsel i Söderort, Stockholm 1951, och Åsvärn, G & Mathsson, B: Fritid i förort, Stockholm 1956. Forskningen om boendeinteraktion ger tillsammans tagen ett motsägelsefullt intryck. Möjligheten och önskvärdheten att "bygga in" gemenskap i bostadsområden har därför länge varit under debatt. En utvärdering av resultaten från forskning om grannskapsplanering har gjorts i Saarkoppel, H & Selander, P: Att bygga för kontakt - en myt?, Göteborg 1969. Dessa författare drar den allmänna slutsatsen, att fysisk planering för social gemenskap oftare misslyckats än lyckats, om inte vissa överordnade sociala förhållanden förelegat. Ett försök till teoribildning med utgångspunkt från ett dynamiskt betraktelsesätt på boendeinteraktionen har gjorts i Bell, R & Westius, S: Några teorier om grannskap och grannrelationer, Stockholm 1972.

De boendes förankring i och identifiering med bostadsområdet har inte varit föremål för några utförliga analyser som specificerat forskningsproblem. Frågor som berör boendeförankring återkommer dock i en lång rad sociologiska studier. Till detta problemområde hör frågor om flyttningsbenägenhet, lokalt kontaktmönster och utnyttjande av lokala servicefunktioner. Den tidiga sociologiska forskning som knöt an till grannskapstanken kan därför sägas ha behandlat förankrings- och identifieringsfrågorna. Som exempel kan nämnas Pfannenstill, B: Sociologisk undersökning av Augustenborgsområdet i Malmö 1952. Förankrings- och identifieringsfrågorna har också behandlats i projektet "Användning

och utformning av stadsdelar" som sedan slutet av 1960-talet pågått vid Statens institut för byggnadsforskning. Flera rapporter från detta projekt har utgivits, bl.a. Walldén, M: Individens aktivitetsmönster, Stockholm 1974. Från detta projekt kan också nämnas rapporten Andersson-Brolin, L & Lindén, A: Var man känner sig hemma och vilka man kallar sina grannar. Stockholm 1974. Denna rapport behandlar identifieringsfrågan på ett specifikt sätt.

Bebyggelseutformningens betydelse för de boendes utevistelse har sedan 1960-talets början studerats i en rad undersökningar. I dessa studier har den centrala frågan varit den fysiska utformningens betydelse för barnens lek. Studierna behandlar genomgående (med något undantag) bostadsmiljöer med flerfamiljshus i tätortsbebyggelse. Några av de grundläggande studierna är Wohlin, H & Sandels, S: Barn i stad, Stockholm 1961, och Carlestam, G: Studier av utomhusaktiviteter med automatisk kamera, Stockholm 1968. Den danska undersökningen Morville, J: Børns brug af friarealer, Köpenhamn 1969, har haft visst inflytande på den svenska forskningen. Under de senaste åren har barns utomhusaktiviteter studerats i bl.a. Björklid-Chu, P: Kartläggning av barns aktiviteter inom ett modernt bostadsområde, Stockholm 1972 och 1974, Höweler, M: En studie av barn från låghus- och höghusområden, Lund 1973, Mårtensson, B G: Markutrymmen i fem bostadsområden - användning och utformning, Stockholm 1973, samt Gasslander, K et al: Rosengårdsrapporten, Lund 1974. Dessa studier ger tillsammans en god bild av hur moderna områden med flerfamiljshus fungerar för barnens lek. Trots att forskningsresultaten är ganska varierande, finns en rad gemensamma drag i dessa undersökningars resultat. Ett sådant gemensamt drag är t.ex. att hustypen visats påverka barnens utevistelse i en mängd avseenden.¹⁾

Boendetrivsel har på ett eller annat sätt behandlats i så gott som alla bostadssociologiska undersökningar. Boendetrivselns bestämningsfaktorer då det gäller den privata lägenheten har på ett ingående sätt behandlats i Holm, L: Familj och bostad, 1956. Boendetrivselns faktorer i den

---

1) Se vidare Gillwik, L: Barn och bostadsmiljö, Stockholm 1974. Denna skrift utgör en sammanställning och utvärdering av resultat från undersökningar som behandlar barnens situation i bostadsområden.

yttre fysiska bostadsmiljön har inte studerats med samma ingående metoder. Några undersökningar behandlar frågan huruvida boende i vissa typer av flerfamiljshus är mer tillfredsställda än boende i andra typer av flerfamiljshus. Bland sådana studier kan nämnas Dahlström, E: Trivsel i Söderort, Stockholm 1951. Några avgjort stora skillnader kunde i denna undersökning inte konstateras. Även om en stor mängd senare undersökningar behandlat trivsel med den fysiska yttre bostadsmiljön, är det mycket svårt att uttala sig om vilka faktorer i fysisk miljö som påverkar trivseln. Svårigheten vid empiriska undersökningar av detta slag ligger däri, att det mestadels är omöjligt att kontrollera effekterna av företeelser som icke tillhör fysisk miljö.

1.5 Projektets genomförande

I kapitel 10 redogörs detaljerat för projektets genomförande. Nedan beskrivs därför endast summariskt hur projektet genomförts.

Stockholmsundersökningen

Avsikten var att undersöka några tidstypiska bostadsområden som utbyggts under 1930- och 1940-talen. Dessa områden valdes i Stockholms ytterstad. Nära 63 000 av de drygt 155 000 lägenheter i flerfamiljshus som år 1970 fanns i Stockholms ytterstad har byggts under 1930- och 1940-talen. Av TAB 1.7 framgår, att den största utbyggnaden under 1930-talet skedde i Hägerstens och Västerleds församlingar. Den största utbyggnaden under 1940-talet skedde i Hägerstens församling.

Den stadsdel i Västerleds församling, där den största utbyggnaden under 1930-talet skedde är Traneberg. I denna stadsdel fanns år 1970 2 520 lägenheter i flerfamiljshus uppförda under 1930-talet. Denna bebyggelse är tämligen enhetlig och består huvudsakligen av trevånings lamellhus, en för decenniet tidstypisk bebyggelse. Räknat i antalet lägenheter i flerfamiljshus är stadsdelen Traneberg en av de största stadsdelar som byggdes under 1930-talet i Stockholms ytterstad. Denna stadsdel utvaldes därför för studium i denna undersökning.

TABELL 1.7. Lägenheter i flerfamiljshus efter byggnadsår.
Stockholms ytterstad 1970.

Församling	Antal lägenheter byggda					Uppg. sakn.	Totalt
	Före 1930	1931-1940	1941-1950	1951-1960	1961-1970		
Hägersten	2690	3811	11572	727	2473	47	21320
Brännkyrka	244	194	3218	6476	2408	1	12541
Vantör	205	115	1074	14756	985	41	17176
Enskede	1120	552	11113	1545	1526	-	15856
Skarpnäck	249	2699	5275	5187	91	18	13519
Farsta	11	10	6908	7721	3132	3	17785
Skärholmen	1	-	-	-	10100	-	10101
Bromma	579	2117	5508	3642	730	7	12583
Västerled	1293	3758	594	607	451	37	6740
Essinge	175	3347	495	26	73	-	4116
Spånga	145	43	478	7066	7789	14	15535
Hässelby	66	5	7	7663	123	-	7864
Summa	6778	16651	46242	55416	29881	168	155136

Källa: Folk- och bostadsräkningen 1970.

Den stadsdel i Hägerstens församling, där den största utbyggnaden under 1940-talet skedde, är Hägerstensåsen. I denna stadsdel fanns år 1970 3 370 lägenheter i flerfamiljshus uppförda under 1940-talet. Näst efter Årsta är Hägerstensåsen bland de största stadsdelar som byggdes under 1940-talet i Stockholms ytterstad. Bebyggelsen med flerfamiljshus i Hägerstensåsen består såväl av den typ av lamellhus som börjat uppföras under 1930-talet som av den för 1940-talet karakteristiska bebyggelsen med punkthus i tegel. I sådana punkthus från 1940-talet fanns i Hägerstensåsen år 1970 560 lägenheter i sammanlagt 20 punkthus. Detta punkthusområde i Hägerstensåsen utvaldes för studium i denna undersökning.

De två områden som ingår i Stockholmsundersökningen är således ett tidstypiskt 1930-talsområde (lamellhusområdet Tra-neberg) och ett tidstypiskt 1940-talsområde (punkthusområdet Hägerstensåsen).

De metoder som använts i Stockholmsundersökningen är hushållsintervjuer och observationsstudier. Därtill har ur olika källor insamlats statistiskt material, kartor etc., gällande de studerade områdena.

Sammanlagt 600 hushåll utvaldes slumpmässigt för intervjuundersökningen - 240 i Hägerstensåsen och 360 i Traneberg. Urvalsstorleken i de två områdena beräknades så att precisionen i skattningarna skulle bli så lika som möjligt. Undersökningsinstrument var ett strukturerat intervjuformulär (se bilaga). Intervjuerna genomfördes hösten 1974 och resultatet från intervjuundersökningen bearbetades maskinellt och manuellt under december 1974 - mars 1975.

Observationsstudierna i de två områdena skedde i avsikt att på ett objektivt sätt registrera de boendes användning av utemiljön. Observationer gjordes vid 168 tillfällen under september 1974, samtidigt i de båda områdena. Därvid registrerades tillsammans 6 174 observerade aktiviteter. Observationerna skedde dagligen under observationsperioden mellan kl. 10⁰⁰ och 20⁰⁰. Varje dag, såväl vardagar som helgdagar, genomfördes 6 observationspass i vardera området. Tidpunkterna för observationspassen valdes enligt en tvåstegs tidssamlingsmetod. Observationerna registrerades på ett observationsschema. Därtill registrerades väderleksförhållanden vid varje observationspass. Under hela observationsperioden var vädret tämligen likartat: soligt eller växlande molnighet, ingen nederbörd, svag till måttlig vind, temperaturer kring +15° C - +20° C. Maskinell och manuell bearbetning av resultatet skedde under december 1974 - februari 1975.

Göteborgsundersökningen

Avsikten var att undersöka några moderna bostadsområden med olikartad utformning. Tanken var, att de studerade områdena skulle representera ofta förekommande typer av modern bebyggelse. Vidare var ambitionen den, att områdena skulle vara likartade i alla avseenden förutom ifråga om den fysiska utformningen, eftersom projektet syftar till

att studera utformningens effekter. Såväl i Stockholmsundersökningen som Göteborgsundersökningen strävades efter att finna undersökningsområden med så likartad struktur som möjligt ifråga om serviceutbud, kommunikationer, läge i regionen och social miljö. Speciellt då det gäller social miljö var detta inte möjligt att genomföra fullt ut. De områden som valdes uppvisar vissa skillnader i olika avseenden - förutom ifråga om bebyggelsens utformning. Dessa skillnader har emellertid registrerats och vissa möjligheter finns att diskutera sådana skillnaders inverkan på resultaten samt att diskutera utformningens betydelse för uppkomsten av skilda sociala miljöer.

De områden som valdes i Göteborgsundersökningen, är åtta områden i Göteborgs ytterstad: fem områden med flerfamiljs-
hus, varav två höghusområden, och tre områden med lägre be-
byggelse samt tre småhusområden.

Områdesvalet

Nr	Namn	Församling
<u>Höghus</u>		
1	Bredfjällsgatan	Angered
2	Hammarkulletorget	Angered
<u>Låghus</u>		
3	Bergsgårdsgärdet	Angered
4	Sandeslätt	Angered
5	Sagogången	Backa
<u>Småhus</u>		
6	Västerslänt	Angered
7	Hammarkroken	Angered
8	Tanneskärsgatan/ Kupeskarsgatan	Tynnered

Samma undersökningsmetoder som i Stockholmsundersökningen har använts i Göteborgsundersökningen, nämligen hushålls-
intervjuer och observationsstudier jämte områdesinventering.

Sammanlagt 2 100 hushåll utvaldes slumpmässigt för intervjuundersökningen. Urvalsstorleken i de åtta områdena beräknades så, att precisionen i skattningarna skulle bli så lika som möjligt. Urvalet fördelade sig på områden enligt följande:

Område	Antal bebodda lägenheter	Antal hushåll i urvalet
<u>Höghus</u>		
1. Bredfjällsgatan	695	390
2. Hammarkulletorget	665	380
<u>Låghus</u>		
3. Bergsgårdsgärdet	386	270
4. Sandeslätt	417	284
5. Sagogången	504	323
<u>Småhus</u>		
6. Västerslänt	150	126
7. Hammarkroken	149	125
8. Tanneskärsgratan/ Kupeskärsgratan	261	202
	Summa	2 100

Undersökningsinstrument var ett strukturerat intervjuformulär med i princip samma utformning som det formulär, vilket användes i Stockholmsundersökningen. Intervjuerna genomfördes under våren 1973 och bearbetades maskinellt och manuellt hösten 1973.

Observationsstudierna genomfördes enligt samma metod som kom till användning i Stockholmsundersökningen. Emellertid medgav resurserna endast att observationer genomfördes vid sammanlagt åtta¹⁾ tillfällen i vardera av de åtta områdena. Inte heller var det möjligt att fördela observationstillfällena över dygnet. Resultaten från observationsstudierna i Göteborgsundersökningen gäller därför endast för under-

1) I småhusområdet Tanneskärsgratan/Kupeskärsgratan genomfördes observationer på grund av kraftigt väderomslag vid endast sex tillfällen.

sökningsperioden, nämligen vardagar och söndagar kl. 10 - 12 under oktober 1973. Tämmligen likartade väderleksförhållanden rådde under undersökningsperioden: växlande molnighet, svag vind, ingen nederbörd, temperaturer kring $+7^{\circ}\text{C}$ - $+10^{\circ}\text{C}$. Manuell bearbetning av resultaten skedde under januari 1974.

Saneringsundersökningen

Stockholmsundersökningen och Göteborgsundersökningen har genomförts enligt i princip samma metoder, vilket möjliggör direkta jämförelser mellan de båda undersökningarnas resultat. Metodiken i Saneringsundersökningen är emellertid till stora delar en annan.

I Saneringsundersökningen ingår inte som i de två övriga undersökningarna geografiskt avgränsade bostadsområden. Det bostadsbestånd som varit föremål för undersökningen, utgörs av hela beståndet av lägenheter i flerfamiljshus byggda före år 1921 (och ej senare ombyggda) i kommunerna Stockholm, Göteborg, Malmö, Helsingborg, Norrköping, Borås, Gävle och Sundsvall. Ur detta bestånd av flerfamiljshus drogs ett slumpmässigt urval av sammanlagt 544 hus, vilka blev föremål för undersökning. Bland hushållen i dessa 544 flerfamiljshus drogs ett slumpmässigt urval av sammanlagt 1 693 hushåll för hushållsintervjuer.

De metoder som användes vid undersökningen var i huvudsak enkät till fastighetsägare, hushållsintervjuer, intervjuer hos kommunala myndigheter, bostads- och fastighetsinspektioner, miljöinspektioner samt statistisk inventering. Fältarbetet enligt dessa metoder genomfördes under år 1970.

2 DE UNDERSÖKTA OMRÅDENA

2.1 Bebyggelse från 1930- och 1940-talen2.1.1 Bebyggelsens utformning

De bostadsområden från 1930- och 1940-talen som studerats i detta projekt, har utvalts med den ambitionen, att de skall vara representativa för den typ av bostadsbebyggelse som växte fram under dessa decennier. De områden som studerats är stadsdelarna Traneberg i Stockholms västra ytterstad och Hägerstensåsen i Stockholms södra ytterstad. Undersökningsområdet i Traneberg består av den för 1930-talet typiska lamellhusbebyggelsen, och undersökningsområdet i Hägerstensåsen består av den för 1940-talet karakteristiska punkthusbebyggelsen. En strävan har varit att välja områden på ett sådant sätt, att de skiljer sig ifråga om bebyggelsens utformning men är likartade ifråga om områdesservice, social miljö och avstånd till regioncentrum samt ifråga om de inre lägenheternas standard och storlek.

TAB. 2.1. Hustyper, täthet och rymlighet. Undersökningsområdena Traneberg och Hägerstensåsen.

Hustyper	Traneberg	Hägerstensåsen
Täthet		
Rymlighet		
Hustyper	Lamellhus (smalhus) 3 våningar	Punkthus 6 bostads- våningar ^a
Täthet ^b (=exploateringsstal)	0,37	0,55
Rymlighet ^c :		
m ² /lägenhet	138	94
m ² /rumsenhet	46	33
m ² /boende	83	51
m ² /barn 0-15 år	1 382	778

^a Några hus består av 7 våningar. I sådana fall inrymmer bottenvåningarna lokaler.

^b Våningsyta/markareal

^c Markareal minus byggnadsyta, ytor för parkering och vägar för motortrafik samt serviceytor.

Av TAB 2.1 framgår, att båda områdena är jämförelsevis rymliga. Exploateringsstalet är 0,37 i Traneberg och 0,55 i Hägerstensåsen. Nettofriytan per lägenhet är 138 m² i Traneberg och 94 m² i Hägerstensåsen. Nettofriytan utgör undersökningsområdenas totala areal minskad med byggnadsyta, ytor för vägar och parkering samt serviceytor. I Statens planverks rapport 24/1972 "Bostadens grannskap" föreslås 45-50 m² som användbar friyta per lägenhet inom 200 meters avstånd och ytterligare 50-90 m² inom 500 meters avstånd. Till dessa kommer ytor för gångvägar, planteringar, slänter och skydds-zoner. Sådana ytor har ej avräknats från nettofriytan i tabell 2.1. Trots detta kan det sägas, att båda områdena med god marginal uppfyller de av planverket föreslagna normerna med avseende på friytornas storlek.

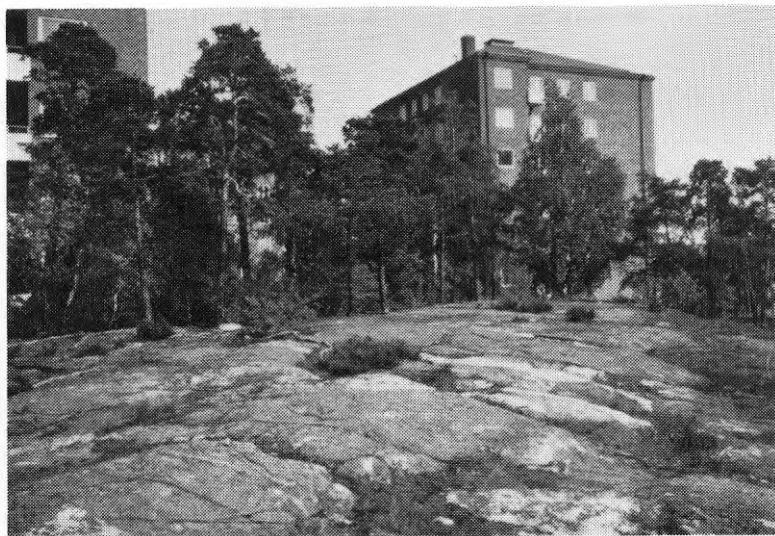
Friytornas beskaffenhet är tämligen likartad i de båda undersökningsområdena. Terrängen är kuperad och ibland tämligen stenig. Vegetationen består av naturlig högväxt skog med såväl lövträd som barrträd. Sporadiskt förekommer anlagd vegetation, såsom rabatter och buskar, intill husens entréer. Övrig nettofriyta består av naturmark. Gångvägar - med trappor vid höjdskillnader - förekommer på naturmarken i båda områdena, men i mindre utsträckning i Hägerstensåsen än i Traneberg. Bänkar förekommer endast undantagsvis - fränsett bänkar intill lekplatser.

I undersökningsområdet Traneberg finns sammanlagt 7 småbarnslekplatser. Den anlagda lekytan uppgår till ca 120 m² på en av dessa lekplatser, medan lekytan för vardera av de övriga sex lekplatserna uppgår till ca 60 m². De sju lekplatserna är utrustade med vardera en sandlåda samt bänkar. Samtliga lekplatser är belägna inne i bostadskvarteren och ej på husens entrésida. Fungerande genomgångsentréer mot park förekommer vid den största lekplatsen, men eljest är entréerna i allmänhet enkla. Flertalet av samtliga måste korsa en eller flera motortrafikerade gator för att nå småbarnslekplats. Medelavståndet till småbarnslekplats för samtliga hushåll är 87 meter. Andelen hushåll med småbarnslekplats inom 50 meter är 39 procent. I undersökningsområdet

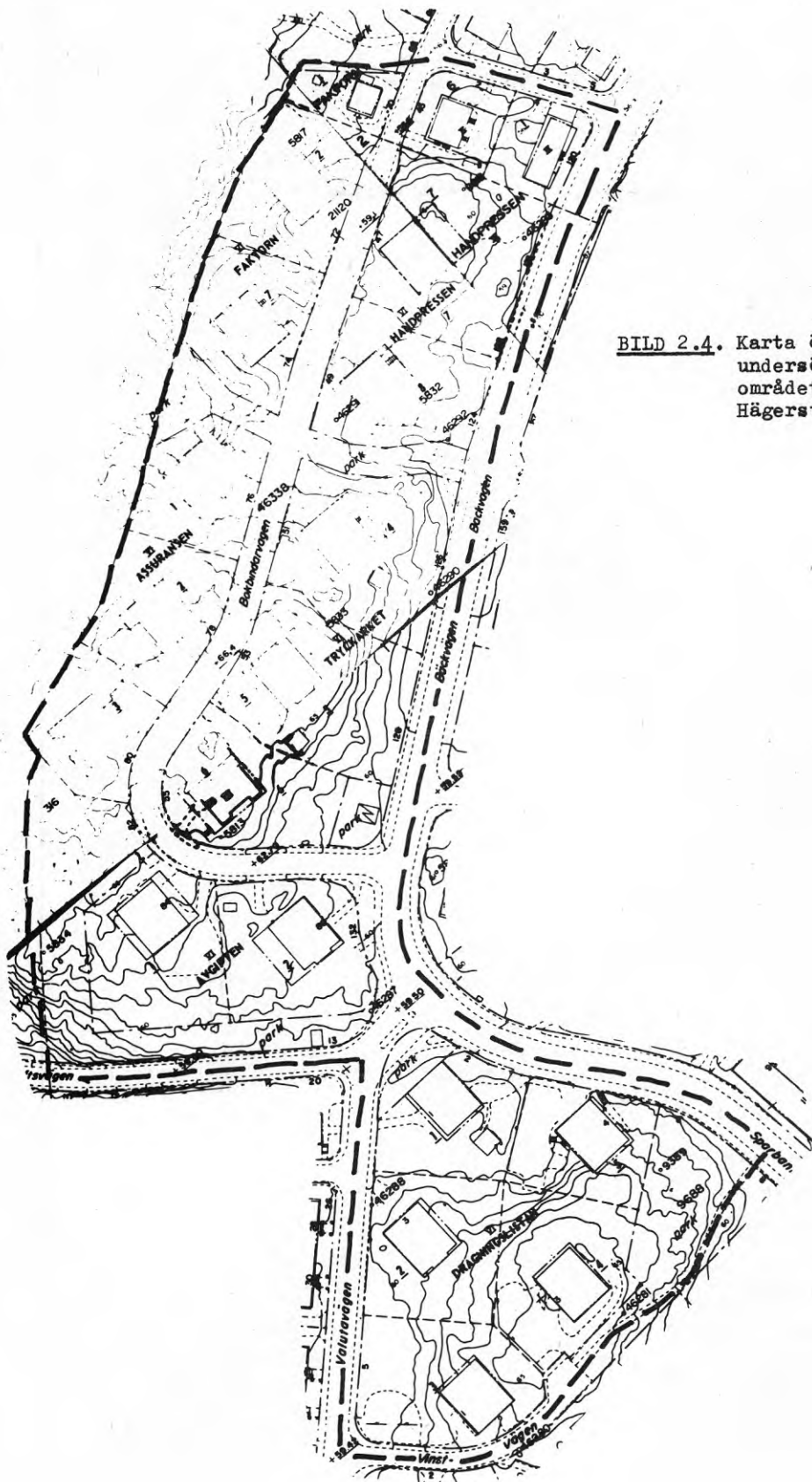
BILD 2.1. Vyer från Traneberg

BILD 2.2. Vyer från Hägerstensåsen

BILD 2.4. Karta över undersökningsområdet i Hägerstensåsen

finns två lekparkar med ledd verksamhet. Den anlagda lek-
ytan uppgår till ca 3 000 m² för vardera av lekparkerna,
vilket innebär att lekparkens areal per lägenhet i undersök-
ningsområdet uppgår till 5 m². Antalet lägenheter per anlägg-
ning i undersökningsområdet är ca 600. Den ena lekparken -
belägen i områdets östra del - är utrustad med plaskdamm,
bordtennisbord, gungor, klätterställningar, sandlådor, bän-
kar samt bollplan. Den andra lekparken - belägen i områdets
västra del - är utrustad med bordtennisbord, gungor, sand-
lådor, bänkar samt bollplan. I anslutning till den östra lek-
parken finns en idrottspark (bollplan) med en yta av ca
8 000 m². Hushållens medelavstånd till lekpark uppgår till
193 meter. Andelen hushåll med högst 300 meters gångavstånd
till lekpark uppgår till 95 procent. Inget hushåll har dock
mer än ca 380 meters gångavstånd till lekpark.

Inom undersökningsområdet i Hägerstensåsen finns endast en
småbarnslekplats utrustad med sandlåda och gungor. Småbarns-
lekplatsens yta är ca 120 m². Medelavståndet till småbarnslek-
platsen är för samtliga hushåll 177 meter. Andelen hushåll med
småbarnslekplats inom 50 meter är 9 procent. Lekparkar finns
ej inom området. Gångavstånd till närmaste kvarterslekplats
utanför undersökningsområdet är för hushållen i medeltal
540 meter. Inga hushåll i undersökningsområdet har mindre än
350 meter till kvarterslekplatsen. För att nå närmaste kvar-
terslekplats måste barnen i undersökningsområdet korsa minst
två motortrafikerade gator. Kvarterslekplatsen är utrustad
med sandlåda, gungor, bordtennisbord, bollplan och bänkar.
Ytan är ca 800 m². Gångavståndet till närmaste lekpark är för
hushållen i medeltal 840 meter. Minimivståndet är 650 meter
och maximivståndet är drygt en kilometer. Lekparkens yta är
ca 4 000 m² och utrustningen består av sandlåda, gungor,
klätterställningar, bollplan och bänkar.

Enligt TAB 2.2 uppfyller de två undersökningsområdena mycket
dåligt de normer som föreslagits av Statens planverk beträf-
fande lekplatsstandard. Då det gäller småbarnslekplatser
uppfylls de föreslagna normerna endast i ett avseende i Tra-
neberg, nämligen ifråga om antalet barn per anläggning. Detta
betyder inte, att småbarnslekplatserna är lokaliserade i om-
rådet på ett normenligt sätt utan beror på att andelen barn
i området är mycket liten. Endast 6 procent av de boende i

TAB. 2.2. Lekplatsstandard i undersökningsområdena i Traneberg och Hägerstensåsen samt enligt norm.

Lekplatstyp	Enligt norm ^a	Traneberg	Hägerstensåsen	Uppfyller norm:	
				Traneberg	Hägerstensåsen
<u>Småbarnslekplats</u>					
Nettoareal	150-200 m ²	60-120 m ²	120 m ²	nej	nej
Antal lgh per anläggning	- 30	173	560	nej	nej
Antal barn 0-15 år per anläggning	- 50	17	68	ja	nej
Nettoareal/lgh	ca 5 m ²	< 0,5 m ²	< 0,5 m ²	nej	nej
Gångavstånd	max. 50 m	medeltal 87 m	medeltal 177 m	nej	nej
<u>Övriga lekutrymmen</u>					
Nettoareal	1 500 m ²	-	800 m ²	nej	nej
Antal lgh per anläggning	- 150	-	3 640 ^b	nej	nej
Antal barn 0-15 år per anläggning	- 200	-	525 ^b	nej	nej
Nettoareal/lgh	ca 12 m ²	-	< 0,5 m ²	nej	nej
Gångavstånd	max. 200 m	-	medeltal 540 m	nej	nej
<u>Mindre lekpark</u>					
Nettoareal	2 000 - 4 000 m ²	2 st à 3 000 m ²	4 000 m ²	ja	ja
Antal lgh per anläggning	- 600	1 430 ^b	3 640 ^b	nej	nej
Antal barn 0-15 år per anläggning	- 1 500	160 ^b	525 ^b	ja	ja
Nettoareal/lgh	ca 5 m ²	ca 2 m ² b	drygt 1 m ² b	nej	nej
Gångavstånd	max. 300 m	medeltal 193 m	medeltal 840 m	ja	nej

^a Enligt förslag i "Bostadens grannskap", Rapport 24/1972. Statens planverk.

^b Avser hela stadsdelen.

undersökningsområdet är barn. I undersökningsområdet i Hägerstensåsen finns endast en småbarnslekplats, vilken på inget sätt uppfyller normerna. Vad gäller lekparker är normerna jämförelsevis väl uppfyllda i Traneberg, bortsett från antalet lägenheter per anläggning samt nettoareal per lägenhet. Hela stadsdelens bostadsbestånd har här tagits med i beräkningarna, då lekparkerna betjänar stadsdelen som helhet och ej endast den del av Traneberg som ingår i undersökningen. På grund av den ringa andelen barn bland befolkningen uppfylls trots detta normerna för antalet barn per anläggning. Samma förhållande gäller för lekparken i Hägerstensåsen, men här är normen för gångavstånd långt ifrån uppfyllt.

Stadsdelarna Traneberg och Hägerstensåsen är tämligen väl avgränsade från övrig bostadsbebyggelse genom parkområden, arbetsområden och trafikleders sträckning. Undersökningsområdena i de båda stadsdelarna avgränsas från annan bebyggelse genom trafikleder. Undersökningsområdet i Hägerstensåsen utgör en enhet på grund av bebyggelsens karaktär. I undersökningsområdet ingår punkthusbebyggelse, medan stadsdelen Hägerstensåsen i övrigt består av lägre lamellhus och ett mindre antal småhus.

I båda områdena vetter entréerna mot motortrafikerade gator. Avstånden mellan entré och gata är ca 10-20 meter. Motortrafik förekommer även på asfalterad eller grusad väg strax intill husen. Fungerande genomgångsentréer mot naturområde förekommer i ett mindre antal lamellhus i undersökningsområdet Tranebergs nordvästra del, eljest inte. Antalet ordnade parkeringsplatser är i undersökningsområdet Traneberg 90 st, för 1 214 lägenheter, d.v.s. 13,5 lägenheter per parkeringsplats. I undersökningsområdet Hägerstensåsen är antalet ordnade parkeringsplatser 113 st. för 560 lägenheter, d.v.s. ca 5 lägenheter per parkeringsplats. Parkeering sker i båda områdena i allmänhet såsom kantstensparkeering eller på icke anordnade platser intill husens entréer eller gavlar. Trafikseparering förekommer ej. Korsning av gång- och motortrafik sker i plan. Gatukorsningarna är oreglerade tre- eller fyrvägs kors. Undersökningsområdet

Traneberg genomkorsas av Margretelundsvägen och avskärs från stadsdelen i övrigt av Vidängsvägen. Tämmligen kraftig genomfartstrafik förekommer på båda dessa gator. Lokalgatorna i Traneberg utgörs av genomfarter. Endast undantagsvis förekommer säckgator. Undersökningsområdet i Hägerstensåsen avskärs från stadsdelen i övrigt av Sparbanksvägen och Bäckvägen med genomfartstrafik. Lokalgatorna i Hägerstensåsen är i allmänhet genomfarter.

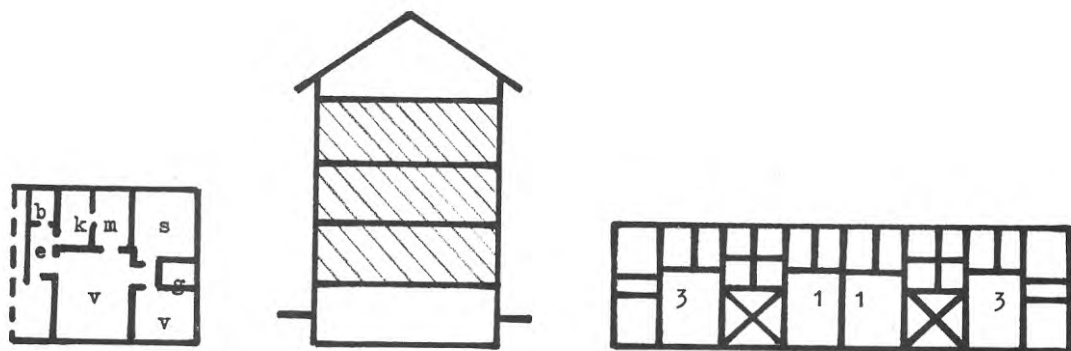
Lamellhusen i Traneberg är s.k. smalhus (9 eller 11 meter). Dessa är byggda perioden 1934-1939. Maskinellt utrustade tvättstugor finns i 31 av de 90 hus som ingår i undersökningsområdet. Oftast förekommer två entréer per hus med två lägenheter per trappplan. Lägenheterna är genomgående.

I punkthusen i Hägerstensåsen grupperar sig lägenheterna kring ett trapphus. Antalet lägenheter per plan är 4 eller 5. Lägenheterna är tvåsidiga med undantag för enrumslägenheter, vilka är enkelsidiga. Husen är försedda med hissar, vilka dock ej är barnanpassade. Maskinellt utrustad tvättstuga finns i fastigheterna.

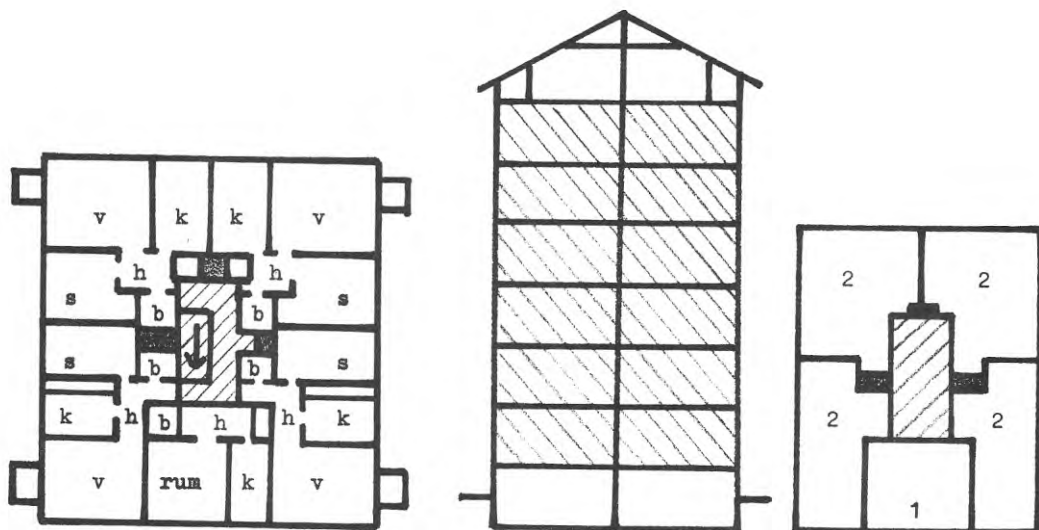
TAB. 2.3. Lägenheternas storleksfördelning. Undersökningsområdena Traneberg och Hägerstensåsen.

Område	Lägenhetsstorlek			Summa
	-1 rok	2 rok	3+ rok	
<u>Traneberg</u>				
Antal lägenheter	334	604	276	1 214
Procent	27	50	23	100
m ² bly	38	50	62	49
<u>Hägerstensåsen</u>				
Antal lägenheter	160	324	76	560
Procent	29	58	13	100
m ² bly	33	54	70	50

BILD 2.5. Lägenhetsplaner och blockplaner i Traneberg och Hägerstensåsen

Traneberg. Kvarteret Borrmjölet. Byggår 1938

Hägerstensåsen. Kvarteret Tryekarket. Byggår 1943

I båda undersökningsområdena är andelen smålägenheter stor. Andelen lägenheter om högst 2 rum och kök är i Traneberg 77 procent och i Hägerstensåsen drygt 87. Denna andel var i riket år 1970 46 procent. Den genomsnittliga bostadslägenhetsytan är i båda områdena ca 50 m².

Samtliga lägenheter tillhör kvalitetsgrupp 2 enligt folk- och bostadsräkningen 1970. Sålunda är alla lägenheter utrustade med vatten, avlopp, wc och centralvärme samt bad eller dusch¹⁾. I Traneberg är samtliga lägenheter utrustade med bad¹⁾. I Hägerstensåsen är 94 procent av lägenheterna utrustade med bad och 6 procent med dusch.

2.1.2. Service

Undersökningsområdena är båda belägna inom en radie av 10 km från Stockholms centrum. Bilvägsavståndet till Stockholms centrum (T-centralen) är från Traneberg 6 km och från Hägerstensåsen 9 km. Restiden med tunnelbana är från Traneberg 15 minuter och från Hägerstensåsen 14 minuter. Gångavståndet till tunnelbanestation är för hushållen i Traneberg i medeltal 350 meter och i Hägerstensåsen 550 meter.

I båda stadsdelarna finns barnstuga. Gångavståndet till barnstuga är för hushållen i Traneberg i medeltal 600 meter och i Hägerstensåsen 550 meter. I Traneberg är antalet daghemsplatser 25 och antalet platser vid lekskola 30. Antalet daghemsplatser i Hägerstensåsen är 45 och antalet platser vid lekskola är 62. Detta innebär, att antalet förskolbarn per daghemsplats är 6 i stadsdelen Traneberg och 5 i stadsdelen Hägerstensåsen (per den 1/1 1974). Inom stadsdelen Hägerstensåsen finns LMH-skola. LMH-skola finns ej i stadsdelen Traneberg men i de angränsande stadsdelarna Alvik och Ulvsunda. Avståndet till skola är för hushållen i undersökningsområdet Hägerstensåsen i medeltal 500 meter och för hushållen i undersökningsområdet Traneberg 640 meter.

---

1) Med undantag av ett fåtal enrumslägenheter i Traneberg, vilka saknar såväl bad som dusch.

I båda områdena är servicestrukturen i viss mån decentraliserad. Något utpräglat centrum finns ej i stadsdelarna, utan servicefunktionerna är spridda inom områdena. En viss koncentration av service finns i Traneberg i området kring Tranebergsplan och i Hägerstensåsen längs Sparbanksvägen. Postkontor finns i båda stadsdelarna. Gångavståndet är för hushållen i medeltal ca 450 meter i båda områdena. Hushållen i Traneberg har tillgång till fritidslokaler i anslutning till tunnelbanestationen vid Alvik. I Hägerstensåsen finns ett medborgarhus med skilda fritidsaktiviteter. I Traneberg finns inom undersökningsområdet (eller i omedelbar anslutning till området) nio livsmedelsbutiker. Gångavståndet är i medeltal 140 meter. I undersökningsområdet Hägerstensåsen finns fyra livsmedelsbutiker. Gångavståndet är i medeltal 130 meter. Gångavståndet till livsmedelsbutik överstiger inte 200 meter för något hushåll i undersökningsområdena. Förutom de servicefunktioner som redovisas i TAB. 2.4 finns i båda områdena butiker för specialvaror samt tvättinrättningar, frisersalonger, skomakerier, konditorier, bagerier, låssmeder, reparationsverkstäder m.m.

Antalet arbetstillfällen inom de båda stadsdelarna var den 1/1 1974 556 i Traneberg och 705 i Hägerstensåsen. Antalet arbetstillfällen i procent av den vuxna befolkningen i yrkesverksamma åldrar (20-66 år) var i Traneberg ca 20 och i Hägerstensåsen 15. Andelen arbetstillfällen var i båda områdena tämligen stor inom handel, samfärdsel m.m. (Traneberg 46 procent, Hägerstensåsen 54 procent). Andelen arbetstillfällen var inom offentlig förvaltning och övriga tjänster 24 procent i Traneberg och 29 procent i Hägerstensåsen. Inom tillverkningsindustri och byggnadsverksamhet var andelen arbetstillfällen i Traneberg 29 procent och i Hägerstensåsen 17 procent. Även om således servicenäringarna dominerar arbetslivet i områdena, kan utbudet av arbetstillfällen ändå sägas vara förhållandevis varierat.

2.1.3. Befolkning

Befolkningsstrukturen i de båda undersökningsområdena karakteriseras av att andelen barn är mindre och andelen boende i åldrarna 45-66 år är större än vad som gäller för kommunen i övrigt. (Se TAB. 2.5.)

TAB. 2.5. Befolkningens åldersfördelning per den 1/1 1974.
Traneberg och Hägerstensåsen.

Ålder	Andel boende				Kommunen totalt
	Traneberg stads- delen	under- sökning- området	Hägerstensåsen stads- delen	under- sökning- området	
0 - 6 år	3	3	3	3	6
7 - 15 år	4	3	5	3	9
16 - 19 år	3	3	4	3	5
20 - 44 år	26	25	28	27	32
45 - 66 år	39	40	47	49	33
67 - w år	25	26	13	15	15
Samtliga	100	100	100	100	100
Faktiskt antal	4 490	2 008	6 230	1 045	681 318

De områden inom de båda stadsdelarna Traneberg och Hägerstensåsen som utvalts för undersökning har en befolkningsstruktur som överensstämmer med stadsdelarna i övrigt. Befolkningens åldersfördelning i Traneberg skiljer sig från fördelningen i Hägerstensåsen därigenom att andelen äldre boende (67 år och däröver) är betydligt större i Traneberg än i Hägerstensåsen. Andelen boende i åldrarna 45-66 år är däremot större i Hägerstensåsen. Detta kan ha sin förklaring i att Traneberg är utbyggt ca tio år före Hägerstensåsen. Andelen utländska medborgare var år 1974 i Traneberg 6 procent och i Hägerstensåsen 4 procent. Dessa siffror skiljer sig inte väsentligt från kommunmedeltalet (ca 6 procent).

Hushållen i undersökningsområdena fördelade sig 1974 på hushållsgrupper enligt nedan:

	Andel hushåll	
	Traneberg	Hägerstensåsen
Enpersonshushåll	55	55
Makar utan barn	31	30
Makar med barn	7	9
Ensamstående med barn	5	5
Övriga	2	1
Summa	100	100

Mer än hälften av hushållen består av enpersonshushåll. Fördelningen på hushållsgrupper är i stort sett densamma i de båda undersökningsområdena.

TAB. 2.6. Inkomsttagarna efter sammanräknad inkomst enligt 1974 års taxering. Traneberg och Hägerstensåsen samt Stockholms kommun totalt. 1)

	Traneberg	Hägerstens- åsen	Kommunen totalt
Andel inkomsttagare med inkomst ... tkr			
0 ^a	14	14	18
< 20	33	29	30
20 - 39,9	35	40	33
40 - 59,9	14	15	13
60 - w	4	2	6
Summa	100	100	100
Medelinkomst, tkr	27,4	27,9	30,8
Median, tkr	25,4	27,0	27,0
Standardavvikelse i % av medeltalet	67	60	71

^a Ej deklarerat + inkomst = 0.

Inkomsterna i de båda undersökningsområdena låg enligt 1974 års taxering något under kommunmedeltalet enligt TAB 2.6. Medelinkomsten var i vardera området mellan 27 och 28 tusen

1) Källa: Stockholms statistiska kontor, rapport 1974:37.

kronor, medan medeltalet för kommunen var närmare 31 tusen kronor. Inkomstspridningen var dock jämförelsevis stor i undersökningsområdena. Befolkningen i stadsdelarna Traneberg och Hägerstensåsen utgör sålunda ingen segregerad grupp i inkomsthänseende.

2.1.4. Upplåtelseformer och priser

Bostäderna i undersökningsområdena upplåtes med hyresrätt. Den övervägande delen av fastigheterna är privatägda. Priserna för lägenheterna i undersökningsområdena var år 1974 lägre än motsvarande priser i nyproduktionen i Stockholms kommun. Bostadspriserna i Traneberg och Hägerstensåsen är dock inte att betrakta som speciellt låga med tanke på lägenheternas ålder.

TAB. 2.7. Priser år 1974 i olika lägenhetsstorlekar. Traneberg och Hägerstensåsen.

Område Lägenhetsstorlek	Årspris kr/m ² bly	Månads- hyra, kr (inkl. värme)
<u>Traneberg</u>		
-1 rum o. kök	107	341
2 " " "	94	392
3 " " "	92	449
4+ " " "	94	625
Samtliga	99	406
<u>Hägerstensåsen</u>		
-1 rum o. kök	97	268
2 " " "	92	413
3 " " "	92	523
4+ " " "	84	1 025
Samtliga	95	394

2.2. Bebyggelse från 1960- och 1970-talen¹⁾

2.2.1. Bebyggelsens utformning

De moderna bostadsområden som behandlas i detta projekt har - liksom vad gäller bebyggelse från 1930- och 1940-talen - utvalts med den ambitionen, att de skall representera skilda typer av vanligt förekommande bebyggelseutformning. Åtta moderna bostadsområden i Göteborgs ytterstad har studerats. Dessa är följande:

<u>Område</u>	<u>Hustyp</u>	<u>Täthet:</u>	<u>Rymlighet:</u>
		<u>Expl. tal</u>	<u>nettofriyta</u> m ² /lgh
<u>Höghus</u>			
Bredfjällsgatan, Hammarkullen, Angered	8 vån. lamellhus	1,10	50
Hammarkulletorget, Hammarkullen, Angered	8 vån. lamellhus	0,83	72
<u>Låghus</u>			
Bergsgårdsgärdet, Hjällbo, Angered	4 vån. tegelhus	0,62	71
Sandeslätt, Hammarkullen, Angered	3 o. 4 vån. tegelhus	0,56	97
Sagogången, Backa	2 o. 3 vån. loftgångs- hus	0,50	100
<u>Småhus</u>			
Västerslänt, Hammarkullen, Angered	2 vån. radhus	0,23	267
Hammarkroken, Hammarkullen, Angered	2 vån. radhus o. atriumhus	0,22	324
Tanneskärsgratan/Kupe-skärsgratan, Tynnered	2 vån. radhus o. atriumhus	0,29	211

1) Beskrivningen i detta avsnitt är summarisk. De områden från 1960- och 1970-talen, som behandlas i detta projekt, har utförligt beskrivits i SOU 1974:18 bil. 12: Bostadsområdets utformning och de boende.

De två höghusområdena skiljer sig åt, därigenom att en mindre del av den ursprungliga naturmarken lämnats kvar i området Hammarkulletorget, medan området Bredfjällsgatan praktiskt taget saknar såväl naturmark som anlagd vegetation. De tre låghusområdena skiljer sig åt ifråga om husgruppering. Bergsgårdsgärdet består av nio parallellställda huslängor med ca 30 meters mellanrum. I Sandeslätt är huslängorna grupperade kring en vidsträckt gård med viss vegetation. I Sagogången är huslängorna vinkelställda och grupperade kring mindre, intima gårdar. I småhusområdet Västerslänt är terrängen mycket kuperad och ursprunglig vegetation är till viss del bevarad. De privata radhusområdena ansluter till allmän mark. I småhusområdet Hammarkroken är friytorna mera uppsplittrade. I småhusområdet vid Tanneskärs- och Kupeskärs-gatan ingår ett större område med naturmark. De två höghusområdena samt låghusområdet Bergsgårdsgärdet fyller inte de av Statens planverk föreslagna normerna för användbar friyta per lägenhet, medan dessa normer är uppfyllda i övriga områden. Samtliga områden utom småhusområdena Västerslänt och Hammarkroken uppfyller normer vad gäller småbarnslekplatser. I Västerslänt och Hammarkroken överstiger gångavstånden till småbarnslekplatser väsentligt föreslagna normer. Även då det gäller större lekutrymmen uppfylls normerna i alla områden med flerfamiljshus. I småhusområdena överskrids emellertid normen för gångavstånd. Då det gäller lekpark uppfylls normerna i samtliga områden utom låghusområdet Sagogången och småhusområdena Västerslänt och Hammarkroken. Motortrafik på lokalgator förekommer endast i småhusområdet Västerslänt. Föreslagna normer för antalet parkeringsplatser är uppfyllda i samtliga områden.

Bostäderna i områdena med flerfamiljshus består till större delen av lägenheter med högst 3 rum och kök. I småhusområdena förekommer praktiskt taget endast lägenheter om 5 rum och kök.

BILD 2.6. Vyer från Bredfjällsgatan och Hammarkulletorget

Bredfjällsgatan

Hammarkulletorget

BILD 2.7. Vyer från Bergsgårdsgärdet och Sandeslätt

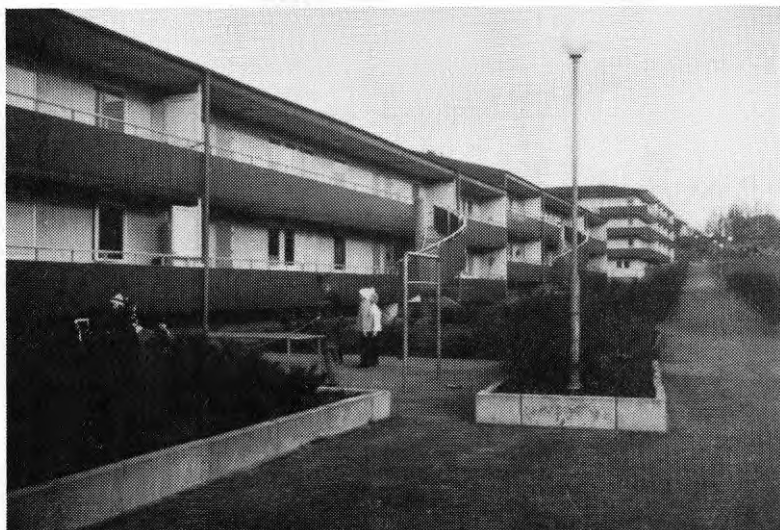

Bergsgårdsgärdet

Sandeslätt

BILD 2.8. Vyer från Sagogången och Västerslänt

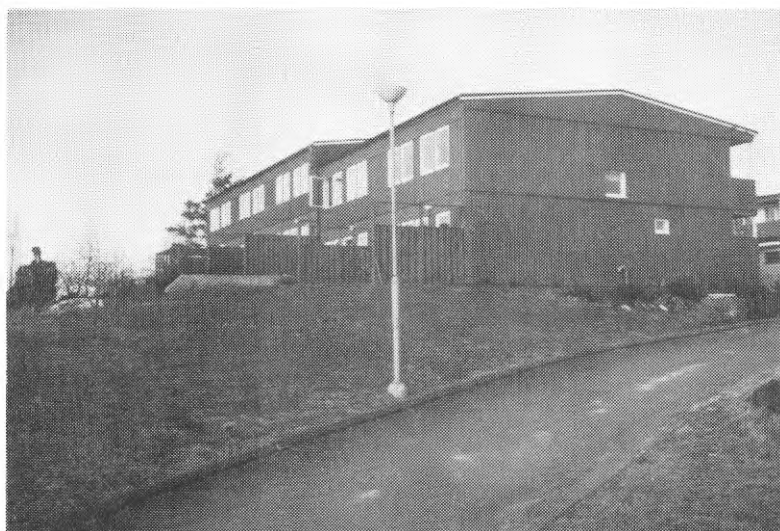

Sagogången

Västerslänt

BILD 2.9. Vyer från Hammarkroken och Tanneskärs-
gatan

Hammarkroken

Tanneskärs-
gatan/
Kupeskärs-
gatan

2.2.2. Service

Alla undersökta områden är belägna inom en radie av ca 10 km från Göteborgs centrum. Den lokala servicen är samlad till lokalcentra. Som framgår av TAB. 2.8 är gångavstånden till lokalcentra korta för boende i områden med flerfamiljshus (med undantag av Sagogången). För de flesta boende i småhusområdena överstiger gångavståndet till lokalcentra 500 meter.

2.2.3. Befolkning

Befolkningens åldersstruktur i de moderna bostadsområdena skiljer sig markant från åldersstrukturen i 1930- och 1940-talsområdena Traneberg och Hägerstensåsen i Stockholm. I de moderna områdena är andelen äldre boende (65 år och däröver) endast ett par procent, medan andelen barn 0-15 år är 30-40 procent jämfört med 7-8 procent i 1930- och 1940-talsområdena. I dessa sistnämnda områden utgör enpersonshushåll majoriteten av alla hushåll, medan enpersonshushåll knappast förekommer alls i de moderna småhusområdena. I höghus- och låghusområdena varierar andelen enpersonshushåll kring 20 procent.

Befolkningen i de moderna bostadsområdena utgjorde en betydligt mer homogen grupp ifråga om inkomster än vad fallet var i bebyggelsen från 1930- och 1940-talen.

2.2.4. Upplåtelseformer och priser

Lägenheterna i höghusområdena samt i låghusområdena Bergsgårdsgärdet och Sagogången jämte småhusområdet Tanneskärs-gatan/Kupeskärs-gatan upplåts med hyresrätt. Bland fastighetsägarna finns såväl privata som allmännyttiga bostadsföretag. Lägenheterna i låghusområdet Sagogången upplåts med bostadsrätt och lägenheterna i småhusområdena Västerslänt och Hammarkroken upplåts med äganderätt.

Priserna för lägenheterna i flerfamiljshusområdena varierade år 1972 kring 100 kr/m² i ett och två rum och kök, mellan 90 och 100 kr i tre rum och kök och kring 90 kr i lägenheter med mer än tre rum och kök. Nettokostnaden per m² i de ägda småhusen låg något under m²-priset för stora lägenheter i flerfamiljshus.

2.3. Bebyggelse från tiden före år 1921¹⁾

2.3.1. Bebyggelsens utformning

Den bebyggelse från tiden före 1921 som behandlas i detta projekt utgörs av det äldsta bostadsbeståndet i flerfamiljs-
hus i Stockholm, Göteborg, Malmö, Helsingborg, Norrköping,
Borås, Gävle och Sundsvall. Den äldsta bebyggelsen återfinns
till större delen i stadskärnorna. Användbara friytor före-
kommer sparsamt. Friytan på kvartersmark per lägenhet under-
stiger 10 m² för nära hälften av hushållen. Dessa friytor
utgörs ofta av gårdar avgränsade med höga murar, staket och
nivåskillnader. Lekplatsstandarden är utomordentligt dålig.
Endast på 6 procent av gårdarna i den studerade äldre bebyg-
gelsen finns småbarnslekplatser. Vanligtvis utgörs lekplatsens
utrustning av en enda, för länge sedan uttjänt sandlåda. Hushål-
len i 42 procent av den äldre bebyggelsen har tillgång till små-
barnslekplats inom 200 meter, men i 80 procent av fallen
måste barnen korsa åtminstone en motortrafikerad gata. En-
dast högst undantagsvis kan planverkets rekommendationer
ifråga om lekplatser anses någotsånär motsvara verkligheten
för de boende i det undersökta äldsta bostadsbeståndet.

Då de äldre bostäderna är koncentrerade till stadskärnorna,
är de också utsatta för kraftiga trafikstörningar. Frånsett
olycksrisker medför den starka trafiken även besvärande bul-
lerstörningar och olägenheter förorsakade av avgaser. 27 pro-
cent av de äldre husen är belägna omedelbart intill gator, där
trafikintensiteten uppgår till mer än 600 motorfordon per
timme.

Andelen smålägenheter (högst 2 rum och kök) var i det äldsta
beståndet 1970 67 procent. Denna andel är mindre än motsva-
rande andel i den studerade bebyggelsen från 1930- och 1940-
talen men större än andelen i den moderna bebyggelsen.

---

1) För en utförlig redogörelse hänvisas till rapport
R 1:1972 "Att bo i gamla bostäder" samt R 13:1975 "So-
ciala aspekter på bostadssanering". Statens råd för bygg-
nadsforskning.

BILD 2.10. Vyer från den äldsta tätortsbebyggelsen

Norrköping
Kv. Eken

Borås
Kv. Freja

Göteborg
Kv. Kadetten

35 procent av lägenheterna i det äldsta beståndet var modernt utrustade. Denna utrustning kunde dock endast i ca 15 procent av fallen anses vara fullt funktionsduglig. I nära hälften av dessa äldre lägenheter med modern utrustning var underhållet eftersatt.

2.3.2. Service

Den äldre bebyggelsens centrala läge medför, att de flesta boende inom korta avstånd kan nå ett samlat utbud av varor och tjänster. 85 procent av samtliga hus är belägna i en bostadsmiljö som erbjuder livsmedelsbutik inom 200 meters gångavstånd. Förhållandet är i stort sett detsamma när det gäller butiker för specialvaror. De boende i detta äldsta bostadsbestånd är väl tillgodosedda ifråga om kollektiva kommunikationer. Gångavståndet till hållplats är i medeltal 130 meter. Också ifråga om sociala och kulturella verksamheter är de boende i den äldre innerstadsbebyggelsen väl tillgodosedda.

2.3.3. Befolkning

Befolkningens åldersstruktur i det äldsta bostadsbeståndet skiljer sig från strukturen i såväl de studerade moderna bostadsområdena som de studerade områdena från 1930- och 1940-talen. Andelen barn (0-15 år) var i det äldsta bostadsbeståndet år 1970 ca 15 procent, vilket är en betydligt högre siffra än den som gällde för bebyggelsen från 1930- och 1940-talen (7-8 procent). I de moderna bostadsområdena var emellertid andelen barn väsentligt högre (30-40 procent). Andelen enpersonshushåll var i den äldsta bebyggelsen 60 procent. Denna andel var något lägre i områden från 1930- och 1940-talen och tämligen ringa i den moderna bebyggelsen. Inkomstspridningen var år 1970 mycket stor i det äldsta bostadsbeståndet, sett som en helhet. En markant inkomstskiktning förelåg emellertid efter lägenheternas standard; icke nödvändigtvis en geografisk segregation.

2.3.4. Upplåtelseformer och priser

Nära 90 procent av de äldsta lägenheterna var år 1970 hyreslägenheter. Flertalet av de äldsta fastigheterna ägdes år 1970 av privatpersoner eller privata bolag. 10 procent av samtliga utgjordes av någon form av andelslägenheter. 12 procent av samtliga hushåll bebodde lägenheter i det äldsta bostadsbeståndet utan eget kontrakt med fastighetsägaren.

Priserna varierade mycket kraftigt i beståndet av äldre lägenheter år 1970. Priserna hade vid undersökningstillfället föga samband med lägenheternas standard.

2.4. Sammanfattande jämförelse

De olika typer av bebyggelse som behandlas i detta projekt utgör vitt skilda bostadsmiljöer.

Ifråga om utformning gäller, att bebyggelsen från 1930- och 1940-talen är betydligt rymligare än den äldsta bebyggelsen men också rymligare än den moderna bebyggelsen med flerfamiljshus. De trånga friytorna i den äldsta bebyggelsen är i sin nuvarande utformning föga lämpade för utevistelse. I 1930- och 1940-talsområdena utgörs däremot friytorna till allra största delen av naturmark med högvuxen, ursprunglig vegetation. De jämförelsevis knappa friytorna i moderna områden utgörs huvudsakligen av anlagd mark med ringa inslag av bevarad natur. Ifråga om lekplatser är de moderna områdena bäst tillgodosedda - detta gäller dock i allmänhet inte för de moderna småhusområdena. Möjligen kan det sägas, att naturmarken som finns i 1930- och 1940-talsområdena kompenseras av anlagda lekplatser i moderna områden med flerfamiljshus. I den äldsta bebyggelsen saknas dock såväl vegetation som lekplatser inom rimligt gångavstånd för barnen. Ifråga om parkeringsplatser är de moderna områdena utan jämförelse bäst tillgodosedda.

Andelen smålägenheter är störst i det äldsta bostadsbeståndet, något mindre i bebyggelsen från 1930- och 1940-talen och minst i de moderna områdena - alldeles speciellt i småhusområdena. Naturligt nog är standarden lägst i det äldsta

beståndet. Modern utrustning i teknisk mening i de äldsta bostäderna är föga jämförbar med utrustningen i senare byggda hus.

Servicestrukturen är olikartad i de studerade områdestyperna. I de moderna områdena är servicefunktionerna samlade i lokala centra. I bebyggelse från 1930- och 1940-talen är servicen mera spridd inom bostadsområdena. I den äldsta bebyggelsen är servicen spridd, men samtidigt har de boende nära till större centra. Inslaget av servicelokaler och andra arbetsplatser i bebyggelsen från 1930- och 1940-talen och i den äldsta bebyggelsen ger dessa områdestyper en varierad och stimulerande karaktär som saknas i de moderna områdena.

Också ifråga om befolkningsstruktur skiljer sig de olika områdena åt. Andelen barn är störst i de moderna områdena, betydligt mindre i det äldsta bostadsbeståndet och minst i bebyggelsen från 1930- och 1940-talen. Pensionärer saknas nästan helt i de moderna områdena - särskilt småhusområdena. Andelen enpersonshushåll är störst i den äldsta bebyggelsen, något mindre i bebyggelsen från 1930- och 1940-talen och minst i de moderna områdena. Inkomststrukturen är tämligen homogen i de moderna områdena - vare sig inkomstnivån är låg eller hög. I bebyggelsen från 1930- och 1940-talen är inkomstspridningen ganska betydande och detsamma gäller den äldsta bebyggelsen som helhet.

Lägenheterna i de studerade moderna bostadsområdena förvaltas till stor del av allmännyttiga bostadsföretag, medan fastigheterna i de äldre områdestyperna till större delen är privatägda. De uppgifter om bostadspriser som insamlats i detta projekt gäller vid skilda tidpunkter, varför direkta jämförelser inte kan göras. Klart torde det dock vara, att lägenheterna i de moderna områdena genomsnittligt sett är dyrare än lägenheterna i de övriga områdestyperna. Inom det äldsta bostadsbeståndet finns dock kraftiga prisvariationer, som har föga samband med bostadsstandarden. Bland de äldsta lägenheterna finns därför en viss del som kan betraktas som billiga och bra och en annan - större - del som måste anses dyra och dåliga.

3 BEBYGGELSESTYP OCH SOCIAL INTEGRATION

3.1 Social segregation

De olika områdestyperna - moderna områden, områden från 1930- och 1940-talen samt den äldsta innerstadsbebyggelsen - skiljer sig ifråga om hushållsstruktur. Hushållens fördelning på hushållsgrupper i de olika studerade områdestyperna framgår av TAB. 3.1.

TAB. 3.1. Hushållens fördelning på hushållsgrupper i olika områdestyper.

Områdestyp	Andel hushåll					Summa
	enper- sons- hushåll	makar a)	makar med barn	ensam- ståen- de med barn	övri- ga b)	
<u>Moderna områden</u>						
<u>Höghus</u>						
Bredfjällsgatan	24	21	40	13	2	100
Hammarkulletorget	25	22	38	14	1	100
<u>Låghus</u>						
Bergsgårdsgärdet	14	17	50	17	2	100
Sandeslätt	17	11	51	21	-	100
Sagogången	22	23	48	7	-	100
<u>Småhus</u>						
Västerslänt	2	18	80	-	-	100
Hammarkroken	1	16	81	2	-	100
Tanneskärsgatan/ Kupeskärsgratan	1	9	82	7	1	100
<u>30- och 40-talsområden</u>						
<u>Låghus</u>						
Traneberg	55	31	7	5	2	100
<u>Höghus</u>						
Hägerstensåsen	55	30	9	5	1	100
<u>Det äldsta bostads- beståndet</u>						
Flerfamiljshus byggda före 1921 i åtta större kommuner	56	28	12	4	-	100

^a "Makar" = såväl gifta som icke gifta samboende.

^b Hushåll med någon boende förutom bostadsföreståndaren samt bostadsföreståndarens maka och barn. Denna grupp har ej särredovisats för det äldsta bostadsbeståndet.

Den mest markerade skillnaden mellan de olika områdestyperna består i att andelen enpersonshushåll utgör mer än hälften av hushållen i de äldre områdena, medan enpersonshushållen är tämligen få i de moderna områdena - speciellt i småhusområdena. I de moderna områdena utgör barnhushållen den största andelen, medan barnhushållen är få i de äldre områdena.

Även ifråga om befolkningens åldersstruktur skiljer sig de olika områdena. Ålderspensionärer förekommer knappast alls i de moderna områdena. Andelen pensionärshushåll var i det äldsta bostadsbeståndet 28 procent och ca 30-40 procent i områdena från 1930- och 1940-talen. Vidare kan noteras vissa skillnader mellan områdestyperna då det gäller förekomsten av etniska minoriteter. Inom områdena från 1930- och 1940-talen är andelen utländska medborgare ungefär lika stor som andelen i Stockholms kommun som helhet. Även inom det äldsta bostadsbeståndet ligger andelen utländska medborgare i nivå med kommunmedeltalen. Inom det äldsta bostadsbeståndet kan det dock noteras, att bland boende i modernt utrustade lägenheter var andelen utländska medborgare låg (2 procent), medan denna andel var hög i de omoderna lägenheterna (16 procent). Andelen utländska medborgare var i de moderna bostadsområdena med flerfamiljshus, upplåttna med hyresrätt, flera gånger högre än kommunmedeltalet (25-30 procent i jämförelse med kommunmedeltalet 9 procent). I de moderna småhusområdena var denna andel mycket obetydlig oavsett upplåtelseform.

Ifråga om hushållens inkomster försvåras jämförelser mellan de olika områdestyperna av att inkomstuppgifterna i de olika undersökningarna avser skilda inkomstår. Emellertid tycks de olika områdena skilja sig ifråga om homogeniteten i befolkningens inkomster. Standardavvikelsema i procent av medelvärdena (sammanräknad inkomst per inkomsttagare) i de olika områdena framgår av TAB. 3.2.

TAB. 3.2. Inkomstspridning i olika områdestyper.

Områdestyp	Sammanräknad inkomst per inkomsttagare (=medelvärde)	Standard- avvikelse i % av medelvärdet
<u>Moderna områden</u> (1973 års taxering)		
<u>Höghus</u>		
Bredfjällsgatan	17 952	35
Hammarkulletorget	17 429	28
<u>Låghus</u>		
Bergsgårdsgärdet	19 189	33
Sandslätt	19 436	23
Sagogången	25 614	9
<u>Småhus</u>		
Västerslänt	31 756	44
Hammarkroken	28 393	22
Tanneskärsgratan/Kupe- skärsgratan	33 642	36
<u>30-och 40-talsområden</u> (1974 års taxering)		
<u>Låghus</u>		
Traneberg	27 400	67
<u>Höghus</u>		
Hägerstensåsen	27 900	60
<u>Det äldsta bostadsbeståndet^a</u> (1970 års taxering)		
Flerfamiljshus byggda före 1921 i åtta större kommuner	27 000	70

^a Avser endast bostadsföreståndarna.

Inkomstspridningen var störst i det äldsta bostadsbeståndet. Även i områdena från 1930- och 1940-talen var spridningen stor. I de moderna bostadsområdena var inkomstspridningen betydligt mindre än i de äldre områdena. Detta gäller för moderna områden med såväl låg som hög medelinkomst.

Av det ovan sagda framgår, att det förekommer tämligen starka tendenser till segregerat boende i de undersökta områdena.

I alla områden är segregationen efter hushållstyp och befolkningens ålder kraftig: i de äldre områdena dominerar enpersongshushåll och äldre boende, medan barnhushåll och yngre boende utgör majoriteten i de moderna områdena. De äldre områdena är tämligen heterogena ifråga om befolkningens inkomster. I de moderna områdena däremot är den demografiska segregationen kombinerad med en betydande ekonomisk skiktning.

3.2 Restriktioner för bostadsvalet

De påvisade skillnaderna mellan de undersökta områdena ifråga om hushållsstruktur kan till viss del tänkas bero på restriktioner för bostadsvalet i form av olikartat utbud av lägenhetsstorlekar i de olika områdestyperna. Andelen barnhushåll är i de moderna områdena fler i områden med småhus än i övriga områden. Om man beräknar det antal boende som är att förvänta med hänsyn tagen till lägenheternas storleksfördelning i de olika moderna områdena, finner man, att skillnaderna i antalet barn och boende per hushåll helt och hållet förklaras av skillnader i lägenheternas storleksfördelning.

I TAB. 3.3 jämförs för de äldre områdena de faktiska andelarna hushåll med olika antal boende med förväntade andelar då hänsyn tages till lägenheternas storleksfördelning.

TAB. 3.3. Hushållens faktiska och förväntade fördelning på antalet boende. Områden från 1930- och 1940-talen samt det äldsta bostadsbeståndet.

Antal boende	Andel hushåll i		
	1930- och 1940-tals- områden Trane- berg	Hägerstens- åsen	Det äldsta beståndet
1 boende: faktiskt	54	55	49
förväntat	36	44	42
2 boende: faktiskt	37	36	30
förväntat	31	32	25
3 boende: faktiskt	6	7	12
förväntat	17	15	14
4 boende: faktiskt	3	2	6
förväntat	13	8	14
5+ boende: faktiskt	-	-	3
förväntat	3	1	5

Om endast skillnaderna mellan de moderna områdena och de äldre områdena ifråga om utbudet av lägenhetsstorlekar skulle förklara skillnaderna i struktur mellan områdestyperna, borde de faktiska andelarna hushåll med olika antal boende i tabell 3.3 överensstämma med de andelar som kan förväntas om hänsyn tages till lägenhetsfördelningarna. Så är emellertid inte fallet. Andelen enpersonshushåll borde - med hänsyn till lägenheternas storleksfördelning - ha varit betydligt mindre i de äldre områdena än vad som faktiskt är fallet, medan andelen hushåll med 3 eller flera boende borde varit större. Detta gäller särskilt i 1930-talsområdet Traneberg. Skillnaderna i hushållsstruktur mellan de moderna och de äldre områdena är således inte helt och hållet att söka i skillnaderna i utbudet av lägenhetsstorlekar. Det är överhuvudtaget tveksamt, om skillnaderna i hushållsstrukturen är föranledda av skillnader ifråga om utformning. Sannolikt beror skillnaderna på effekter av hushållens ålderscykel. De mindre markerade skillnaderna i det äldsta beståndet har sannolikt sin förklaring i att generationsväxlingar hunnit ske i dessa bestånd i högre grad än i områdena från 1930- och 1940-talen. Det skall dock inte uteslutas, att utformningen av den yttre bostadsmiljön i de äldre områdena kan ha medverkat till, att andelen barnhushåll i dessa områden är lägre än väntat. I kapitel 2 har visats, att lekplatsstandarden och trafikplaneringen är helt otillfredsställande i de äldre områdena.

Då de små hushållen - en eller två boende - är fler än väntat med hänsyn till utbudet av lägenhetsstorlekar i de äldre områdestyperna, är också utrymmesstandarden tämligen hög i dessa områden i jämförelse med vissa moderna områden. (Se TAB 3.4.)

Då det gäller den ekonomiska segregationen är det högst vanskligt att ur undersökningarna dra några slutsatser om eventuella effekter av bostadsområdenas utformning, eftersom ett flertal restriktioner för bostadsvalet kan ha förelagat. Sådana restriktioner kan tänkas bestå i:

TAB. 3.4. Utrymmesstandard i olika områdestyper.

Områdestyp	Antal boende per re	Andel trångbodda hushåll (norm 2)
<u>Moderna områden</u>		
<u>Höghus</u>		
Bredfjällsgatan	0,68	5
Hammarkulletorget	0,72	17
<u>Låghus</u>		
Bergsgårdsgärdet	0,77	14
Sandeslätt	0,75	9
Sagogången	0,69	11
<u>Småhus</u>		
Västerslänt	0,58	-
Hammarkroken	0,59	-
Tanneskärsgratan/Kupe-skärsgratan	0,70	2
<u>30- och 40-talsområden</u>		
<u>Låghus</u>		
Traneberg	0,50	3
<u>Höghus</u>		
Hägerstensåsen	0,54	6
<u>Det äldsta bostadsbeståndet</u>		
Flerfamiljshus byggda före 1921 i åtta större kommuner	0,65	10

- relationen disponibel hushållsinkomst/bostadspris (kostnad)
- hushållens möjligheter anskaffa erforderligt kapital vid val av småhus med äganderätt, lägenhet med bostadsrätt eller attraktiv lägenhet i innerstad, där någon form av kapitalinsats erfordrats
- hushållens möjligheter att bli accepterade som låntagare vid val av småhus med äganderätt eller annan bostadsform där kapitalinsats erfordrats
- hushållens möjligheter att bli godkända som hyresgäster vid val av bostad i lägenhet med hyresrätt i privatägd fastighet.

Inom det äldsta bostadsbeståndet som helhet är inkomstspridningen stor, men en kraftig skiktning förekommer efter bostadens kvalitet. Bland hushållen i de undersökta äldre lägenheterna med modern utrustning var andelen med en disponibel hushållsinkomst understigande 20 000 kronor 49 procent, medan denna andel var närmare 80 procent i de omoderna lägenheterna. Bostadspriset/m² i de äldre lägenheterna - bränslekostnaderna inräknade - hade vid undersökningstillfället föga samband med lägenhetskvaliteten. Bostadspriset som sådant borde därför inte i första hand ha orsakat den ekonomiska skiktningen. Troligt är, att de tre sistnämnda restriktionerna enligt ovan förelegat.

I bostadsområdena från 1930- och 1940-talen torde de nämnda restriktionerna ha förelegat endast i ringa grad. Inkomstspridningen är i dessa områden också stor. På grund av trög-rörligheten inom dessa äldre områden och därmed knappheten i utbudet av denna kategori av lägenheter torde dock bostäder i dessa områden till mycket ringa del ha inneburit ett verkligt alternativ för nybildade hushåll.

Uppkomsten av den homogena inkomststrukturen i de moderna områdena tycks i hög grad bero på de nämnda restriktionerna. I de undersökta områdena med flerfamiljshus, upplåtna med hyresrätt, var inkomstnivån jämförelsevis låg. Endast en bråkdel av hushållen i dessa områden skulle haft möjlighet att med egna medel klara den årskostnad som de boende i de undersökta moderna småhusområdena betalade. Därtill torde andra av de nämnda restriktionerna ha inverkat, såsom möjligheten anskaffa eget kapital eller möjligheten att bli accepterad som låntagare. I de undersökta moderna områdena var inkomstnivån något högre i privatägda hyreshus än i hyreshus ägda av allmännyttiga bostadsföretag.

Denna skillnad kan inte förklaras av olikheter i bostädernas pris. Sannolikt är inkomstskillnaden en effekt av de förutsättningar som gällt för bostadsförmedlingen.

Då inga restriktioner för bostadsvalet förekommer - eller inom det utbud av bostäder som återstår efter det att de nämnda restriktionerna verkat - kan möjligen effekter av bostadsområdets utformning studeras. Den restriktion som då kommer att verka kan anses vara subjektiv, d.v.s. hushållen strävar att maximera sin nytta i förhållande till uppoffring. Bland de undersökta moderna områdena finns tre områden för vilket exakt samma restriktioner gäller. I alla dessa områden upplåts lägenheterna med hyresrätt, bostadspriserna är desamma och samtliga områden ägs av allmännyttigt bostadsföretag. Trots detta var inkomstnivån betydligt lägre i ett av dessa områden. Detta område bestod av höghus och upplevdes på ett negativt sätt av en stor andel boende.

Även om restriktioner av ekonomisk art förefaller vara de som kraftigast bidragit till den uppkomna inkomstkiktningen i de studerade områdena, kan det således inte uteslutas, att bostadsområdets utformning som sådan kan ha haft en viss segregeringseffekt.

3.3 Bostadsvalet i praktiken

I det föregående har visats, att det i mer eller mindre hög grad förelegat restriktioner för hushållens bostadsval i de olika områdestyperna. Restriktionerna är av två slag:

- 1) faktiska fysiska, ekonomiska och juridiska restriktioner
- 2) subjektiva restriktioner, vilka hushållen själva sätter upp i sin strävan att maximera nytta i förhållande till uppoffring.

Till den första typen av restriktioner hör t.ex. att utbudet av lägenhetsstorlekar inom ett område inte passar dem som eljest kunnat välja området eller att priset/kostnaden inte kan betalas av hushåll som annars önskat välja området, eller att vissa hushåll kan avvisas som sökande eller att bostadsutbudet på grund av trögrörlighet inom ett område är mycket knappt. Alltefter det att restriktioner blir följden av bostadsutbudets relation till hushållens struktur, inkomster och värderingar, kommer således helt naturligt de boende att uppleva sin valfrihet mer eller mindre begränsad, men av skilda anledningar.

Nedan visas andelen hushåll som uppgett sig ej ha upplevt reell valmöjlighet vid bostadsvalet:

	Andel hushåll som ej upplevt valmöjlighet
<u>Moderna områden</u>	
<u>Höghus</u>	
Bredfjällsgatan	44
Hammarkulleatorget	62
<u>Låghus</u>	
Bergsgårdsgärdet	39
Sandeslätt	41
Sagogången	15
<u>Småhus</u>	
Västerslänt	11
Hammarkroken	8
Tanneskärs-gatan/Kupe- skärs-gatan	23
<u>30- och 40-talsområden</u>	
<u>Låghus</u>	
Traneberg	35
<u>Höghus</u>	
Hägerstensåsen	41

I områdena med flerfamiljshus - speciellt i höghusen - kan den höga graden av upplevd brist på valmöjligheter till stor del bero på faktiska restriktioner av tidigare nämnt slag. För de boende i småhusområdena kan sådana restriktioner för valmöjligheterna ha gällt, som är beroende av de boendes värdering av nyttan i förhållande till uppoffringen. Under detta antagande kan de relativt höga andelarna hushåll i småhus utan upplevd valmöjlighet förklaras. Värderingen av nyttan i relation till uppoffringen för en viss bostad eller visst område är beroende av kännedomen om sådana relationer för andra bostäder eller områden. Om man antar, att de boende i hyressmåhusen vid Tanneskärs- och Kupeskärs-gatan är medvetna om att samma nytta eller större kan fås till mindre uppoffring (vid annan upplåtelseform) är det inte förvånande, att så hög andel som 23 procent ansett sig ha saknat valmöjlighet.

De tämligen höga andelarna hushåll i 30- och 40-talsområdena som ansett sig ha saknat valmöjligheter speglar sannolikt den knapphet i bostadsutbudet över huvud taget som rått i Stockholmsregionen vid tiden för inflyttning i dessa områden. Flertalet hushåll i båda dessa områden har bott mer än tio år i sitt område:

Boendetid	Andel hushåll	
	Traneberg	Hägerstensåsen
< 1 år	8	9
1 år - < 2 år	8	9
2 år - < 5 år	15	13
5 år - < 10 år	9	16
≥ 10 år men ej sedan huset var nytt	50	43
Sedan huset var nytt	10	10
	100	100

10 procent av hushållen bor kvar sedan huset färdigställdes för första inflyttning, och en stor andel har bott 10 år eller längre i husen. Att märka är dock, att ca 16-18 procent är inflyttade under de senaste två åren.

Förmedlingen av bostäder i 1930- och 1940-talsområdena har i allmänhet skett genom privata initiativ. (Se TAB. 3.5.)

I såväl Traneberg som Hägerstensåsen har man oftast skaffat lägenheten genom annons, släkt eller bekant. Detta gäller vare sig man bott längre eller kortare tid i området. I Traneberg har emellertid de som flyttat in på ett tidigt stadium inte sällan själva tagit kontakt med fastighetsägaren.

Andelen hushåll som fått lägenheten genom bostadsförmedlingen är jämförelsevis liten, särskilt bland dem som haft valmöjlighet. Samma tendens har observerats bland hushållen i de moderna områdena i Göteborgsundersökningen. Hushållen i de moderna flerfamiljshusen har i något större utsträckning erhållit lägenheterna genom bostadsförmedlingen än vad fallet är i 1930- och 1940-talsområdena. Skillnaderna är emellertid obetydliga.

TAB. 3.5. Förmedling av bostäder i Traneberg och Hägerstensåsen.

Typ av förmedling	Andel hushåll		Hägerstensåsen	
	Traneberg Boendetid < 10 år	Traneberg Boendetid ≥ 10 år	Hägerstensåsen Boendetid < 10 år	Hägerstensåsen Boendetid ≥ 10 år
<u>Hushåll som ej haft valmöjlighet</u>				
Bostadsförmedlingen	18	5	21	26
Genom annons, släkt eller bekant	54	33	49	43
Kontaktade själv fastighetsägaren	5	34	6	6
Genom arbetsgivare	5	5	6	4
På annat sätt	18	23	18	21
S:a	100	100	100	100
<u>Hushåll som haft valmöjlighet</u>				
Bostadsförmedlingen	5	7	10	18
Genom annons, släkt eller bekant	63	47	41	46
Kontaktade själv fastighetsägaren	9	28	20	13
Genom arbetsgivare	1	2	7	6
På annat sätt	22	16	22	17
S:a	100	100	100	100

I de moderna områdena varierade hushållens tidigare bostadsförhållanden avsevärt mellan de olika områdena. I moderna områden med flerfamiljshus var ca 1/5 av hushållen nyetablerade vid inflyttningen jämfört med endast ett par procent i de moderna småhusområdena. Hushållen i samtliga de moderna områdena hade tidigare i allmänhet bott i andra förorter i kommunen. Flertalet av alla hushåll i de moderna områdena hade tidigare bott i flerfamiljshus.

I Traneberg var 29 procent av hushållen nyetablerade vid inflyttning. Andelen var 37 procent i Hägerstensåsen.

TAB. 3.6. Hushållens tidigare bostadsort. Traneberg och Hägerstensåsen.

Område Boendetid	Andel hushåll som tidigare bott i				Summa
	Stockholm inner- stad	förort	Annan ort i Sverige	Ut- landet	
<u>Traneberg</u>					
Boendetid < 10 år	45	46	8	1	100
≥ 10 år	50	44	6	-	100
Samtliga	48	45	6	1	100
<u>Hägerstensåsen</u>					
Boendetid < 10 år	38	49	9	4	100
≥ 10 år	39	37	18	6	100
Samtliga	38	42	15	5	100

Liksom i de moderna bostadsområdena kommer hushållen i de något äldre undersökningsområdena huvudsakligen från andra delar av kommunen, vilket framgår av TAB. 3.6. Andelen inflyttare från andra kommuner i Sverige var dock större i de moderna områdena.

Andelen inflyttare från utlandet bland dem som bott 10 år eller mer i Hägerstensåsen är jämförelsevis hög, 6 procent. Vid tiden för färdigställandet av detta område mottog Sverige ett antal baltiska flyktingar, bl.a. ca 30 000 estniska medborgare. Den del av dessa som bosatte sig i Stockholmsregionen bereddes till stor del bostäder i de då nybyggda södra förortererna. Vid slutet av 1940-talet var ca 10 procent av familjerna i Hägerstensåsen baltiska flyktingar. Sannolikt bor en stor del av dessa fortfarande kvar. År 1974 var andelen personer födda utomlands bland dem som bott 10 år eller mer i undersökningsområdet ca 12 procent.

Liksom fallet var i de moderna bostadsområdena så har hushållen i de äldre områdena Traneberg och Hägerstensåsen i allmänhet tidigare bott i flerfamiljshus. De äldre hushållen kommer dock i större utsträckning från småhus än de yngre. Något fler av hushållen i punkthusområdet Hägerstensåsen än

av hushållen i låghusområdet Traneberg har tidigare bott i höga flerfamiljshus (≥ 4 vån.).

De hushåll som uppgett, att de haft valmöjligheter, har tillfrågats om orsakerna till sitt bostadsval. De av hushållen i Traneberg och Hägerstensåsen angivna orsakerna till bostadsvalet framgår av TAB 3.7.

TAB. 3.7. Angivna orsaker till valet av bostad. Traneberg och Hägerstensåsen.

Orsak	Andel angivna orsaker i					
	Traneberg (n = 520)			Hägerstensåsen (n = 266)		
	Samt- liga	därav pensio- nårs- hushåll	därav barn- hus- håll	Samt- liga	därav pensio- nårs- hus- hushåll	därav barn- hus- håll
<u>Bostadens pris:</u>						
Ekonomiskt fördelaktigt	10	6	11	13	7	13
<u>Lägenheten:</u>						
Bostadens standard	6	6	6	8	12	7
Bostadens storlek	15	17	11	14	11	11
Bostadens planlösning	5	7	9	4	4	7
<u>Läge:</u>						
Läge i förhållande till arbetsplats	11	8	8	11	10	11
Läge i förhållande till centrum	13	11	13	3	-	4
Läge i förhållande till natur	12	14	9	11	10	9
Läge i förhållande till släkt och vänner	4	3	-	5	6	-
<u>Miljöutformning:</u>						
Områdesplan, hustyp	6	7	6	5	7	9
Utsikt	4	6	2	13	16	15
Insynsförhållanden	1	2	-	3	6	2
<u>Service:</u>						
Butiksservice	1	1	2	2	1	4
Kommunikationer	5	4	4	.	-	2
<u>Social miljö:</u>						
Trevliga grannar	1	1	2	.	-	-
<u>Annat:</u>	6	7	17	8	10	6
S:a	100	100	100	100	100	100

I båda de undersökta områdena från 1930- och 1940-talen har de boende som skäl för bostadsvalet ofta angivit, att lägenheten är av lämplig storlek; dock gäller detta i lägre grad för barnhushållen. Att bostadens storlek tämligen ofta angetts som orsak till bostadsvalet bör sannolikt tolkas så, att hushållen efterfrågat smålägenheter (högst 2 rum och kök) i båda områdena. Andra frekvent angivna orsaker är bostadens läge i förhållande till natur och arbetsplatser. I höghusområdet Hägerstensåsen är utsikten den mest frekvent angivna orsaken till bostadsvalet. Hustypen eller områdesplaneringen i övrigt har tämligen sällan påverkat bostadsvalet. Service och social miljö har i mycket få fall angetts som orsaker till bostadsvalet.

Också i de undersökta moderna bostadsområdena anger hushållen mycket sällan social miljö eller service som orsaker till bostadsvalet. Detta gäller genomgående för alla områden, i stort sett oavsett den faktiska sociala miljön eller det faktiska serviceutbudet.

De moderna höghusområdena har de boende valt i första hand på grund av kvaliteten hos själva lägenheten, såsom standard och storlek. Detsamma gäller för de moderna låghusområdena, men i dessa har hushållen därtill mycket ofta angett områdesplaneringen och hustypen som skäl för bostadsvalet. I de moderna områdena tenderar hushållen att mer frekvent ange områdesplaneringen som orsak till bostadsvalet ju rymligare området är.

De moderna småhusområdena har ofta valts i första hand på grund av den egna tomten men också av orsaker såsom lägenhetens planlösning samt ekonomiska fördelar, det sistnämnda har dock ej angivits av hushåll i hyrda småhus.

Svaret på frågan huruvida bostadsområdets utformning påverkar hushållens bostadsval måste tveklöst bli ja. Faktiska kvaliteter ifråga om rymlighet, tillgång till natur, egen tomt och vacker utsikt har i de undersökta områdena påverkat hushållens bostadsval.

4 BEBYGGELSESTYP OCH BOENDEKONTAKTER

4.1 Teori och forskning

Om kontakter mellan bostadsgrannar finns en rad teorier, delvis till synes stridande mot varandra. Skilda forskare har arbetat från olika utgångspunkter. Ibland har man sett grannrelationer som en följd av bebyggelsens karaktär, (Festinger, Caplov & Forman, Kuper, Willmott m.fl.) ibland som en funktion av befolkningens egenskaper (Greer, Wirth, Gans). Vissa forskare har funnit samband mellan grannrelationer och husens utformning och placering samt vägnätets sträckning. Andra har funnit samband mellan homogenitet i klassammansättning och kontaktfrekvens oberoende av socialklass (Gans m.fl.). Vissa menar dock att arbetarklassen har fler grannkontakter än andra (Keller, Willmott) vilket motsägs av forskare som konstaterat samband mellan hög kontaktfrekvens, hög inkomst och status (Litwak, Axelrod, Caplov).

Det finns också iakttagelser som tyder på att fördelningen av relationer skulle skilja sig mellan klasser, såtillvida att lägre inkomsttagare skulle ha sina relationer mer förlagda utanför sitt bostadsområde än andra. Detta motsägs av andra forskare som funnit högre kontaktfrekvens inom områden med lägre inkomsttagare ("arbetarklassen").

Det är sannolikt omöjligt att finna en förklarings teori med avseende på grannrelationer genom jämförelse av studier på mikronivå. Enskilda bostadsområden eller samma område vid olika tid ingår i ett större makrosystem och är inte oberoende av detta. Exempelvis kan ett samhälle (makrostrukturen) som befinner sig i ett starkt urbaniserings skede ge andra och olikartat varierande effekter på grannrelationerna inom bostadsområdet (mikrostrukturen) än vad som är fallet i ett mer statiskt samhälle. Det förefaller därför inte möjligt att finna generella förklaringar till grannrelationer i enbart bebyggelsens struktur eller i enbart befolkningens struktur eller ens genom att försöka ena motstridande resultat genom att kontrollera för effekter av den ena eller andra nämnda faktorn. Vid en viss tidpunkt kan nämligen skeendet

på makronivå påverka förhållandena på olika sätt, inom olika mikroenheter, men olika för skilda befolkningsgrupper. Enkelt uttryckt: makrostrukturen påverkar både människors motivation för kontakter och deras förutsättningar att fylla sitt behov (både kvantitativt och kvalitativt). Om detta synsätt stämmer bör olika undersökningar på mikronivå ge olika resultat, vilket kan konstateras vara fallet.

Såväl bebyggelsens utformning som befolkningens egenskaper bör därför kunna tillmätas betydelse för grannrelationerna, men betydelse av den ena eller andra variabeln bör vara högst olika beroende på samhällets uppbyggnad och skeendet i detta.

En slutsats kan möjligen dras av den korta diskussionen ovan med relevans för bostadsbyggandet. Bebyggelsen kan utformas så att den i sig själv ger förutsättningar för grannkontakter. Om förutsättningarna sedan inte kommer att utnyttjas eller om goda grannrelationer uppstår trots dåliga förutsättningar är en annan sak, vars orsaker det egentligen inte finns anledning spekulera över vid bostadsbyggandet.

4.2 Informella kontakter och deras orsaker

Det har i tidigare svenska undersökningar (Dahlström, Landström, Sjödin) mer eller mindre explicit postulerats, att de boendes behov av sociala relationer kan fyllas på alternativa, substituerbara sätt: antingen kan man fylla kontaktbehovet genom att umgås med grannar eller också genom att umgås med släkten eller vänner på annat håll, antingen kan man umgås mycket ofta och nära med några få grannar eller också flyktigt och mer sällan med ett stort antal grannar.

Synsättet kan vara rätt eller fel beroende på vad man förutsätter att kontakterna egentligen skall fylla för funktion. Handlar det t.ex. om den enskilde individens integration i en gemenskap för vilken funktion det vara må, så är det givetvis inte av så stor betydelse var kontakterna för denna individ geografiskt finns. Handlar det om att främja den sociala omsorgen i bostadsområdet och därmed hemkänslan (se kapitel 5) så är synsättet fel. Frågan om huruvida många ytliga kontakter

kan ersätta få men intima kontakter är antagligen felställd. Det har konstaterats, att ytliga kontakter ofta är ett förstadium till intima kontakter. Intima kontakter uppstår helt enkelt inte utan att föregås av ytliga relationer men alla ytliga kontakter resulterar inte i intima relationer.

I detta projekt har tre slag av informella kontakter mätts, nämligen kontakter som innebär att man

- 1) utbyter några ord när man möts (ytlig kontakt)
- 2) utbyter mindre granntjänster (mindre ytlig kontakt)
- 3) umgås med varandra på fritiden (intim kontakt)

Av TAB. 4.1 kan utläsas ett tämligen entydigt samband mellan frekvensen ytliga kontakter och hustyp i moderna bostadsområden. I de moderna småhusområdena är det mycket ovanligt att aldrig utbyta några ord med grannarna. Detta är mer vanligt i låghusområdena och tämligen ofta förekommande i höghusområdena. I områdena från 1930- och 1940-talen är det, liksom i de moderna småhusområdena, ovanligt att aldrig utbyta några ord med grannar. En tendens finns till mer frekventa kontakter i låghusområdet Traneberg än i höghusområdet Hägerstensåsen. Denna tendens är dock föga markerad i jämförelse med motsvarande tendens i de moderna områdena. Boendetiden torde vara den faktor som utjämnar skillnader mellan olika områdestyper. I såväl Traneberg som Hägerstensåsen steg frekvensen av denna typ av ytliga kontakter successivt under de första fem boendeåren för att därefter stabiliseras. I de låga husen i Traneberg var denna typ av kontakter under det första boendeåret mer frekventa än i de höga husen i Hägerstensåsen. Efter fem år var skillnaden nära nog utjämnad. I de studerade moderna områdena var boendetiden i inget fall mer än fem år. De skillnader mellan olika typer av moderna områden, som visas i tabell 4.1, kan därför sannolikt tänkas utjämnas med ökande boendetid. Att märka är emellertid, att frekvensen kontakter av här studerad typ inte ens efter 20-30 år i Traneberg och Hägerstensåsen når upp till samma höga nivå som konstaterats redan under den första femårsperioden i de moderna småhus-

TAB. 4.1. Ytliga informella kontakter.

Områdestyp	Procentuell andel som utbyter några ord med grannar			
	Dagl. eller ett par ggr/vecka	Några ggr/mån.	Aldrig	S:a
<u>Moderna områden</u>				
<u>Höghus</u>				
Bredfjällsgatan	54	27	19	100
Hammarkulletorget	44	27	29	100
<u>Låghus</u>				
Bergsgårdsgärdet	72	12	16	100
Sandeslätt	70	17	13	100
Sagogången	77	16	7	100
<u>Småhus</u>				
Västerslänt	95	2	3	100
Hammarkroken	95	5	-	100
Tanneskärsgatan/ Kupeskärsgatan	95	3	2	100
<u>30- och 40-talsområden</u>				
<u>Låghus</u>				
Traneberg	72	23	5	100
<u>Höghus</u>				
Hägerstensåsen	67	27	6	100

områdena. Detta kan emellertid vara en effekt av de studerade områdenas olikartade hushållssammansättning. I de studerade områdena noterades den högsta kontaktfrekvensen för barnhushåll, därefter för makar utan barn. Den lägsta frekvensen noterades för enpersonshushållen. I de moderna småhusområdena var andelen enpersonshushåll mycket ringa.

I TAB. 4.2 görs en sammanfattande jämförelse mellan olika studerade områden då det gäller kontakter mellan de boende av mindre ytligt slag, såsom kontakter för utbyte av grann-tjänster samt umgängeskontakter.

TAB. 4.2. Informella kontakter.

Områdestyp	Antal kontakter per 100 hushåll:	
	Utbyte av granntjänster	Umgänge
<u>Moderna områden</u>		
<u>Höghus</u>		
Bredfjällsgatan	53	108
Hammarkulletorget	24	93
<u>Låghus</u>		
Bergsgårdsgärdet	120	143
Sandeslätt	108	123
Sagogången	74	110
<u>Småhus</u>		
Västerslänt	164	209
Hammarkroken	142	194
Tanneskärgatan/ Kupeskärgatan	203	154
<u>30- och 40-talsområden</u>		
<u>Låghus</u>		
Traneberg	73	110
<u>Höghus</u>		
Hägerstensåsen	63	153

Ifråga om mindre ytliga kontakter gäller för de moderna områdena samma tendens som tidigare visats i tabell 4.1 med avseende på ytliga boendekontakter. Frekvensen kontakter för utbyte av granntjänster såväl som frekvensen umgängeskontakter är lägst i de moderna höghusområdena, något högre i de moderna låghusområdena och högst i de moderna småhusområdena. I detta fall är det svårt finna skäl för antagandet, att skillnaderna skulle utjämnas med boendetiden. I de äldre områdena Traneberg och Hägerstensåsen är kontaktfrekvenserna visserligen högre än vad som är fallet i de moderna höghusområdena, men frekvenserna i Traneberg och Hägerstensåsen är inte generellt sett högre än i övriga moderna områden. I Traneberg och Hägerstensåsen kan för denna typ av boendekontakter inte konstateras något entydigt sam-

band mellan kontaktfrekvens och boendetid. Redan efter det första boendeåret stabiliseras kontaktfrekvensen i båda dessa områden. Detta betyder, att de boende i dessa områden redan tidigt etablerat sina intimare grannrelationer. Relationer av denna art ökar inte med boendetiden. Tvärtom tenderar de hushåll som bott längst i dessa områden att ha färre intima grannrelationer än övriga hushåll. Förklaringen till detta kan givetvis vara, att de som bott längst i dessa äldre områden under årens lopp förlorat sina tidigare vänner genom avflyttningar, dödsfall etc. Emellertid kan detta också vara en effekt av hushållssammansättningen. Medlemmar i hushåll med många boende har möjlighet komma in i ett rikare nätverk av relationer än medlemmar i hushåll med få boende. I alla undersökta områden har konstaterats, att barnhushåll har fler grannrelationer än övriga hushåll. Undersökningsmaterialet från Traneberg och Hägerstensåsen är för litet för att medge uppdelning på såväl boendetid som hushållstyp, varför boendetidens effekt på kontaktfrekvensen är svår att studera. De hushåll som bott länge i området är emellertid oftare enpersonshushåll än de hushåll som bott kortare tid. Frekvensen umgängeskontakter i bostadsområdet för olika hushållstyper framgår av TAB 4.3.

TAB. 4.3. Umgängeskontakter i bostadsområdet för olika hushållstyper.

Områdestyp	Antal kontakter per 100 hushåll			
	enper- sons- hushåll	makar	hushåll med barn	Samt- liga
<u>Moderna områden</u>				
Höghus	72	55	135	101
Låghus	55	131	154	125
Småhus	..	89	204	186
<u>30- och 40-talsområden</u>				
Traneberg (låghus)	98	114	146	110
Hägerstensåsen (höghus)	172	71	271	153

Av tabell 4.3 framgår, att enpersonshushållen har fler umgängeskontakter i de äldre bostadsområdena än i de moderna. Däremot är det inte entydigt så, att övriga hushållsgrupper också har högre kontaktfrekvens i de äldre områdena än i de moderna områdena. Enpersonshushållen med lång boendetid i de äldre områdena har sannolikt till viss del tidigare varit barnhushåll.

Frågan huruvida bostadsområdets utformning påverkar de intimare boendekontakterna och huruvida denna påverkan i så fall kvarstår över tiden, är mycket vanskelig att besvara med ledning av de ovan redovisade undersökningsresultaten. I fråga om boendekontakter av mer ytligt slag (se tabell 4.1) ger undersökningarna skäl för antagandet, att utformningens betydelse är tämligen stor för kontaktfrekvensen under de fem första åren men därefter minskande. Då det gäller intimare boendekontakter, ger undersökningarna skäl för antagandet, att utformningen av bostadsområdet åtminstone för barnfamiljerna spelar en väsentlig roll under den första boendetiden i de moderna områdena. Det är emellertid tveksamt om betydelsen av utformningen i dessa fall avtar med boendetiden. Enligt undersökningarna i Traneberg och Hägerstensåsen tenderar de boende att etablera sina intimare grannrelationer redan under de första boendeåren. Emellertid finns i denna äldre bebyggelse inte de skillnader efter områdestyp som konstaterats i moderna områden - d.v.s. kontaktfrekvensen var inte lägre i höghus än i låghus i de äldre områdena. Tvärtom finns en tendens till högre kontaktfrekvens i punkthusen i Hägerstensåsen än i låghusen i Traneberg. Denna tendens kan konstateras för hushåll med kort boendetid såväl som för hushåll med lång boendetid.

De undersökta moderna och äldre områdena är belägna på olika orter, inflyttade under olika tidsskeden och de enskilda hushållen har i de äldre områdena under årens lopp förändrats till sin typ. Detta gör det svårt att ur de presenterade resultaten utsortera effekter av utformningen, boendetiden och hushållssammansättningen.

På det hela taget kan sägas, att intima grannkontakter är något vanligare i de äldre områdena än i de moderna områdena med flerfamiljshus, men resultaten är inte entydiga för alla hushållsgrupper. Kontaktfrekvensen i det äldsta bostadsbeståndet, flerfamiljshus byggda före 1921 enligt saneringsundersökningen, skiljer sig inte väsentligt från de frekvenser som noterats i områden från 1930- och 1940-talen.

Andel hushåll med åtminstone
en umgängeskontakt i
bostadsområdet

1930- och 1940-talsområden

Traneberg	47
Hägerstensåsen	56

Det äldsta bostadsbeståndet

Flerfamiljshus byggda före 1921 i åtta större kommuner	45
---	----

Hushållsstrukturen var tämligen likartad i 1930-talsområdet Traneberg och i det äldsta bostadsbeståndet. I dessa båda områdestyper var också andelarna hushåll med umgängeskotakter i bostadsområdet ungefär lika stora.

Allmänt kan sägas, att frekvensen umgängeskotakter i bostadsområdet var högst i de moderna småhusområdena, därefter i de äldre bostadsområdena. Lägst var frekvensen i de moderna höghusområdena. Detta gäller även med beaktande av skillnader i hushållsstruktur i de olika områdena. Det skall påpekas, att även i de fall höga kontaktfrekvenser noterats totalt sett i ett område, kan andelen hushåll utan någon kontakt alls i området uppgå till mer än hälften av alla hushåll.

I Traneberg saknade mer än hälften av alla hushåll helt och hållet umgängeskotakter i området, medan andelen var mindre i Hägerstensåsen. Det är svårt att finna orsaker till denna skillnad i områdenas utformning. Förklaringen kan till en del ligga i att området Traneberg är ca 10 år äldre än Hägerstensåsen, vilket medfört att hushållen befinner sig i skilda skeden av familjecykeln (även inom de olika hushållsgrupperna).

	Andel hushåll utan um- gängeskontakter i området
<u>Traneberg</u>	
enpersonshushåll	54
makar	54
barnhushåll	43
Samtliga	53
<u>Hägerstensåsen</u>	
enpersonshushåll	45
makar	50
barnhushåll	25
Samtliga	44

Det har i undersökningen av de moderna områdena kunnat konstateras, att låg kontaktfrekvens inom bostadsområdet tenderar vara förenad med låg kontaktfrekvens utanför bostadsområdet. Hushåll med få kontakter i sitt bostadsområde kompenserar således inte detta med många kontakter på annat håll.

TAB. 4.4. Umgängeskontakter inom och utom bostadsområdet. Traneberg och Hägerstensåsen.

Hushåll med .... umgängeskontakter i bostadsområdet	Antal umgängeskontakter utanför bo- stadsområdet per 100 hushåll		
	i Västerort resp. Söderort	i övriga Stockholms- regionen	Totalt
<u>Traneberg</u>			
ingen	267	614	881
en	216	421	637
2 - 3	259	538	797
4+	482	576	1 058
Samtliga	270	553	823
<u>Hägerstensåsen</u>			
ingen	300	390	690
en	402	330	732
2 - 3	334	474	808
4+	1 036	700	1 736
Samtliga	412	431	843

TAB. 4.4 visar, att hushåll i Traneberg och Hägerstensåsen med ingen eller få kontakter i bostadsområdet genomsnittligt har färre kontakter utanför bostadsområdet än de hushåll som har många umgängeskontakter inom bostadsområdet. Exempelvis har de hushåll i Hägerstensåsen som helt saknar umgängeskontakter inom området i medeltal 690 umgängeskontakter/100 hushåll utanför bostadsområdet, medan motsvarande siffra för hushåll med 4 eller fler umgängeskontakter i bostadsområdet är 1 736. Undersökningarna av de moderna bostadsområdena och de äldre områdena visar samstämmiga resultat i detta avseende. I alla undersökta områden tenderar hushåll med få umgängeskontakter i bostadsområdet också ha få kontakter utanför området.

Bland de närmare hälften eller mer än hälften av alla hushåll i Traneberg och Hägerstensåsen som helt saknar umgängeskontakter inom sitt bostadsområde saknar ca 2/3 också kontakter lokalt i Västerort respektive Söderort, och hälften saknar kontakter över huvud taget inom regionen. Av de ca 10 procent av alla hushåll som har 4 eller fler umgängeskontakter i bostadsområdet, saknar ytterst få umgängeskontakter lokalt i Västerort/Söderort eller i regionen för övrigt. Att vara isolerad i bostadsområdet betyder således ofta att vara isolerad över huvud taget.

För att göra det möjligt att närmare studera effekter av bostadsområdets utformning på kontaktstrukturen har de boende tillfrågats hur de intima grannrelationerna ursprungligen uppstått.

Omkring en tredjedel av umgängeskontakterna i Traneberg och 40 procent av kontakterna i Hägerstensåsen var etablerade redan före inflyttning. I de undersökta moderna områdena var sådana tidigare etablerade kontakter inom bostadsområdet mer ovanliga. I de moderna höghusområdena utgjordes ca 1/5 av umgängeskontakterna av tidigare relationer, medan sådana var mycket sällsynta i andra områdestyper, speciellt i småhusområdena.

Av största intresse för studiet av områdesutformningens betydelse är de kontakter som uppstått på ett spontant sätt inom området.

TAB. 4.5. Initierandet av umgängeskontakter inom Traneberg och Hägerstensåsen.

Område Hushallsgrupp	Andel umgängeskontakter som initierats genom				Annat		Summa
	Tidigare relationer: Släkt, arbets- kamrater	Organisationer	Spontan	Genom	Andet	Summa	
<u>Traneberg</u> Samtliga därav:	13						
enpersonshushåll	9	1 3 5	23 11 2	Bar- Gemen- Grann- Börjat nen samma tjänst kärna igen var- andra	9	33	100
makar	20	2 2 2	12 11 11		13	40	100
barnhushåll	16	- 4 -	18 11 2		11	34	100
pensionärshushåll	6	- 3 3	56 7 2		2	13	100
<u>Hägerstensåsen</u> Samtliga därav:	20	3 1 3	19 9 3		10	35	100
enpersonshushåll	30	6 2 2	16 8 3		16	30	100
makar	11	- 3 3	1 4 -		21	34	100
barnhushåll	10	- - 2	18 - 11		11	35	100
pensionärshushåll	14	- - -	33 16 4		14	21	100
			8 11 8		5	54	100

TAB. 4.5 visar, att de kontakter, som ej tidigare var etablerade eller etablerats genom tidigare relationer, i allmänhet uppstått på ett spontant sätt inom området. En stor del av de spontana kontakterna har uppstått genom barnen, men i allmänhet inte de flesta. Tämmligen liten andel av kontakterna har initierats genom organiserade verksamheter av typ byalag, fritidsverksamheter eller servicefunktioner. Dock har en icke ringa andel av umgängeskotakterna bland pensionärshushållen i Traneberg initierats genom sådana verksamheter. Resultaten från undersökningarna i moderna bostadsområden är här samstämmiga med resultaten från undersökningarna i de äldre områdena Traneberg och Hägerstensåsen. Den decentraliserade servicestrukturen i Traneberg och Hägerstensåsen har inte gett upphov till kontakter mellan de boende oftare än den centraliserade strukturen i de moderna områdena. Kontakter som uppstått på ett spontant sätt inom området har i alla undersökta områden vanligen utvecklats genom att de boende helt enkelt börjat känna igen varandra. I Traneberg och Hägerstensåsen har 33 respektive 30 procent av de kontakter som uppstått inom området initierats på detta sätt. I de moderna höghusområdena har endast ca 1/4 av de inom området etablerade kontakterna uppstått på detta sätt, medan andelen är omkring 50 procent i de moderna småhusområdena.

Av den tidigare forskningen (Gans, Caplow & Forman, Kuper, Lidén, Ohlsson & Ydeskog m.fl.) kan utläsas, att "skådeplatsen" för spontana grannkontakter är geografiskt sett liten: trappuppgången, loftgången, huset eller husgruppen. Med ledning av denna forskning kan följande teoretiska resonemang föras. För att det personliga igenkännandet grannar emellan skall vara möjligt krävs att man ofta ser varandra. I höga hus sker detta huvudsakligen på trapplan, i hiss och vid entréer, i låga hus på trapplan, i trapphus och vid entréer, i småhus på entrégator samt privata tomter. Att träffas ofta är emellertid inte tillräckligt för att grannkontakter genom personligt igenkännande skall uppstå. Därtill krävs, att den geografiska "skådeplatsen" är den, där man väntar sig att möta sina grannar. Det är inom denna relevanta geografiska enhet som förutsättningarna att mötas måste finnas.

Igenkännandet uppstår dock inte genom att man träffar många människor inom den relevanta enheten. Är det alltför många förmår man inte uppfatta de enskilda individerna och väljer att istället avskärma sig; blir det för få minskar sannolikheten att finna individer med egenskaper som vänskap kan grundas på.

Med ledning av det förda teoretiska resonemanget kan den slutsatsen dras, att det är bebyggelsens form (snarare än dess täthet) som kan ge förutsättningarna för spontana kontakter. Oberoende av områdets täthet kan antalet boende inom den relevanta enheten bli stort i höga flerfamiljshus och mindre i låga. Däremot påverkas antalet boende inom den relevanta enheten mer direkt av tätheten i småhusområden.

Resultaten från undersökningarna i de moderna småhusområdena stöder det ovan förda resonemanget om förutsättningarna för uppkomsten av spontana kontakter. I de höga husen, där antalet boende inom den relevanta enheten var stort, var också spontant uppkomna kontakter mer sällsynta än i de låga flerfamiljshusen med få lägenheter per trappuppgång. I det lägst exploaterade småhusområdet var också andelen spontana kontakter mindre än i de högre exploaterade småhusområdena.

Också resultaten från undersökningarna i Traneberg och Hägerstensåsen kan tolkas som stöd för det förda teoretiska resonemanget. Andelen spontant uppkomna kontakter i dessa områden ligger i nivå med andelarna i de moderna låghusområdena; dock är andelen högre i punkthusområdet Hägerstensåsen än i de moderna höghusen. Dessa punkthus är dock ifråga om boendetäthet inom den för kontakter relevanta enheten inte jämförbara med de studerade moderna höghusen. Dessa senare är 8-vånings lamellhus med omkring 100-talet lägenheter per hus. I Hägerstensåsens punkthus förekommer vanligen 24 lägenheter per hus. Också områdenas totala täthet kan tänkas ha en viss betydelse för uppkomsten av de spontana kontakterna. I de moderna höghusområdena varierade exploateringstalen kring 1,0, medan talet var 0,55 i Hägerstensåsen.

Den lilla geografiska enhetens betydelse kan ytterligare belysas genom analys av umgängeskontakternas rumsliga fördelning.

TAB. 4.6. Umgängeskontakternas rumsliga fördelning. Traneberg och Hägerstensåsen.

Område Boendetid	Andel umgängeskontakter i		
	det egna huset	området i övrigt	S:a
<u>Traneberg</u>			
< 1 år	14	86	100
1 år - < 2 år	23	77	100
2 år - < 5 år	30	70	100
5 år - < 10 år	40	60	100
≥ 10 år men ej sedan huset var nytt	36	64	100
Sedan huset var nytt	34	66	100
<u>Hägerstensåsen</u>			
< 1 år	14	86	100
1 år - < 2 år	47	53	100
2 år - < 5 år	26	74	100
5 år - < 10 år	69	31	100
≥ 10 år men ej sedan huset var nytt	50	50	100
Sedan huset var nytt	46	54	100

Det finns i både Traneberg och Hägerstensåsen en tendens - om än ej helt entydig - till att boendekontakterna med ökande boendetid alltmera koncentreras till det egna huset. Samma tendens, men starkare och helt entydig, har konstaterats i de undersökta moderna områdena med flerfamiljshus. Däremot har den rakt motsatta tendensen konstaterats i de moderna småhusområdena. I dessa sistnämnda områden är umgängeskontakterna under det första boendeåret starkt koncentrerade till det allra närmaste grannskapet för att under det tredje boendeåret spridas inom hela området. Sannolikt är det i det allra närmaste grannskapet - det egna huset i områden med flerfamiljshus och radhuslängan eller husgruppen i småhusområden - som spontana kontakter har möjlighet att upp-

stå. Spontana kontaktprocesser har konstaterats i alla de undersökta områdena. Dessa processer går synbarligen fortast i områden, där antalet boende inom den för spontana kontakter relevanta enheten är relativt få och där de boende ofta har tillfälle att se varandra.

4.3 Formella kontakter och deras orsaker

Med formella kontakter menas sådana som skett i regi av någon organisation. Avsikten i detta projekt är att studera huruvida den ena eller andra bebyggelsetypen ger bättre förutsättningar för boendekontakter. Därför behandlas här endast sådana formella kontakter som organiserats av de boende själva. Andra organisationers verksamheter - såsom kommunala eller ideella - kan inte anses bero av bebyggelsens typ. Bebyggelsetypen kan visserligen ge upphov till skillnader i befolkningsunderlag för verksamheter, men detta är en aspekt som faller utom ramen för detta projekt.

Formella och informella kontakter är inte oberoende av varandra. Som visats i föregående avsnitt har informella kontakter - såsom umgängeskontakter - ibland uppstått genom formella kontakter.

TAB. 4.7. Deltagande i formella kontakter i Traneberg och Hägerstensåsen.

Hushållsgrupp	Andel hushåll som deltagit i formella kontakter	
	Traneberg	Hägerstensåsen
Samtliga	3	5
därav:		
enpersonshushåll	1	4
makar	3	3
barnhushåll	5	11
pensionärshushåll	3	3

Formella kontakter har enligt TAB. 4.7 förekommit i mycket ringa utsträckning i Traneberg och Hägerstensåsen under det första halvåret 1974. Endast mellan 3 och 5 procent av samt-

liga hushåll har deltagit i någon form av organiserade kontakter. Andelarna är något högre bland barnhushållen än bland övriga hushållsgrupper. De formella kontakterna har oftast bestått i något fritidsarrangemang som de boende anordnat. Också i de moderna bostadsområdena var formella boendekontakter tämligen ovanliga. Sådana kontakter förekom i de moderna områdena nästan enbart vid sådana upplåtelseformer, att anledning funnits till årsmöte i bostadsrättsförening eller samfällighet.

5 BEBYGGELSESTYP OCH BOENDEFÖRANKRING

5.1 Boendeförankringens betydelse

Med boendeförankring menas här en upplevd samhörighet med bostadsområdet. Att känna samhörighet med sin omgivning kan ses som ett grundläggande mänskligt behov (Murray, Maslow, Gehl m.fl.). Samhörighet känner man med det man är delaktig av, har kunskap om, kan använda och påverka.

Motsatsen till samhörighet kan kallas isolering, främlingskap eller anonymitet. Effekter av dessa företeelser har studerats inom en rad skilda forskningsområden. Inom individualpsykologisk och socialpsykologisk forskning har isolering, främlingskap och anonymitet satts i samband med avbruten personlig utveckling, tillbakagång i utveckling, neuroser, avvikande beteenden (Homans, Dean, Clinard, Israel, G. Boalt m.fl.).

I föregående kapitel har nämnts, att det måhända kan vara av underordnad betydelse för individen huruvida de personliga sociala relationerna finns inom bostadsområdet eller någon annanstans. Dock har i föregående kapitel också visats, att hushåll med inga eller få sociala relationer inom bostadsområdet också tenderar ha få eller inga sociala relationer på annat håll. I de undersökta områdena tenderar man således inte att kompensera bristande grannkontakter med kontakter på annat håll. Orsaken till att de boendes sociala gemenskap ägnats studium i detta projekt är dock inte främst de boendes sociala relationer som sådana. Sociala relationer i bostadsområden har här studerats med utgångspunkt från den teorin, att kontakter de boende emellan främjar social omsorg och samhörighet inom området, omsorg om den fysiska miljön samt leder till positiva attityder de boende emellan och till boendetillfredsställelse.

5.2 Identifieringsenheten

I de olika undersökningarna i detta projekt har de boende tillfrågats om vilket geografiskt område de betraktar som sitt bostadsområde - känner sig hemma i - samt inom vilket

geografiskt område de personer bor som man kallar sina grannar. Dessa geografiska enheter som de boende angivit skall här kallas den "fysiska identifieringsenheten" respektive den "sociala identifieringsenheten".

Den fysiska identifieringsenheten är inte sällan tämligen liten. Av TAB. 5.1 framgår, att 22 procent av samtliga i Traneberg och 17 procent i Hägerstensåsen endast betraktar det egna huset som sitt bostadsområde - en stor del av dessa anger, att de känner sig hemma - förutom i lägenheten - endast på det egna trappplanet. I Traneberg finns ingen tendens till ökande fysisk identifieringsenhet med ökande boendetid. I båda områdena tycks dock barnhushållen identifiera sig med en geografiskt större enhet än enpersonshushållen.

TAB. 5.1. Fysisk identifiering. Traneberg och Hägerstensåsen.

Boendetid	Andel hushåll i Traneberg				Hägerstensåsen			
	Fysisk identifieringsenhet				Fysisk identifieringsenhet			
	Det egna huset plus angränsande hus	Det egna huset	Större delen av undersökningsområdet	S:a	Det egna huset plus angränsande hus	Det egna huset	Större delen av undersökningsområdet	S:a
< 2 år	22	27	51	100	21	24	55	100
2 år-<5 år	28	15	57	100	23	10	67	100
5 år-<10 år	16	23	61	100	11	25	64	100
≥ 10 år	22	31	47	100	16	27	57	100
Samtliga	22	28	50	100	17	24	59	100
därav: enpersonshushåll	23	30	47	100	22	28	50	100
barnhushåll	13	30	57	100	8	21	71	100

I de studerade moderna områdena var andelarna hushåll som betraktade endast det egna huset (respektive radhuslängan) som sitt bostadsområde större än i de äldre områdena Traneberg och Hägerstensåsen. De nämnda andelarna i de moderna områdena varierade kring 1/3 (med undantag av ett av små-

husområdena, där andelen var omkring 1/7). Om det är så, att barnhushåll lättare identifierar sig med sitt bostadsområde - vilket tabell 5.1 ger skäl att tro - borde man vänta en ringa andel med mycket begränsad fysisk identifieringsenhet i de moderna barnrika områdena. Så är emellertid inte fallet. De moderna områdena är bebyggelsemässigt av mer enhetlig, uniform karaktär än de äldre områdena Traneberg och Hägerstensåsen, såsom då det gäller hustyper, färgsättning och huskropparnas placering. I de moderna områdena med flerfamiljshus avskärs ej bebyggelsen av motortrafikerade gator, vilket är fallet i de äldre områdena. Även detta ger skäl förvänta, att områdesidentifieringen skulle vara lättare för de boende i de moderna områdena än i de äldre. Någon sådant har dock inte kunnat konstateras. Undersökningarna stöder antagandet, att hög grad av enhetlighet i bebyggelsen snarare försvårar än underlättar de boendes identifiering med bostadsområdet.

Den sociala identifieringsenheten tycks i alla de studerade områdena med flerfamiljshus vara ännu mindre än den fysiska. Det stora flertalet anger, att de personer de betraktar som sina grannar bor i det egna huset. Detta gäller de äldre områdena Traneberg och Hägerstensåsen likaväl som de moderna områdena med flerfamiljshus.

TAB. 5.2 visar, att mellan 70-80 procent i Traneberg och mellan 80-90 procent i Hägerstensåsen betraktar endast de boende i det egna huset som sina grannar. Någon tendens att utsträcka den sociala identifieringsenheten med ökande boendetid kan inte konstateras. Däremot tenderar den sociala identifieringsenheten - likaväl som den fysiska - i båda områdena vara större för barnhushållen än för enpersons-hushållen. I de moderna områdena fördelade sig hushållen med avseende på den sociala identifieringsenheten i stort sett på samma sätt som i Traneberg. I de moderna småhusområdena däremot var det inte ovanligt att man som grannar betraktade även de boende i andra huslängor än den egna.

TAB. 5.2. Social identifiering. Traneberg och Hägerstensåsen.

Boendetid	Andel hushåll i Traneberg			Hägerstensåsen		
	Social identifieringsenhet			Social identifieringsenhet		
	Det egna huset	Flera hus	S:a	Det egna huset	Flera hus	S:a
< 2 år	70	30	100	83	17	100
2 år-<5 år	76	24	100	87	13	100
5 år-<10 år	76	24	100	83	17	100
≥ 10 år	79	21	100	82	18	100
Samtliga	77	23	100	84	16	100
därav						
enpersons-						
hushåll	79	21	100	87	13	100
barnhushåll	70	30	100	80	20	100

5.3 Uppkomsten av boendeförankring

En av de indikatorer på boendeförankring som används i detta projekt är den ovan redovisade fysiska och sociala identifieringen. När det gäller fysisk identifiering tycks en mindre - men icke ringa - del i alla områden praktiskt taget sakna områdesidentifiering, eftersom de endast betraktar själva bostadsbyggnaden som sitt "bostadsområde". De skillnader som konstaterats ovan mellan moderna och äldre områden i detta avseende antyder, att bebyggelsens fysiska utformning kan underlätta eller försvåra för de boende att identifiera sig med sitt område. I Stockholmsundersökningen har också några andra tänkbara orsaker till fysisk boendeidentifiering studerats. I varje fall har konstaterats, huruvida samband föreligger mellan fysisk boendeidentifiering och vissa tänkbara orsaksvariabler. Under antagande, att man lättare identifierar sig med det man är delaktig av och använder, uppställdes hypotesen, att hushåll som använder områdets utemiljö och fritidslokaler i större utsträckning identifierar sig med området än övriga hushåll. Undersökningsresultaten

TAB. 5.3. Fysisk identifiering och utnyttjande av bostadsområdet. Traneberg och Hägerstensåsen.

Utnyttjande av området	Andel hushåll i Traneberg			Hägerstensåsen		
	Utan områdes-identifi- fiering ^a	Med områdes-identifi- fiering ^b	S:a	Utan områdes-identifi- fiering ^a	Med områdes-identifi- fiering ^b	S:a
<u>Utomhusaktiviteter</u>						
Använder utemiljön för fritidsaktiviteter minst 1 gång/vecka	19	81	100	11	89	100
Övriga	30	70	100	29	71	100
Samtliga	22	78	100	17	83	100
<u>Inomhusaktiviteter</u>						
Deltar i aktiviteter i fritidslokaler i området minst någon gång/månad	9	91	100	10	90	100
Övriga	24	76	100	26	74	100
Samtliga	22	78	100	17	83	100

^a Anger ej större enhet än det egna huset som "sitt bostadsområde".

^b Anger större enhet än det egna huset som "sitt bostadsområde".

visar, att denna hypotes ej kan förkastas. I TAB. 5.3 visas, att de som använder utemiljön för fritidsaktiviteter minst en gång i veckan och de som minst någon gång i månaden utnyttjar områdets fritidslokaler också i långt lägre grad än övriga kan sägas sakna områdesidentifiering. Detta gäller i båda de undersökta områdena.

Ifråga om den sociala identifieringen ligger det nära till hands att antaga, att de boende som har många kontakter inom området i lägre grad än övriga saknar social områdesidentifiering. I TAB. 5.4 visas sambandet mellan social identifiering och de boendes kontaktfrekvens inom området.

TAB. 5.4. Social identifiering och kontaktfrekvens. Traneberg och Hägerstensåsen.

Kontaktfrekvens	Andel hushåll i Traneberg			Hägerstensåsen		
	Social identifieringsenhet	Högerst Större S:a	Högerst Större S:a	Social identifieringsenhet	Högerst Större S:a	Högerst Större S:a
	Högt det egna huset	Större enhet än det egna huset	S:a	Högt det egna huset	Större enhet än det egna huset	S:a
Hushåll med ... umgängeskontakter i området						
ingen	82	18	100	93	7	100
en	77	23	100	74	26	100
2 eller fler	66	34	100	80	20	100
Samtliga	77	23	100	84	16	100

De hushåll som saknar umgängeskontakter i området anser i högre grad än andra att grannarna endast är de som bor i det egna huset. Detta gäller i båda de undersökta områdena. Vidare tenderar den sociala identifieringsenheten öka med stigande antal umgängeskontakter. Denna tendens är dock inte helt entydig i Hägerstensåsen. Resultaten i tabell 5.4 ger trots detta skäl för antagandet, att frekvensen umgängeskontakter i bostadsområdet har samband med den sociala identifieringsenhetens storlek.

I punkthusen i Hägerstensåsen är hushållen totalt sett mer benägna att uppfatta det sociala grannskapet avgränsat till själva bostadshuset än vad fallet är i läghusområdet Traneberg. I Hägerstensåsen är också umgänget grannarna emellan något mer koncentrerat till det egna huset än i Traneberg, även om denna tendens inte är entydig (jämför tabell 4.6). Det skall påpekas, att även om flertalet hushåll i båda områdena anser, att det sociala grannskapet utgörs endast av det egna bostadshuset, så har dock de flesta sina umgängeskontakter i andra hus än det de själva bor i.

Undersökningen ger således skäl att tro, att den fysiska boendeidentifieringen kan påverkas av bostadsområdets utformning. Det har också konstaterats klara samband mellan de boendes användning av bostadsområdet och områdesidentifieringen samt mellan kontaktfrekvens och social identifiering.

5.4 Förankring och boendeattityder

I detta projekt har som mått på de boendes förankring i bostadsområdet använts de boendes egen upplevelse av identifiering med fysisk och social miljö. Också andra mått på boendeförankring har prövats. Ett av dessa mått utgör ett index baserat på följande kriterier:

1. Önskan att bo kvar i området
2. Hög grad av boendetillfredsställelse
3. Sociala relationer till grannar
4. Frekvent utnyttjande av utemiljön
5. Upplevd identifiering med bostadsområdet

Emellertid visade sig mycket få hushåll uppfylla alla dessa kriterier. I Traneberg var andelen 6 procent och i Hägerstensåsen 4 procent. Som mått på boendeförankring skall därför i det följande endast användas de boendes egen upplevelse av identifiering med social och fysisk miljö. De boende som endast upplever den bostadsbyggnad de bor i som sin fysiska och sociala "bostadsmiljö" kan anses vara föga förankrade i området.

Såväl de som enligt detta synsätt kan anses vara förankrade i bostadsområdet som övriga är i de äldre undersökningsområdena Traneberg och Hägerstensåsen till allra största delen tillfreds med att bo i respektive bostadsområde. Ytterst få är missnöjda med att bo i bostadsområdet - 1 procent i Traneberg och 3 procent i Hägerstensåsen. 96 procent av hushållen i Traneberg var mycket eller ganska nöjda med att bo i området. Denna andel var 91 procent i Hägerstensåsen. Som jämförelse kan nämnas, att i de moderna undersökningsområdena med flerfamiljshus varierade andelen missnöjda mellan ca 20 och 75 procent, och andelen nöjda varierade mellan ca 10 och 50 procent. Även i de moderna småhusområdena var

andelen missnöjda i vissa fall stor. Boendetillfredsställelsen var således väsentligt högre i de äldre områdena än i de moderna med såväl flerfamiljshus som småhus. (Beträffande boendetillfredsställelse se vidare kapitel 7.)

I Traneberg och Hägerstensåsen kan inte konstateras några signifikanta skillnader ifråga om boendetillfredsställelse mellan dem som kan anses vara förankrade i området och övriga boende. Emellertid finns tendenser till sådana skillnader i båda områdena. De som identifierar sig socialt med större delen av bostadsområdet är i båda områdena till 100 procent nöjda med att bo i sitt område, medan andelen är ca 90 procent i båda områdena för de hushåll som identifierar sig socialt med endast det hus de själva bor i. Det kan också nämnas, att i båda områdena tenderar högre andelar vara nöjda med bostadsområdet bland dem som frekvent utnyttjar utemiljön och områdets fritidslokaler än bland övriga. Inte heller dessa skillnader är emellertid signifikanta.

En mindre del av hushållen i båda områdena önskar flytta - 27 procent i Traneberg och 34 procent i Hägerstensåsen. Som jämförelse kan nämnas, att andelen flyttningsvilliga hushåll i de moderna undersökningsområdena med flerfamiljshus varierade kring 50 procent (med ett undantag: i området Sagogången, där bostäderna upplåts med bostadsrätt, var andelen flyttningsvilliga hushåll 28 procent). I de moderna småhusområdena var andelen flyttningsvilliga hushåll lägre, ca 20 procent. (Beträffande flyttningsvilja se kapitel 7.) Något signifikant samband mellan flyttningsvilja och fysisk identifiering har inte kunnat konstateras. I Traneberg tenderar emellertid flyttningsviljan minska med ökande social identifieringsenhet. I båda områdena har konstaterats en betydligt starkare flyttningsvilja bland dem som ej deltar i fritidsaktiviteter i områdets fritidslokaler än bland dem som åtminstone någon gång i månaden utnyttjar fritidslokalerna. I Traneberg var andelen flyttningsvilliga hushåll 16 procent i denna senare kategori jämfört med 30 procent bland dem som inte utnyttjar områdets fritidslokaler. Motsvarande andelar var i Hägerstensåsen 32 respektive 40 procent. Undersökningarna ger således visst stöd för antagandet

att bristande social områdesidentifiering är förenad med önskan att flytta.

Ovan har visats, att hushåll som saknar sociala relationer i bostadsområdet tenderar att i mindre utsträckning än andra identifiera sig socialt med bostadsområdet (se tabell 5.4). I de undersökta moderna bostadsområdena har också konstaterats, att hög frekvens sociala relationer är förenad med positiva attityder grannarna emellan. I undersökningarna av de moderna bostadsområdena och de äldre områdena Traneberg och Hägerstensåsen har ett försök gjorts att med Likertskalå mäta de boendes attityder till grannarna samt att som kontrollvariabel mäta de boendes attityder till medmänniskor över huvud taget. I de moderna områdena var sambandet helt klart mellan frekvensen sociala relationer och attityderna de boende emellan. Med stigande antal sociala relationer inom området sjönk andelen boende med negativa attityder till grannarna drastiskt. Någon motsvarande skillnad i de boendes attityder till medmänniskor över huvud taget kunde dock inte konstateras. Undersökningarna ger således inte stöd för den hypotesen, att hushåll som etablerar många boendekontakter i grunden skulle ha haft mer positiva attityder till medmänniskor över huvud taget. Däremot kan man inte förkasta hypotesen, att ökande antal boendekontakter påverkar attityderna de boende emellan i positiv riktning.

Också i Traneberg och Hägerstensåsen har motsvarande samband mellan attityder till grannar och boendekontakter kunnat konstateras vid mätning med Likertskala.

Av TAB. 5.5 framgår, att andelen hushåll med klart positiv attityd till grannarna var 22 procent i Traneberg bland dem som saknade umgängeskontakter i området men 67 procent bland dem som hade två eller fler umgängeskontakter i området. Motsvarande andelar var i Hägerstensåsen 11 respektive 55 procent. Då barnhushållen är den grupp som mest frekvent umgås med grannarna kan det också konstateras, att barnhushållen oftare än övriga har en positiv attityd till grannarna enligt den använda mätmetoden. Liksom fallet var i de moderna områdena kan i Traneberg och Hägerstensåsen inte konsta-

TAB. 5.5. Boendekontakter och attityder till grannar.

Kontaktfrekvens	Andel hushåll med klart positiv attityd till grannarna	
	Traneberg	Hägerstensåsen
Hushåll med ... umgängeskontakter i området		
ingen	22	11
en	35	39
2 eller fler	67	55
Samtliga	36	33

teras några entydigt tolkbara skillnader mellan de boende då det gäller den generella attityden till medmänniskor.

Med Likertskala har också gjorts försök i detta projekt att mäta de boendes upplevelse av isolering. I de moderna områdena konstaterades, att hög andel boende med upplevd känsla av isolering ofta var förenad med lågt antal boendekontakter, men detta samband var ej entydigt. I det område, där kontaktfrekvensen var högst, var emellertid andelen med upplevd isolering också lägst, 7 procent. Denna andel kan jämföras med 20-25 procent i områden med lägre kontaktfrekvens. I Traneberg och Hägerstensåsen var andelen av de tillfrågade med upplevd känsla av isolering 10 respektive 17 procent. Mot förmodan är dock sambandet mellan upplevd isolering och kontaktfrekvens oklart. Snarare kan i materialet spåras ett samband mellan upplevd isolering och hushållstyp, så tillvida att enpersonshushåll betydligt oftare än medlemmar i övriga hushållstyper upplever isolering. Då materialet är för litet för att medge uppdelning på såväl hushållstyp som kontaktfrekvens, kan det direkta sambandet mellan kontaktfrekvens och upplevelse av isolering inte studeras. De resultat som erhållits med de använda mätmetoderna talar emellertid inte emot antagandet, att brist på sociala relationer i bostadsområdet medför känsla av isolering hos de boende.

Ovan har visats, att boendeförankringen på ett flertal sätt tenderar ha samband med boendeattityderna. Om de boende är förankrade i sitt område - känner sig hemma där - kan detta betyda hög boendetillfredsställelse och ringa flyttningsvilja. Det har tidigare visats, att kontakter de boende emellan är en sannolik orsak till uppkomsten av social förankring och till positiva attityder mellan grannar. Om de boende är socialt förankrade i sitt område tycks således också det sociala klimatet kunna bli positivt i bostadsområdet.

6 BEBYGGELSETYP OCH BOENDEAKTIVITETER

6.1 Forskning om boendeaktiviteter

Forskning om de boendes aktiviteter i bostad och miljö har pågått i många decennier i Sverige. De hemarbetandes aktiviteter i den inre bostaden studerades redan tidigt (t.ex. U. Åhrén 1939, C. Boalt & G. Carlestam 1948). Då grannskaps-tanken vann insteg i Sverige studerade man aktiviteter i lokala fritidsanläggningar (t.ex. E. Dahlström 1951). Sedan början av 1960-talet har de boendes utomhusaktiviteter i bostadsområden studerats i ett flertal undersökningar (t.ex. H. Wohlin & S. Sandels 1961, P. Björklid-Chu 1972 och 1974, B.G. Mårtensson 1973). Det centrala ämnet för dessa studier har varit barnens utelek. Därför finns också idag en tämligen stor kunskapsmängd då det gäller barnens lek i bostadsområden. I slutet av detta kapitel skall därför i korthet sammanställas några av de resultat som hittills föreligger då det gäller barnens utelek. Vuxnas utevistelse i bostadsområden har ägnats föga forskning. Detta är förklarligt med tanke på, att de aktivitetsstudier som gjorts har visat, att vuxna i försvinnande liten utsträckning utnyttjar sina bostadsområden för utevistelse. Orsakerna till detta förhållande, förutsättningar och hinder för utevistelse, de boendes önskemål om utemiljöns utformning för utevistelse m.m. har emellertid inte ägnats några mer ingående analyser. I detta projekt har därför ägnats intresse åt såväl de vuxna boendes behov av utevistelse i bostadsområdet som barnens utelek. Därtill skall i någon mån beröras de boendes inomhusaktiviteter i bostad och i fritidslokaler.

6.2 Inomhusaktiviteter

6.2.1 Aktiviteter i bostaden

Tyngdpunkten i detta projekt är lagd vid studiet av utomhusmiljön, men det finns dock viss anledning att något beröra de vuxna boendes fritidsaktiviteter inomhus i bostaden. De studerade områdena skiljer sig nämligen åt då det gäller utrymmet i de privata bostäderna. I de studerade moderna områdena med flerfamiljshus - särskilt områdena Hammarkulle-

torget och Bergsgårdsgärdet - var andelen trångbodda hushåll betydligt större än i de moderna småhusområdena (se tabell 3.4). I småhusen förekommer därtill biutrymmen som kan nyttjas för exempelvis hobbyverksamhet. Med anledning av dessa skillnader uppställdes hypotesen, att hög utrymmesstandard i bostaden är förenad med hög frekvens aktiva fritidssysslor i bostaden. Med aktiva fritidssysslor menas här sådant som att ägna sig åt någon hobbyverksamhet, umgås med vänner och bekanta i bostaden etc. Med passiva fritidssysslor menas här sådant som att se på TV, vila etc. För att mäta boendeaktiviteter av nämnt slag har använts en indikeringsmetod. Ett antal exempel på fritidsaktiviteter, dels aktiva, dels passiva, har presenterats för de tillfrågade. Dessa har angivit huruvida de under en viss tidsperiod ägnat sig åt aktiviteterna eller ej. På basis av dessa svar har aktivitetsindex framräknats. Index löper från 0 (=ingen aktivitet av aktuellt slag) till 100 (= varje dag under perioden har aktivitet av nämnt slag ägt rum).

TAB. 6.1. Index för fritidsaktiviteter i bostaden. Moderna bostadsområden.

Områdestyp	Index för fritidsaktiviteter i bostaden		Utrymmesstandard: Antal boende/re
	aktiva	passiva	
<u>Höghus</u>			
Bredfjällsgatan	52	62	0,68
Hammarkulletorget	44	71	0,72
<u>Låghus</u>			
Bergsgårdsgärdet	59	60	0,77
Sandeslätt	67	71	0,75
Sagogången	49	60	0,69
<u>Småhus</u>			
Västerslänt	55	49	0,58
Hammarkroken	53	49	0,59
Tanneskärsgratan/ Kupeskärsgratan	46	64	0,70

I TAB. 6.1 visas de index för fritidsaktiviteter i bostaden som uppmätts i de moderna bostadsområdena. Av tabellen framgår, att passiva fritidssysslor varit något vanligare än aktiva i de flesta områden. Emellertid visar index för aktiva fritidssysslor inget samband med utrymmesstandard i bostaden. Undersökningarna stöder således inte hypotesen, att hög utrymmesstandard i bostaden är förenad med hög frekvens aktiva fritidssysslor. I varje fall är utrymmesskillnader av studerad storleksordning inte förenade med signifikanta skillnader ifråga om fritidsaktivitet i bostaden. Det kan således inte sägas, att de boende i t.ex. de moderna småhusområdena tillbringar sin fritid i bostaden på ett mer aktivt sätt än t.ex. de boende i moderna områden med höghus.

I de äldre områdena Traneberg och Hägerstensåsen har motsvarande indikeringsmetod ej använts. Emellertid har de boende tillfrågats, hur ofta de i bostaden har besök av vänner och bekanta.

TAB. 6.2. Besök i bostaden av vänner och bekanta. Traneberg och Hägerstensåsen.

Område	Besök i bostaden av vänner och bekanta				
	Dagl. el. 3-4 ggr/ vecka	1-2 ggr/ vecka	några ggr/ månad	enstaka tillfälle eller aldrig	S:a
Traneberg	19	49	20	12	100
Hägerstensåsen	17	48	18	17	100

Enligt TAB. 6.2 är det i båda de undersökta områdena vanligast att ha besök av vänner och bekanta i bostaden en eller två gånger i veckan. Några skillnader i besöksfrekvens som har samband med skillnader i utrymmesstandard kan inte konstateras.

6.2.2 Aktiviteter i fritidslokaler

De boende har också tillfrågats i vad mån de deltar i fritidsaktiviteter anordnade i lokaler utanför bostaden. Enligt TAB. 6.3 är det i båda områdena vanligt att man över huvud taget inte deltar i sådana fritidsverksamheter - eller

TAB. 6.3. Deltagande i fritidsverksamheter i lokal utanför bostaden. Traneberg och Hägerstensåsen.

Område	Deltar i fritidsaktiviteter i lokal utanför bostaden				
	Dagl.el. 3-4 ggr/ vecka	1-2 ggr/ vecka	några ggr/ månad	enstaka tillfälle eller aldrig	S:a
Traneberg	7	34	11	48	100
Hägerstensåsen	9	28	9	54	100

endast deltar mycket sporadiskt. Till fritidsverksamheter har här räknats sådant som hobby-, förenings- och kursverksamheter, inomhussport och förströelse. Bland dem som aldrig eller mycket sporadiskt ägnar sig åt denna typ av fritidsaktiviteter återfinns inte sällan just de som aldrig eller sporadiskt har besök av vänner och bekanta i bostaden.

TAB. 6.4. Besök i bostaden och deltagande i fritidsaktiviteter i lokaler utanför bostaden. Traneberg och Hägerstensåsen.

Besök i bostad av vänner och bekanta	Traneberg			Hägerstensåsen		
	Delt. i fritidsverks. i lokal utanför bost. Minst ett par ggr/ månad	enstaka S:a tillf. eller aldrig	S:a	Delt. i fritidsverks. i lokal utanför bost. Minst ett par ggr/ månad	enstaka S:a tillf. eller aldrig	S:a
Dagligen eller 3-4 ggr/vecka	65	35	100	68	32	100
2 ggr/vecka	67	33	100	61	39	100
Någon gång/vecka	53	47	100	46	54	100
Ett par ggr/månad	35	65	100	28	72	100
Enstaka tillfälle	34	66	100	26	74	100
Aldrig	33	67	100	-	100	100
Samtliga	52	48	100	46	54	100

Enligt TAB. 6.4 tenderar man i båda områdena delta alltmer sällan i fritidsverksamheter i lokaler utanför bostaden ju lägre umgängesfrekvensen i bostaden är. Man kompenserar således inte brist på privat umgänge i bostaden med deltagan-

de i kollektiva fritidsarrangemang. Det motsatta förhållandet råder. Detta kan jämföras med vad som tidigare visats angående de boendes umgängeskontakter. Få kontakter i bostadsområdet kompenseras inte med många kontakter utanför detsamma utan de som är isolerade i bostadsområdet är också mer isolerade än övriga över huvud taget.

I både Traneberg och Hägerstensåsen förlägger de boende sina fritidsverksamheter i allmänhet till lokaler utanför själva bostadsområdet. I Hägerstensåsen finns ett medborgarhus med utbud av skilda fritidsverksamheter. I anslutning till området finns lokaler för sport. I anslutning till undersökningsområdet Traneberg finns nöjes- och sportlokaler. I Hägerstensåsen använder 17 procent av dem som över huvud taget deltar i fritidsaktiviteter de lokala fritidslokalerna. Andelen är 22 i Traneberg. Som jämförelse kan nämnas vad E. Dahlström fann i sin undersökning av Hägerstensåsen och Hökmossen åren 1949-1950. Vid den tidpunkten - då Hägerstensåsen var ett nyinflyttat område, men då medborgarhuset ännu inte var färdigställt - fördelade sig de boendes fritidsaktiviteter med 34 procent lokalt och 66 procent på annan plats i staden. På grund av metodskillnader är direkta jämförelser mellan E. Dahlströms undersökning och detta projekt måhända vanskliga att göra. Den slutsatsen torde emellertid kunna dragas, att inget tyder på att de boende i Hägerstensåsen med ökande boendetid blivit mer lokalt förankrade då det gäller fritidsaktiviteterna.

6.3 Vuxnas utevistelse

6.3.1 Utnyttjandet av utemiljön

Liksom ifråga om fritidsaktiviteter inomhus har en indikeringsmetod använts för att mäta de boendes utomhusaktiviteter. Med utomhusaktiviteter menas här sådana aktiviteter som kan betraktas som självändamål, d.v.s. icke förflyttningar till hållplatser, butiker etc. Hit hör således promenader, idrott, motion, trädgårdsskötsel, vila, avkoppling utomhus. Även aktiviteter på privata tomter/uteplatser har räknats med. Med anledning av detta senare uppställdes hypotesen,

att boende i småhusområden - med egna tomter - utnyttjar utomhusmiljön mer frekvent för fritidsaktiviteter än boende i andra områden. Av TAB. 6.5 framgår, att denna hypotes dock måste förkastas. Det index som enligt den nämnda metoden framräknats för fritidsaktiviteter utomhus är genomgående lågt i alla moderna områden, men lägst i småhusområden och höghusområden. Indexvärdena varierar i de moderna områdena mellan 15 och 36. Denna variation kan verbalt uttryckas

TAB. 6.5. Index för vuxna boendes utomhusaktiviteter i bostadsområdet. De moderna bostadsområdena samt 1930- och 1940-talsområden.

Områdestyp	Index för fritidsaktiviteter utomhus	Andel förvärvsarbete av respondenterna
<u>Moderna områden</u>		
<u>Höghus</u>		
Bredfjällsgatan	22	64
Hammarkulletorget	15	64
<u>Låghus</u>		
Bergsgårdsgärdet	28	68
Sandeslätt	24	65
Sagogången	36	66
<u>Småhus</u>		
Västerslänt	17	75
Hammarkroken	20	73
Tanneskärsgratan/ Kupeskärsgratan	20	62
<u>1930- och 1940-talsområden</u>		
<u>Låghus</u>		
Traneberg	54	49
<u>Höghus</u>		
Hägerstensåsen	53	62

så, att majoriteten av de boende endast någon enda gång under en tredagersperiod utnyttjar utemiljön för fritidsaktiviteter. Detta gäller under undersökningsperioderna, vilka

inföll under sommarhalvåret. Vissa skillnader ifråga om fritidens längd förekommer mellan områdena. I två av småhusområdena är andelen förvärvsarbetande bland de svarande högre än i övriga områden. Detta kan givetvis tänkas påverka utomhusaktiviteterna. Något generellt samband mellan förvärvsfrekvens och index för utomhusaktiviteter kan dock inte utläsas ur tabell 6.5.

I de äldre områdena Traneberg och Hägerstensåsen ligger de framräknade indexvärdena för utomhusaktiviteter på en väsentligt högre nivå. Den stora andelen pensionärer i Traneberg betyder att andelen förvärvsverksamma här är låg. Att andelen bland de boende med lång fritid är stor kan givetvis här ha medverkat till att indexvärdet för fritidsaktiviteter utomhus blivit högt. Så kan dock knappast vara fallet i Hägerstensåsen, där andelen förvärvsarbetande är så hög som 62 procent bland de svarande. Utnyttjandet av utemiljön inom områdena Traneberg och Hägerstensåsen visas också i TAB. 6.6.

TAB. 6.6. Vuxna boendes utnyttjande av utemiljön för fritidsaktiviteter. Traneberg och Hägerstensåsen.

Område	Andel som utnyttjar områdets utemiljö för fritidsaktiviteter				S:a
	Dagl.el. 3-4 ggr/ vecka	1-2 ggr/ vecka	1-2 ggr/ månad	aldrig	
Traneberg	43	28	15	14	100
Hägerstensåsen	35	29	17	19	100

Det stora flertalet, omkring 65-70 procent, utnyttjar sitt bostadsområde för fritidsaktiviteter utomhus åtminstone någon gång i veckan. En mindre del - som dock inte kan anses ringa - uppger att de aldrig utnyttjar utemiljön för fritidsaktiviteter. Det kan påpekas, att dessa inte kompenserar sig genom att förlägga sina friluftaktiviteter på annat håll. Dessa som aldrig utnyttjar bostadsområdet för utemiljö fördelade sig enligt följande med avseende på utemiljö på annat håll:

Vistas utomhus på annat håll:	Traneberg	Hägerstensåsen
Dagligen eller 3-4 gånger/vecka	9	3
1-2 gånger/vecka	31	37
< 1 gång/vecka eller aldrig	60	60
Summa	100	100

De som inte utnyttjar bostadsområdet för utomhusaktiviteter ägnar sig i allmänhet inte heller åt friluftaktiviteter någon annanstans.

Resultaten i tabell 6.5 tyder på, att de vuxna boende använder sin utemiljö för fritidsaktiviteter mer frekvent i de äldre områdena än i de moderna. Det kan inte uteslutas, att de olika områdenas utformning påverkat de boendes utnyttjande av utemiljön. De moderna och de äldre områdena skiljer sig helt till sin karaktär (se områdesbeskrivningen i kapitel 2). En av de mest utmärkande skillnaderna är områdenas vegetationsgrad. Friytorna i de äldre områdena utgörs till största delen av naturmark med högvuxen barr- och lövskog. I de moderna områdena utgörs friytorna av anlagda gräsytor eller hårdgjorda ytor. Sparad naturmark förekommer endast sporadiskt. Ett försök har gjorts i detta projekt att närmare studera huvuvida miljöutformningen påverkar de boendes utnyttjande av utemiljön. Dels har studerats vilka ytor de vuxna boende utnyttjar, dels vilka aktiviteter man ägnar sig åt utomhus. Vidare har de boende i Traneberg och Hägerstensåsen tillfrågats huruvida de upplever hinder för utevistelse och vilka förändringar i utemiljön som är önskvärda för att man bättre skall kunna utnyttja utemiljön.

6.3.2 Aktiviteter utomhus och ytanvändning

De boendes utevistelse i bostadsområdet har studerats dels genom intervjuer, dels genom direkta observationer i områdena. I undersökningen av de moderna områdena eftersträvades med intervjumetoden endast att belysa utevistelsens frekvens för de vuxna boende. I tabell 6.5 har visats, att

utevistelsefrekvensen i samtliga de moderna områdena torde vara lägre än i de äldre bostadsområdena. I dessa äldre områden har också eftersträvat att med intervjumetoden något belysa arten av de vuxna boendes uteaktiviteter samt att klargöra huruvida förändringar i utemiljön skulle medverka till att de boende på ett bättre sätt kan utnyttja utemiljön. I de moderna områdena kunde direkta aktivitetsobservationer i bostadsområdena genomföras endast vid ett fåtal tillfällen (se kapitel 1). I de äldre områdena medgav resurserna att observationer genomfördes vid 84 tillfällen i vardera området (N = 4 407 i Traneberg och N = 1 463 i Hägerstensåsen).

Resultaten av observationsstudierna i de moderna områdena måste betraktas med stor försiktighet, då antalet observationstillfällen är få. Vid dessa tillfällen konstaterades emellertid följande. I de moderna områdena med flerfamiljshus var mellan 85 och 88 procent av alla observerade vuxna på väg genom bostadsområdet till eller från mål utanför det samma. I småhusområdena var denna andel något mindre. I dessa senare områden var mellan 11 och 33 procent av de observerade vuxna sysselsatta med olika verksamheter av typ trädgårds-skötsel, bilreparationer o.dyl. Sådant förekom knappast alls i områden med flerfamiljshus. I sådana områden var det dock betydligt vanligare än i småhusområden, att de vuxna promenerade i området. Endast i två områden - med flerfamiljshus - observerades vuxna som övervakade eller deltog i barnens lek. Av samtliga observerade vuxna var dock andelen som övervakade lek eller deltog i lek endast ett par procent. I de moderna områdena med flerfamiljshus observerades mellan 94 och 100 procent av de vuxna på gång- och cykelvägar eller bilytor. I småhusområdena observerades också en viss andel på privat tomtmark, men även i dessa områden observerades de vuxna i allmänhet på gång- och cykelvägar. I småhusområdena observerades inga vuxna personer på lekplatser, gräsytor och planteringar (utanför privata tomter) eller naturmark. I områden med flerfamiljshus observerades en viss - men ytterst ringa - andel av de vuxna på ytor av nämnt slag. Det kan således sägas, att vid observationstillfällena i de moderna områdena utnyttjade de vuxna praktiskt taget inga

andra ytor än gång- och cykelvägar samt bilytor, och dessa ytor nyttjades praktiskt taget enbart för förflyttningar till och från mål utanför bostadsområdet. Detta aktivitetsmönster var i stort sett detsamma såväl under vardagar som under helgdagar.

Förutom att utevistelsens frekvens synes vara högre i de äldre områdena Traneberg och Hägerstensåsen än i de moderna områdena tycks också aktivitetsmönstret och utnyttjandet av ytorna för de vuxnas del vara något annorlunda av observationsstudierna att döma.

Under lördagar och söndagar - då flertalet av de boende beräknats ha tillfälle utnyttja bostadsområdet - fördelade sig de observerade vuxna i Traneberg och Hägerstensåsen på utomhusaktiviteter enligt TAB. 6.7.

Liksom i de moderna områdena observerades flertalet av de vuxna under förflyttning genom området mot eller från mål utanför detsamma (med undantag av gruppen ungdom 16-20 år i Traneberg). Emellertid är andelarna som observerats förflytta sig mot mål betydligt lägre än vad fallet var i de moderna områdena. Däremot är andelarna som observerats i vila utomhus (t.ex. på bänkar i området) och under idrott eller motion väsentligt högre i de äldre områdena än vad som noterats i de moderna områdena. Idrott och motion utomhus har utövats oftare av de yngre åldersgrupperna än av de äldre. Likaså har de yngre - ungdom 16-20 år - oftare än de äldre observerats i vila utomhus. Vuxna som övervakar eller deltar i barnens lek har under lördagar och söndagar endast observerats i Traneberg och då i ringa utsträckning. Vuxna som övervakade eller deltog i barnens lek var i allmänhet kvinnor.

I båda de undersökta äldre områdena Traneberg och Hägerstensåsen har noterats större spridning på aktiviteter för vuxna utomhus än vad fallet var i de moderna områdena. I alldeles särskilt hög grad skiljer sig aktivitetsmönstret i Traneberg från mönstret i de moderna områdena. Som tabell 6.7 visar, har bostadsområdet Traneberg i betydligt

TAB. 6.7. Vuxnas utomhusaktiviteter i Traneberg och Hägerstensåsen enligt observationer under lördagar och söndagar.

Område, Ålder	Andel personer som observerats							Summa
	Förflytta sig mot mål	Förflytta sig mot sitta, vila	Skapande verksamhet	Idrott, motion	Övervaka lek	Delta i lek	Annat	
<u>Traneberg</u>								
Ungdom 16-20 år	47	34	-	19	-	-	-	100
Vuxna: 21-65 år	56	25	3	12	2	1	1	100
66-w år	72	22	1	2	1	1	1	100
Samtliga vuxna	60	24	2	10	2	1	1	100
<u>Hägerstensåsen</u>								
Ungdom 16-20 år	82	11	-	7	-	-	-	100
Vuxna: 21-65 år	78	7	5	6	-	-	4	100
66-w år	90	5	5	-	-	-	-	100
Samtliga vuxna	80	7	5	5	-	-	3	100

större utsträckning än Hägerstensåsen utnyttjats för vila utomhus och för idrott och motion. Det är svårt att finna någon annan förklaring till dessa skillnader än olikheter i områdenas utformning. Gångvägar och bänkar förekommer i större utsträckning i Traneberg än i Hägerstensåsen. I Traneberg förekommer bänkar t.ex. i anslutning till småbarnslekplatserna. I undersökningsområdet Hägerstensåsen finns endast en enda småbarnslekplats. Grupperingen av låghusbygghusen i Traneberg ger en mer intim och skyddad karaktär åt friytorna än vad fallet är i punkthusområdet Hägerstensåsen.

Det aktivitetsmönster för vuxna som observerats under vardagar (måndag-fredag) i Hägerstensåsen skiljer sig inte från det aktivitetsmönster som redovisats i tabell 6.7 för vuxna under lördagar och söndagar. För Traneberg gäller emellertid följande skillnader. Andelen vuxna i vila utomhus och andelen som observerades utöva idrott och motion var i Traneberg väsentligt mindre under vardagar än under veckoslut. Däremot var i Traneberg andelen vuxna som övervakade eller deltog i barnens lek väsentligt högre under vardagar än under veckoslut. Av vuxna 21-65 år observerades 11 procent övervaka eller deltaga i barnens lek under vardagar i Traneberg. Då denna andel i övriga undersökta områden inte någon gång överstigit 3 procent, kan andelen vuxna som övervakat eller deltagit i barnens lek anses vara förhållandevis hög i Traneberg. I Hägerstensåsen har över huvud taget inga vuxna observerats övervaka eller deltaga i barnens lek. Detta är förklarligt, då det i punkthusområdet Hägerstensåsen praktiskt taget inte förekommer kvarterslekplatser.

Vid intervjuundersökningen i Traneberg och Hägerstensåsen har de boende tillfrågats vilka aktiviteter de vanligen ägnar sig åt då de vistas utomhus i bostadsområdet. De boendes svar redovisas i TAB. 6.8. I denna tabell avses således endast utevistelse för utevistelsens egen skull, d.v.s. ej förflyttningar i samband med arbetsresor, butiksbesök etc. Intervjuundersökningarna har i stort sett gett samma resultat i de båda äldre områdena vad gäller de vuxnas aktiviteter ute i bostadsområdet. De vanligaste aktiviteterna utom-

TAB. 6.8. Vuxnas utomhusaktiviteter i Traneberg och Hägerstensåsen enligt intervjuer.

Vanligaste utomhusaktivitet	Traneberg	Hägerstensåsen
Promenad, motion	93	89
Sitta ute	1	1
Gå ut med barn	3	6
Annat	3	4
Summa	100	100

hus är i båda områdena promenader och motion. Något oftare har dessa aktiviteter angivits i Traneberg än i Hägerstensåsen, vilket kan vara i linje med vad observationsstudierna visat. Direkta jämförelser med observationsstudiernas resultat är emellertid inte möjliga, då de olika metoderna inte avser att belysa samma frågeställning.

I de moderna områdena observerades så gott som samtliga vuxna utomhus under förflyttning till eller från mål utanför bostadsområdet. Det är därför inte förvånande att det i stort sett endast var gång- och cykelvägar samt bilytor som användes av de vuxna utomhus. Även i de äldre områdena är det gång- och cykelvägar samt bilytor som är de mest utnyttjade ytorna. Emellertid kan i dessa områden - speciellt Traneberg - noteras ett mer varierat utnyttjande av ytorna än vad fallet var i de moderna områdena.

I TAB. 6.9 visas observationsstudiens resultat med avseende på ytanvändning i Traneberg och Hägerstensåsen under veckoslut. Den äldsta åldersgruppen (66 år och däröver) utnyttjade i större utsträckning än de yngre gång- och cykelvägar i båda områdena. I Traneberg var utnyttjandet av lekplatser och bollplaner bland de vuxna förvånansvärt stort. Såväl bland ungdom som vuxna var det i Traneberg vanligt att vistas på områdets lekplatser även om mycket få av dessa åldersgrupper var ute för att övervaka eller delta i barnens lek. Detta förklaras troligen av att det är i anslutning till lekplatserna i området som sittplatser utomhus finns. I Hägerstensåsen saknas detta alternativ praktiskt taget.

TAB. 6.9. Vuxnas användning av ytslag i Traneberg och Hägerstensåsen enligt observationer under lördagar och söndagar.

Område Ålder	Andel personer som observerats på						S:a
	Bil- ytor	Gång-, cykel- väg	Lek- platser, boll- planer	Gräs, plante- ring	Natur- mark	Annat	
<u>Traneberg</u>							
Ungdom 16-20 år	14	38	45	2	1	-	100
Vuxna: 21-65 år	13	58	20	3	3	3	100
66-w år	10	80	6	2	-	2	100
Samtliga vuxna	12	63	17	3	2	3	100
<u>Hägerstensåsen</u>							
Ungdom 16-20 år	19	74	-	-	-	7	100
Vuxna: 21-65 år	22	73	-	1	3	1	100
66-w år	5	82	-	-	8	5	100
Samtliga vuxna	20	74	-	.	4	2	100

I Hägerstensåsen har också noterats ett betydligt mindre varierat aktivitetsmönster utomhus för vuxna (se tabell 6.7).

Undersökningen i de olika områdena ger skäl för antagandet, att bostadsområdets utformning i hög grad påverkar frekvensen och arten av de vuxnas utevistelse i området. Det finns skäl att tro, att de vuxna i de moderna områdena vistas ute i mindre utsträckning än i de äldre områdena, trots att anläggningar för utevistelse (lekplatser, bänkar, bord) förekommer mer frekvent i de moderna områdena än i de äldre. I de moderna områdena saknas den variationsrikedom och intimitet som den sparade naturmarken och den ursprungliga vegetationen erbjuder i de äldre områdena. I den mån anordningar för vuxnas utevistelse finns i de äldre områdena utnyttjas dessa också. I Traneberg finns fler promenadvägar och sittplatser utomhus än i Hägerstensåsen. Skillnaderna härvidlag är dock inte väsentligt stora. Ändå kan det hållas för troligt, att just dessa skillnader resulterat i ett betydligt mer varierat aktivitetsmönster utomhus och mer varierad ytanvändning i Traneberg än i Hägerstensåsen.

6.3.3 Hinder för utevistelse

De boende har tillfrågats huruvida de upplever hinder för utevistelse i området. De hinder som behandlas här är svårigheter med trappor och hiss, svårframkomlig terräng, risken för ofredande utomhus samt bristen på lockande utomhusaktiviteter. I TAB. 6.10 visas hur stora andelar av de tillfrågade i Traneberg och Hägerstensåsen som anser att hinder av nämnt slag föreligger.

TAB. 6.10. Hinder för vuxnas utevistelse i bostadsområdet. Traneberg och Hägerstensåsen.

Område Åldersgrupp	Andel som anser sig hindrade vistas ute på grund av			
	Svårigheter med trappor resp. hiss	Svårframkomlig terräng	Risk för ofredande	Brist på lockande aktiviteter utomhus
<u>Traneberg</u>				
- 30 år	-	4	4	36
31 - 65 år	10	17	21	33
66 - w år	22	36	30	29
Samtliga	12	21	21	32
<u>Hägerstensåsen</u>				
- 30 år	-	2	14	38
31 - 65 år	1	5	24	47
66 - w år	12	17	37	25
Samtliga	3	7	24	41

I båda områdena är det vanligaste "hindret" för utevistelse i bostadsområdet bristen på lockande utomhusaktiviteter. Detta anses av 41 procent i Hägerstensåsen utgöra ett hinder för mer frekvent utevistelse. Denna andel är lägre i Traneberg, där förutsättningarna är något bättre för vuxnas utevistelse, t.ex. ifråga om sittplatser utomhus. De yngre anger oftare än de äldre att bristen på lockande utomhusaktiviteter hindrar dem från att vistas ute i området mer än de gör. De äldre anger oftare hinder av mer praktisk art. De yngre anger mycket sällan, att svårigheter med trappor eller hiss och terrängens beskaffenhet hindrar dem från att vistas

ute. Bland dem som är 66 år och däröver är det emellertid inte ovanligt, att dessa svårigheter hindrar utevistelsen i området. I Traneberg - trevåningshus utan hiss - anser 22 procent av de äldre, att svårigheterna med trapporna hindrar dem från att vistas ute i området. Andelen är betydligt mindre i Hägerstensåsens punkthus med hiss. I punkthusen kan inte noteras någon skillnad i detta avseende beroende på våningsplan. Utevistelsens frekvens skiljer sig inte heller mellan boende på skilda våningsplan. De vuxna boende i punkthusens övre plan vistas ute lika ofta som de boende på de nedre planen. Tabell 6.10 visar också, att terrängens beskaffenhet och risken för ofredande för de äldres del ofta upplevs som hindrande för utevistelsen.

De äldre upplever således i tämligen stor utsträckning praktiska hinder för utevistelse. Totalt sett är emellertid det vanligaste "hindret" att det inte finns något lockande att göra utomhus. De boende har tillfrågats huruvida förändringar av utemiljön skulle leda till ökad utevistelse i området för deras del. I TAB. 6.11 visas i vilken utsträckning de boende anser, att olika förändringar skulle leda till ökad utevistelse.

I Traneberg anger 30 procent av samtliga att de skulle vistas ute i området i större utsträckning, om fler promenadvägar iordningställdes. I Hägerstensåsen anser man i första hand, att fler uteplatser med bänkar och bord skulle leda till ökad utevistelse. I båda områdena anser de yngre (≤ 30 år) ofta, att bättre möjligheter till idrott och motion skulle leda till ökad utevistelse för deras del. Andelen bland de yngre som anser detta är i Traneberg 69 procent och i Hägerstensåsen 48 procent. De äldre är emellertid föga intresserade av idrotts- och motionsanläggningar. De äldres önskan synes i Hägerstensåsen i första hand vara fler uteplatser med bänkar och bord. I Traneberg, där uteplatser redan finns i viss utsträckning, anger de äldre oftare, att möjligheter till trädgårdsodling för deras del skulle locka till ökad utevistelse. Än större andelar av de yngre synes önska möjligheter till trädgårdsodling i bostadsområdet.

TAB. 6.11. Förändringar i utemiljön för ökad utevistelse bland vuxna. Traneberg och Hägerstensåsen.

Område Ålder	Andel som skulle vistas ute mera om följande förändringar genomfördes:				
	Fler uteplatser med bänkar och bord	Fler iordningställda promenadvägar	Möjlighet till trädgårdsodling	Bättre möjlighet till idrott o. motion	Något annat
<u>Traneberg</u>					
≤ - 30 år	27	35	37	69	20
31 - 65 år	22	36	28	25	18
66 - w år	18	18	21	6	10
Samtliga	22	30	27	26	16
<u>Hägerstensåsen</u>					
≤ - 30 år	28	19	30	48	21
31 - 65 år	21	25	19	18	6
66 - w år	43	12	10	10	21
Samtliga	28	21	19	23	12

Enligt tabell 6.11 skulle således de yngre boende stimuleras till ökad utevistelse i bostadsområdet, om bättre anordningar fanns för idrott och motion och om möjligheter till trädgårdsodling fanns i området. De äldre skulle vistas ute mera, om fler sittplatser och promenadvägar ordnades samt om möjligheter till trädgårdsodling fanns.

Det finns således goda skäl för antagandet, att de vuxna skulle utnyttja utemiljön i sina bostadsområden i långt större utsträckning än de gör, om möjligheter kunde beredas till lockande aktiviteter utomhus för vuxna och om vissa praktiska hinder för främst de äldre kunde undanröjas.

6.4 Barnens utelek

6.4.1 En utvecklingspsykologisk teori

Barnens utelek i bostadsområden har i detta projekt studerats med tanke på att bostadsmiljön ofta utgör större delen av barnens hela livsmiljö. Det är i bostadsmiljön som förutsättningarna för barnens utveckling måste finnas. Den utvecklingspsykologiska teori som bildar referensramen för studierna av barnens utelek i detta projekt är den teori, som främst företräds av J. Piaget. Denna teori kan i korthet beskrivas enligt följande.

Människan ses - enligt Piaget - i sin fulla utveckling som en aktivt skapande individ, ej som en passivt reagerande. Den centrala förutsättningen för barnets utveckling är erfarenhet av omgivningen, erfarenhet av föremål, händelser, mänskliga relationer. Erfarenheter får barnet genom sina sinnen, genom hela sin kropp, genom att aktivt pröva verkligheten och bearbeta intryck och upplevelser i leken. Under den första utvecklingsfasen (sensomotoriska processer) fram till ca 1 1/2 års ålder skaffar sig barnet elementär erfarenhet av föremål, rum, tid och orsak samt tränar sin motorik. Den väsentligaste utvecklingsförutsättningen är stimulans från vuxna men det krävs givetvis en fysisk verklighet. Under nästa utvecklingsfas (primitiva symbolprocesser), då barnet börjar imitera företeelser i den sociala omgivningen och aktivt pröva den fysiska verkligheten, krävs en så fullständig erfarenhetsvärld som möjligt. Det räcker inte med att barnet iakttar verkligheten och reagerar på den utan intrycken och känslorna måste bearbetas och få utlopp. Så sker i leken, i symbollekar, i grupplekar, genom skapande lekar då olika material prövas, genom rörelselekar då den egna kroppens förutsättningar prövas och uppövas. Till en början är barnet självcentrerat men genom kontakten med andra barn och vuxna lär sig barnet samverka med andra. Om barn till en början får leka "bredvid" varandra uppstår så småningom i 3-4-årsåldern samverkan i leken. Vid 7-8-års ålder, då nästa utvecklingsfas börjar inträda (konkreta symbolprocesser) har barnet skaffat sig elementär kunskap om spelregler för samverkan med andra och kan delta i olika

spel- och lag lekar. Nästa utvecklingskede (formella symbolprocesser) kräver stimulans till att reflektera över och på nyanserade sätt ompröva de upplevda och prövade erfarenheterna av föremål, lagbundenhet, regler, normer och värderingar. Leken är således helt omistlig för barnet. Leken är barnets arbete. Tidigare undersökningar har visat (t.ex. Sandels & Wohlin) att förskolbarn mycket sällan rör sig utanför en radie av ca 100 meter från den egna porten då de leker ute. Det är således i bostadens allra närmaste omgivning som lekförutsättningarna måste finnas.

De skilda typer av bostadsområden som studerats i detta projekt erbjuder tämligen olikartade fysiska förutsättningar för lek inom barnens "aktionsradie". I de moderna områdena med flerfamiljshus finns anlagda småbarnslekplatser inom 100 meter från entréerna. Inom denna radie är emellertid närmiljön extremt fattig på erfarenhetsunderlag av annat slag. De anlagda lekplatserna med sandlådor, gungor och klätterställningar får här inom lekradien helt ersätta en verklighet i form av t.ex. naturmark, växtlighet och vuxna människors aktiviteter. I de moderna småhusområdena finns anlagda lekplatser mer sällan inom förskolbarnens aktionsradie. Privata tomter och lokalgator upptar ytorna inom lekradien. Också dessa områden är fattiga på vuxenaktiviteter. I områdena från 1930- och 1940-talen är det likaså ont om lekplatser i den allra närmaste omgivningen. I Hägerstensåsen saknas småbarnslekplatser praktiskt taget helt. I Traneberg har dock en viss del av hushållen tillgång till småbarnslekplats (med enbart sandlåda) inom 100 meter. Lekparkerna i området är i allmänhet belägna utanför barnens egen aktionsradie. I dessa områden är den omedelbara närmiljön således fattig på anlagda lekplatser. Den är däremot rik på naturmaterial såsom träd, buskar, örter, gräs, jord, sand, grus, stenar m.m. Också mänskliga aktiviteter förekommer relativt ofta i dessa områden, då servicestrukturen är decentraliserad och en mängd mindre arbetsplatser finns i bostadsbebyggelsen.

I det äldsta bostadsbeståndet, innerstadsbebyggelsen, saknas i de allra flesta fall såväl anlagda lekplatser som gräs-

ytor och naturmark. Innerstadsmiljön är visserligen till övermått rik på mänskliga aktiviteter, men den starka motortrafiken gör det i allmänhet omöjligt för barnen att över huvud taget utnyttja utemiljön på egen hand.

6.4.2 Utelektid

Barnens genomsnittliga utelektid per dag enligt intervjuer med föräldrarna i de olika omoderna och äldre områdena framgår av TAB. 6.12.

TAB. 6.12. Barnens utelektid i moderna områden och i 1930- och 1940-talsområden.

Område	Antal timmar utelektid/dag för barn		
	0-6 år (hemma- varande)	7-9 år	10-15 år
<u>Moderna områden</u>			
<u>Höghus</u>			
Bredfjällsgatan ≤ 4 vån.	3,7	4,5	3,6
> 4 vån.	3,7	4,0	3,2
Hammarkulletorget ≤ 4 vån.	3,0	3,9	3,4
> 4 vån.	2,6	..	3,3
<u>Låghus</u>			
Bergsgårdsgärdet	4,7	4,4	3,9
Sandeslätt	3,7	3,6	3,4
Sagogången	3,9	4,4	3,3
<u>Småhus</u>			
Västerslänt	2,2	3,8	3,1
Hammarkroken	4,1	4,1	3,1
Tanneskärgatan/ Kupeskärgatan	3,9	4,4	3,3
<u>1930- och 1940-talsområden</u>			
<u>Låghus</u>			
Traneberg	2,4	2,1	
<u>Höghus</u>			
Hägerstensåsen ^a	1,9	3,2	

^aPå grund av att barnantalet i dessa undersökningar är litet, har uppdelning ej kunnat göras på åldersgrupper för skolbarnens del och ej heller på våningsplan i Hägerstensåsens punktthus.

I de moderna höghusområdena kan spåras en tendens till kortare utelektid med stigande våningsantal för alla åldersgrupper. För de yngsta barnens del kan också spåras en tendens till längre utelektid i låghus och småhus än i höghus. Ett markerat undantag utgör därvid småhusområdet Västerslänt, vilket är det enda av de moderna områdena där trafikseparering ej är genomförd. I detta område är de yngsta barnens utelektid kortare än i de övriga moderna områdena.

I de äldre områdena synes utelektiden - åtminstone för de yngsta barnen - vara betydligt kortare än vad fallet i allmänhet är i de moderna områdena. Förklaringen kan möjligen ligga i att dessa områden - i likhet med småhusområdet Västerslänt - ej är trafikseparerade. Tämligen kraftig genomfartstrafik förekommer på vissa gator. Undersökningarna ger stöd för antagandet, att trafiksituationen tämligen kraftigt påverkar barnens utelektid. Liksom fallet var i de moderna områdena så kan det också i de äldre områdena konstateras kortare utelektid för barn i höghus än i låghus. Dock har ingen uppdelning efter våningsplan kunnat göras på grund av att antalet barn är ringa.

En av orsakerna till att småbarn i höghus tenderar ha kortare utelektid än andra kan vara att söka i svårigheterna att gå ut och in i huset. Om det är svårare för barn i de höga husen att passera ut och in än för barn i lägre hus bör man vänta, att antalet ut- och inpassager per dag är större för barn i låga hus än för barn i höga hus. Detta kunde också konstateras vara fallet i de moderna områdena. Någon skillnad ifråga om antalet ut- och inpassager mellan barn i de äldre områdenas olika hustyper kunde dock inte konstateras. I båda dessa områden uppgav flertalet föräldrar, att barnen vanligen är ute under en enda sammanhängande period per dag.

6.4.3 Tillsynsmöjligheter

En annan orsak till skillnader i utelektid mellan barn i olika hustyper kan vara att söka i föräldrarnas möjligheter att se till barnen när de är ute och föräldrarnas ängslan att lämna barnen på egen hand i utemiljön. I de moderna områdena

kunde inte konstateras något samband mellan själva husets höjd och möjligheten till synkontakt med barnen vid utelek. Däremot torde det stå klart att uteytornas överskådlighet påverkar de vuxnas möjlighet till synkontakt med barnen. I de moderna småhusområdena upplevde föräldrarna möjligheten till synkontakt med barnen vid utelek ofta som mycket dålig, medan möjligheten till synkontakt ansågs vara bra i de plana områdena med flerfamiljshus. Emellertid kunde konstateras ett klart samband mellan hushöjd och föräldrarnas ängslan för barnet vid utelek. I småhusområdena var föräldrarna mycket sällan ängsliga för att barnen vid utelek skulle råka ut för olyckor eller komma i bråk med andra barn. Också i låghusområdena var denna ängslan mindre vanlig. På höghusens övre plan förekom denna ängslan emellertid tämligen ofta. Detta kan betyda, att möjligheten att se barnet då det är ute inte upplevs som det väsentliga av föräldrarna, utan snarare möjligheten att ingripa vid tillbud och att kunna tala med barnet.

De äldre områdena Traneberg och Hägerstensåsen skiljer sig kraftigt ifråga om möjligheten till synkontakt med barnen vid utelek. Hälften av alla föräldrar i Traneberg anser synkontakten vara mycket bra, medan denna andel i Hägerstensåsen är 25 procent. Dessa siffror kan jämföras med andelarna i moderna småhusområden vilka varierade mellan 28 och 40 procent. I de moderna låghusområdena varierade andelarna mellan 45 och 78 procent och i de moderna höghusområdena mellan 53 och 72 procent. Möjligheten till synkontakt måste anses vara jämförelsevis dålig i Hägerstensåsens punkthus. På de tre övre våningsplanen i dessa hus ansåg samtliga föräldrar synkontakten vara mycket dålig. Andelen föräldrar som anser synkontakten vara mycket bra i Traneberg kan heller inte anses vara hög i jämförelse med andelarna i de moderna områdena med flerfamiljshus men väl i jämförelse med moderna småhusområden. De äldre områdena är tämligen svåröverskådliga med stundom brant terräng och tät vegetation.

Liksom fallet var i de moderna områdena saknas också i de äldre områdena signifikant samband mellan upplevd möjlighet till synkontakt med barnet och ängslan för barnet vid utelek.

I Traneberg och Hägerstensåsen var andelen barn vars föräldrar är ängsliga mycket ofta eller ganska ofta 5 respektive 8 procent. I de moderna höghusens 4 övre plan närmade sig denna andel 50 procent. Också i de moderna låghus- och småhusområdena var ängslan hos föräldrarna betydligt vanligare än i de äldre områdena Traneberg och Hägerstensåsen. Förklaringen till dessa markerade skillnader mellan de äldre och de moderna områdena är svår att finna. De större trafikriskerna i de äldre områdena kunde väntas medföra större ängslan hos föräldrarna i dessa områden än i de moderna områdena, men så är ej fallet. Måhända betyder den ringa barntätheten i de äldre områdena att föräldrarna upplever utemiljön som lugn. De boende har tillfrågats huruvida de anser, att bråk förekommer bland barnen i bostadsområdet. Ingen enda i Traneberg ansåg, att bråk bland barnen förekommer mycket ofta eller ofta. I Hägerstensåsen var andelen med denna åsikt 1 procent. I vissa av de moderna flerfamiljshusen närmade sig denna andel 40 procent, medan den var betydligt lägre i småhusområdena.

I de moderna höghusområdena kan spåras en tendens till att barnen på de lägre våningsplanen släpps ut att leka på egen hand vid tidigare ålder än barnen på de övre planen. Detta speglar sannolikt föräldrarnas ängslan. Barnen på höghusens 4 övre plan var i genomsnitt ca 4 år och 3 mån. då de ibland släpptes ut på egen hand jämfört med ca 3 år och 9 mån. på höghusens 4 nedre plan. Åldern varierade i de övriga moderna områdena - med något undantag - kring jämnt 4 år. I de äldre områdena var ängslan hos föräldrarna sällsynt och i Hägerstensåsen släpptes barnen också ut på egen hand i tämligen tidig ålder, 3 år och 0 mån. Emellertid var denna ålder i Traneberg, 4 år och 0 mån., inte speciellt låg i jämförelse med vad som noterats i moderna områden.

I de moderna områdena med flerfamiljshus har konstaterats, att barnfamiljer oftare än andra hushåll önskar bo på de lägre våningsplanen (dock sällan på bottenvåningen). Detta är förklarligt då det konstaterats, att barn på de övre planen i höghusen i jämförelse med andra barn tenderar ha kortare utelektid per dag, besvärligare passera in och ut, högre

genomsnittsålder vid "debuten" för lek på egen hand utomhus samt då dessa barns föräldrar oftare än andra föräldrar upplever ängslan. I punkthusområdet Hägerstensåsen var barnens utelektid per dag kortare än i låghusområdet Traneberg och möjligheten till synkontakt med barnen vid utelek var mycket dålig i Hägerstensåsens punkthus. I övrigt konstaterades icke de ovan nämnda nackdelarna i de äldre punkthusen. I dessa hus föredrar också flertalet (70 procent) av alla hushåll, såväl barnfamiljer som övriga, att bo på husens tre övre plan. I låghusen i Traneberg är lägenheterna på mellanplanet populärast bland alla typer av hushåll.

6.4.4 Samvaro med kamrater och vuxna

Vid intervjuundersökningarna i de moderna områdena konstaterades, att barnen då de är ute på egen hand, vanligen leker tillsammans med kamrater. Andelen barn som lekte ensamma var dock betydligt större (drygt 20 procent) i höghusområdena än i låghusområdena (10-14 procent) och i småhusområdena (2-5 procent med undantag av ett område där andelen var 15 procent). De observationer som gjordes i områdena bekräftade denna trend vad gäller områden med flerfamiljshus, dock var den observerade andelen ensamlek betydligt högre än vad intervjuresultaten ger vid handen. I höghusområdena observerades hälften av alla barn (som ej var i sällskap med vuxen) leka ensamma. I låghusområdena var andelen ca 30 procent och i två av småhusområdena omkring 65 procent, medan ensamleken var tämligen ovanlig (ca 20 procent) i det högst exploaterade småhusområdet. I Traneberg och Hägerstensåsen uppgavs vid intervjuer, att praktiskt taget alla barn, då de är ute på egen hand, vanligen leker med kamrater.

I Traneberg lekte 16 procent av de observerade barnen ensamma enligt TAB. 6.13. Andelen var betydligt större, 33 procent, i Hägerstensåsen. Av de barn som var ute på egen hand - ej i sällskap med vuxen - utgjorde andelen barn som lekte ensamma 27 procent i Traneberg och 58 procent i Hägerstensåsen. Ensamlek var således betydligt mer ovanlig i Traneberg än i de moderna bostadsområdena. Även i Hägerstensåsen

TAB. 6.13. Barnens samvaro med kamrater och vuxna vid utvistelse enligt observationer. Traneberg och Hägerstensåsen.

Område Ålder	Andel barn som observerats				S:a
	en- samma	med kamrater i samma ålder	i olika åldrar	med vuxna (+ ev. kamrater)	
<u>Traneberg</u>					
0 - 3 år	6	1	7	86	100
4 - 6 år	10	31	10	49	100
7 - 15 år	27	60	5	8	100
Samtliga barn	16	37	8	39	100
<u>Hägerstensåsen</u>					
0 - 3 år	6	-	-	94	100
4 - 6 år	20	21	2	57	100
7 - 15 år	52	35	2	11	100
Samtliga barn	33	22	1	44	100

kan ensamleken sägas vara något mindre vanlig än i flertalet av de moderna områdena.

En av de faktorer som kan tänkas påverka barnens kamratkontakter är barntätheten inom barnens lekradie, d.v.s. i den omedelbara närheten av entréerna. Barntätheten är i de äldre områdena tämligen låg, 6 procent av de boende i vardera området är barn 0-15 år. Den högre expolateringsgraden i Hägerstensåsen gör dock, att barntätheten per entré blir högre i Hägerstensåsen än i Traneberg. I de moderna områdena med flerfamiljshus - speciellt höghusområdena - är barntätheten väsentligt högre än i de äldre områdena. 30-35 procent av de boende i dessa moderna områden är barn. Däremot är barntätheten inom barnens aktionsradie i de moderna småhusområdena tämligen liten. Det finns skäl för antagandet, att hög barntäthet vid entréerna - såsom i de moderna höghusområdena - inte leder till hög frekvens kamratkontakter utan snarare till hög frekvens ensamlek.

En annan faktor som kan tänkas påverka barnens kamratkontakter är lekplatslokaliseringen. Den relativt höga frekvensen ensamlek i Hägerstensåsen jämfört med Traneberg kan sannolikt ha samband med det förhållandet, att kvarterslekplatser praktiskt taget saknas i Hägerstensåsen. Det kan hållas för troligt, att lekplatsen fungerar som mötesplats för barnen. Även om kvarterslekplatserna i Traneberg har föga att erbjuda barnen ifråga om utrustning, är det tänkbart, att barnen söker sig dit just för att träffa andra barn. Dessutom finns inom Traneberg två lekparkar, vilka kan tjäna som träffpunkt för barnen.

I samtliga de moderna områdena finns kvarterslekplatser. I områdena med flerfamiljshus är dessa placerade inom barnens aktionsradie, medan så mer sällan är fallet i småhusområdena. Måhända är detta en av anledningarna till att hög frekvens ensamlek observerats bland barn i småhus.

I Hägerstensåsen tycks de vuxna i något större utsträckning än i Traneberg vara med barnen ute. Måhända är detta en följd av områdenas olikartade bebyggelsestruktur. Tidigare har visats, att föräldrarna i Hägerstensåsens punkthus ofta anser möjligheten till synkontakt med barnen då de är ute vara mycket dålig. Det har också visats i föregående avsnitt, att barnens utelektid per dag är kortare i Hägerstensåsens punkthus än i låghusområdet Traneberg. Sannolikt är en större del av barnen i Hägerstensåsen än i Traneberg beroende av vuxnas sällskap vid uteleken.

I såväl Traneberg som Hägerstensåsen består kamratgrupperna vanligen av barn i samma ålder. Tendensen till åldershomogena lekgrupper blir starkare med stigande ålder hos barnen.

6.4.5 Barnens lek beteende

Enligt den utvecklingspsykologiska teori som bildar referensram för detta projekt kan det sägas, att skapande lekar och rörelselekar är väsentliga för alla barn. För de mindre barnen kan enligt denna teori symbollekar ses som särskilt väsentliga och för de äldre barnen kan sägas, att spel och lablekar är av stor vikt.

Med skapande lekar menas här någon form av kreativitet såsom bygglekar och sandlekar. Med rörelselekar avses kroppslig aktivitet såsom att klättra, hoppa, springa. Spel- och laglekar är sådana lekar där någon form av regler för barnens samspel förekommer. Symbollekar är sådana lekar, där barnen bearbetar sina intryck av verkliga situationer, såsom då de "leker affär", "leker mamma-pappa-barn" etc.

Barnens lekbeteende har studerats såväl genom intervjuer med föräldrar som genom direkta observationer i områdena.

Föräldrarna har tillfrågats vilka lekar barnen brukar ägna sig åt, när de är ute i området. De angivna lekarna har klassificerats efter typ av lek enligt vad som sagts ovan. I allmänhet har föräldrarna angett många olika lekar. I TAB. 6.14 redovisas svarens fördelning på lektyper.

I de moderna områdena är den oftast angivna lektypen spel- och laglekar för såväl äldre som yngre barn. I de äldre områdena däremot tycks lekar av denna typ vara mer sällsynta, åtminstone för de yngre barnens del. Detta är något förvånande, då lek i kamratgrupper är vanligare i de äldre områdena - åtminstone i Traneberg - än i de moderna. Förklaringen kan vara, att ytor för t.ex. bollspel inte finns i den omedelbara närheten av entréerna i de äldre områdena. Emellertid är de moderna småhusområdena inte heller välförsedda med sådana ytor. Trots detta sägs spel- och laglekar vara mycket vanliga i dessa områden. Promenader tycks vara vanligare i de äldre områdena än i de moderna. Kanske speglar detta det faktum att de vuxna är ute tillsammans med barnen i större utsträckning i de äldre områdena än i de moderna.

Skapande lekar och rörelselekar synes för de äldre barnens del vara vanligare i de äldre områdena än i de moderna. Måhända erbjuder naturmiljön i Traneberg och Hägerstensåsen bättre förutsättningar för sådana lekar än den anlagda miljön i de moderna områdena.

TAB. 6.14. Barnens lekbetaende enligt intervjuer. Moderna områden samt områden från 1930- och 1940-talen.

Område	Barn 0 - 6 år				Barn 7 - 15 år			
	Andel angivna lekar	Ska- Rörel- Spel- o.lag- bol- lekar	Sym- bol- lekar	Prome- Passi- Annat vitet	Andel angivna lekar	Ska- Rörel- Spel- o.lag- bol- lekar	Sym- bol- lekar	Prome- Passi- Annat vitet
<u>Moderna områden</u>								
<u>Höghus</u>								
Bredfjällsgatan	20	25	32	6	11	6	-	-
Hammarkulletorget	30	25	34	5	4	2	-	-
<u>Låghus</u>								
Bergsgårdsgården	20	26	29	9	12	4	-	-
Sandslätt	20	25	33	7	12	3	0	0
Sagogången	20	23	37	8	11	1	-	-
<u>Småhus</u>								
Västerslät	6	31	49	5	8	-	1	1
Hammarkroken	17	25	34	6	17	0	0	0
Tanneskärsgratan/ Kupeskärsgratan	7	28	36	12	15	2	0	0
<u>1930- och 1940-talsområden</u>								
<u>Låghus</u>								
Traneberg	28	21	4	11	28	4	4	4
<u>Höghus</u>								
Hägerstensåsen	24	28	8	12	28	0	0	0

De resultat som erhållits vid direkta observationer av barnens lek kan inte direkt jämföras med intervjuundersökningarnas resultat, då dessa båda metoder belyser något olika frågeställningar. Föräldrarna har t.ex. ej angivit hur ofta barnen ägnar sig åt olika typer av lekar.

Vid studiet av barnens lekbeteende genom observationer har åtskillnad gjorts mellan sådana som uppehållit sig i området och sådana som förflyttat sig mot eller från mål i eller utanför området, såsom t.ex. barn som dragits i vagn eller promenerat med vuxen genom området. Huruvida den ena eller andra av dessa aktivitetskategorier i högre eller lägre grad skall betraktas som lek är givetvis tveksamt. Uppdelningen har emellertid gjorts i syfte att studera vilka ytor som väljs och vilka aktiviteter som utövas då det uttryckliga syftet för barnen är att vistas på områdenas uteytor.

I de moderna områdena varierade andelen barn som observerats förflytta sig mot eller från mål i eller utanför området avsevärt. Dock synes denna andel - av de fåtaliga observationerna att döma - ha varit betydligt högre än i 1930-talsområdet Traneberg men betydligt lägre än i 1940-talsområdet Hägerstensåsen. I Traneberg och Hägerstensåsen var dessa andelar följande:

	Andel observerade barn som förflyttat sig mot mål	
	Traneberg	Hägerstensåsen
0 - 3 år	39	91
4 - 6 år	24	70
7 - 15 år	41	73
Samtliga	35	78

Måhända avspeglas här det faktum, att föräldrarna i Hägerstensåsens punkthus oftare än i andra områden följer med barnen ut. Kanske är det så, att bristen på lekplatser motiverar barnen och föräldrarna att söka sig bort från området till lekplatser utanför detsamma.

Vid observationerna av barnens lek har det varit svårt att - utan att fråga barnen - fastställa vilka lekar som pågått. Därför har endast två aspekter på barnens lek studerats, nämligen kreativiteten (skapande lek) och rörelseaktiviteten (rörelselek). De barn i Traneberg och Hägerstensåsen som observerades vistas i området - och som sålunda ej var på väg genom området - utövade skapande lekar och rörelselekar i den utsträckning som redovisas i TAB. 6.15.

TAB. 6.15. Barnens observerade lekbeteende i Traneberg och Hägerstensåsen.

Område Ålder	Andel barn som ägnat sig åt	
	Skapande lek	Rörelse- lek
<u>Traneberg</u>		
0 - 6 år	32	26
7 - 15 år	13	27
Samtliga	24	26
<u>Hägerstensåsen</u>		
0 - 6 år	9	14
7 - 15 år	12	24
Samtliga	11	20

Även om intervjumetodens och observationsmetodens resultat kan vara vanskliga att direkt jämföra är det dock rimligt att vänta sig någorlunda överensstämmelse vad gäller frekvenserna angivna skapande lekar och rörelselekar och andelarna barn som observerats utöva sådana lekar. Denna överensstämmelse är också god vad gäller Traneberg men i Hägerstensåsen är de observerade andelarna något lägre än de frekvenser som angivits vid intervjuerna. Detta kan sannolikt bero på att föräldrarna vid intervjuerna syftat på barnens utelek över huvud taget - ej endast i området, där lekplatser saknas - medan observationerna utförts endast i området.

Enligt tabell 6.15 är såväl den skapande leken som rörelseleken betydligt vanligare i Traneberg än i Hägerstensåsen

för de yngre barnens del. Andelen barn i åldern 0-6 år som observerats utöva skapande lekar är i Traneberg 32 procent mot endast 9 procent i Hägerstensåsen. Andelen barn 0-6 år som utövat rörelselekar är i Traneberg 26 procent jämfört med 14 procent i Hägerstensåsen. Förklaringen ligger sannolikt däri, att lekplatser praktiskt taget saknas inom undersökningsområdet Hägerstensåsen. Barnen i Hägerstensåsen har endast undantagsvis tillgång till sandlådor för skapande lek eller klätterställningar och gungor för rörelselek. För de äldre barnens del däremot kan inga egentliga skillnader konstateras ifråga om skapande lek och rörelselek. Det kan förmodas, att de äldre barnen för sin skapande lek och rörelselek inte är beroende av det utbud av material och redskap som förekommer på lekplatserna.

En jämförelse med observerat lekbeteende i de moderna områdena är vanskelig, då observationer i dessa områden genomförts endast vid ett fåtal tillfällen. De tendenser som därvid kunde skönjas är emellertid följande. För de yngre barnens del var såväl skapande lek som rörelselek mindre vanlig i de moderna områdena än i Traneberg, detta trots ett betydligt bättre lekplatsutbud i de moderna områdena. Naturmark saknas dock i större utsträckning i de moderna områdena än i Traneberg. Emellertid tenderade för de yngre barnens del såväl skapande lek som rörelselek vara något vanligare i de moderna områdena än i Hägerstensåsen, där lekplatser praktiskt taget saknas. För de äldre barnens del noterades i de moderna områdena praktiskt taget ingen skapande lek, medan sådan lek för de äldre barnens del inte var ovanlig vare sig i Traneberg eller Hägerstensåsen. Det finns skäl att tro, att utrustningen på de moderna områdenas lekplatser på inget sätt tillgodosett de äldre barnens behov av skapande lek. I de äldre områdena har de äldre barnen visserligen också föga materiel för skapande lek på lekplatserna, men dessa områden erbjuder dock rikligt med naturmaterial. Också rörelseleken synes för de äldre barnens del vara något - men ej avsevärt - vanligare i de äldre områdena än i de moderna.

6.4.6 Användning av ytslag och redskap

Barnens användning av olika typer av ytor inom områdena har studerats genom intervjuer med föräldrarna och genom direkta observationer. I TAB. 6.16 redovisas föräldrarnas svar på frågan var deras barn vanligen leker vid utevistelse.

Tabellen avser de äldre områdena Traneberg och Hägerstensåsen.

TAB. 6.16. Barnens användning av ytslag enligt intervjuer. Traneberg och Hägerstensåsen.

Område Ålder	Andel barn som leker på Kvar- ters- lek- plats	Lek- park	Gräs, planter- ring, natur- mark	Gator, vägar	Affärs- centrum	Annat	S:a
<u>Traneberg</u>							
0 - 6 år	28	19	29	10	9	5	100
7 - 15 år	20	10	40	15	5	10	100
Samtliga	25	15	34	12	7	7	100
<u>Hägerstensåsen</u>							
0 - 6 år	26	11	41	11	7	4	100
7 - 15 år	14	-	36	14	36	-	100
Samtliga	22	7	39	12	17	3	100

I såväl Traneberg som Hägerstensåsen sker en stor del av leken på gräs, planteringar och naturmark. I Hägerstensåsen gäller detta för alla åldrar men i Traneberg utnyttjas sådan mark i betydligt större utsträckning av de äldre barnen än av de yngre. I detta område har barnen tillgång till kvarterslekplatser och lekparker i området. Dessa alternativ synes i högre grad utnyttjas av de yngre än av de äldre barnen. I Hägerstensåsen finns endast en kvarterslekplats inom området och lekparken är belägen utanför området. Lekplatsutnyttjandet är också lägre i Hägerstensåsen än i Traneberg, särskilt för de äldre barnens del. Det är troligt, att de yngre barnen uppsöker lekparken i sällskap med vuxna, medan lekparken över huvud taget inte utgör något alternativ för de äldre barnen, Dessa vistas hellre vid affärscentrum,

d.v.s. utefter Sparbanksvägen, vid medborgarhuset och vid tunnelbanestationen. Avståndet till lekparken är för barnen i medeltal 840 meter.

I de moderna områdena uppgav föräldrarna i betydligt större utsträckning än i de äldre, att barnen vanligen leker på kvarterslekplatserna; något som är förklarligt med hänsyn till det bättre lekplatsutbudet. Lekparkerna nyttjades dock inte i de moderna områdena i betydligt större utsträckning än i de äldre, trots kortare avstånd. Gräsytor och naturmark var i de moderna områdena i allmänhet mindre nyttjade av de yngre barnen i jämförelse med vad fallet var i de äldre områdena. Naturmark förekom dock endast i ringa utsträckning i de moderna områdena.

Vid de direkta observationerna av barnens ytanvändning har ytorna indelats på ett mer exakt sätt än vad som kunnat göras vid intervjuerna. Så har t.ex. aktiviteter som skett på gångvägar genom naturmark eller bänkar intill gångvägar räknats som aktiviteter på gångvägar och ej på naturmark. Trottoarer har räknats som gångväg, medan körbanor tillåtna för biltrafik räknats som bilytor. Anlagda gräsytor och planteringar utgör mycket små andelar av de äldre områdena, varför denna ytkategori sammanslagits med naturmark. I TAB. 6.17 visas hur de observerade barnen i Traneberg och Hägerstensåsen fördelade sig efter ytslag.

Enligt tabell 6.17 vistades flertalet av de observerade yngre barnen i Traneberg i områdets lekpark. Småbarnslekplatserna var föga utnyttjade, vilket förvånar, då föräldrarna (enligt tabell 6.16) anger, att barnen i tämligen stor utsträckning vistas på kvarterslekplatserna (här = småbarnslekplatserna). Möjligt är, att föräldrarna i sina svar ofta inte skilt på kvarterslekplats och lekpark. Gräs, planteringar och naturmark var mer nyttjade av de äldre än av de yngre barnen i Traneberg, vilket ej var fallet i Hägerstensåsen. Denna observerade tendens stämmer också med vad föräldrarna angivit enligt tabell 6.16. I såväl Traneberg som Hägerstensåsen var gång- och cykelvägar tämligen frekvent utnyttjade ytor, dock i långt högre grad i Hägerstensåsen.

TAB. 6.17. Barnens användning av ytslag enligt observationer.
Traneberg och Hägerstensåsen.

Område Ålder	Andel barn som observerats på							
	Bil- ytor	Gång- o. cykel- väg	Små- barns- lek- plats	Lek- park (exkl. boll- plan)	Boll- plan, idrotts- plan	Gräs, plante- ring, natur- mark	Öv- riga ytor	S:a
<u>Traneberg</u>								
0 - 3 år	2	41	1	51	1	3	1	100
4 - 6 år	2	33	1	56	4	4	-	100
7 - 15 år	9	45	2	21	10	12	1	100
Samtliga	5	40	2	40	6	7	0	100
<u>Hägerstensåsen</u>								
0 - 3 år	3	92	-	-	-	5	-	100
4 - 6 år	11	66	-	-	-	23	-	100
7 - 15 år	25	65	-	-	-	9	1	100
Samtliga	16	73	-	-	-	10	1	100

I Hägerstensåsen synes avsaknaden av lekytor och bollplaner betyda hög andel lek på gång- och cykelvägar samt - för de äldre barnens del - på bilytor. Barnen i åldern 4-6 år tycks dock ofta använda naturmarken som alternativ till anlagda lekytor i Hägerstensåsen.

Resultaten av de fåtaliga observationerna i de moderna områdena är vanskliga att använda som jämförelsematerial, men följande tendenser kan nämnas. Kvarterslekplatserna var i så gott som alla de moderna områdena mer nyttjade (men ändock i ringa utsträckning) än vad fallet var i Traneberg, dock var kvarterslekplatserna i de moderna småhusområdena högst sällan utnyttjade. Det stora flertalet av barnen i samtliga områden observerades på lokalgator och gångvägar. Praktiskt taget inga barn i de moderna områdena observerades på gräsytor, planteringar, naturmark eller privata småhustomter.

Vid observationerna studerades också i vad mån barnen använde lekredskap, såsom fasta redskap tillhörande lekplatsernas utrustning, lösa lekredskap, vilka barnen själva

medförde, naturmaterial såsom sand, växter etc. I TAB. 6.18 visas i vad mån barnen i Traneberg och Hägerstensåsen använde redskap vid uteleken.

TAB. 6.18. Barnens redskapsanvändning enligt observationer. Traneberg och Hägerstensåsen.

Område Ålder	Andel barn som observerats använda ^a						
	Fasta lek- red- skap	Lösa lek- red- skap	Natur- mate- rial	Cyk- lar, mope- der	Djur	Annat (ej lek- redskap)	Inget
<u>Traneberg</u>							
0 - 3 år	8	23	17	3	1	-	54
4 - 6 år	22	25	9	8	1	-	39
7 - 15 år	2	13	7	15	1	3	62
Samtliga	12	20	10	9	1	2	51
<u>Hägerstensåsen</u>							
0 - 3 år	-	-	-	-	-	-	100
4 - 6 år	-	3	12	9	3	3	70
7 - 15 år	-	-	-	28	4	3	65
Samtliga	-	1	2	14	2	2	79

^a I vissa fall har flera typer av redskap samtidigt använts, varför andelarna ej alltid summerar sig till 100.

Redskapsanvändningen var betydligt mer frekvent i Traneberg än i Hägerstensåsen, vilket åtminstone till en del torde bero på bristen på lekplatser i undersökningsområdet i Hägerstensåsen. Att fasta lekredskap inte användes i Hägerstensåsen är förklarligt, då endast en enda kvarterslekplats med redskap finns inom området. Dock användes inte heller lösa lekredskap i nämnvärd utsträckning. De yngsta barnen i Hägerstensåsen använder över huvud taget inga redskap eller något material.

De äldre barnen i båda områdena använde tämligen ofta cyklar och mopeder. I Traneberg - där fasta lekredskap finns framförallt i lekparkerna - användes de fasta redskapen först och främst av barn i åldern 4-6 år, medan såväl yngre som

Äldre barn i föga utsträckning utnyttjade sådana redskap. De yngre barnen klarar måhända inte av att på egen hand använda de redskap som finns - gungor, klätterställningar, rutschbana - medan dessa redskap knappast tillfredsställer de äldre barnens behov. De naturmaterial som användes var för de yngre barnens del i allmänhet sand och för de äldre barnens del sådant som träd att klättra i, stenblock m.m.

I de moderna områdena noterades att fasta lekredskap i allmänhet utnyttjades i mindre utsträckning än vad fallet var i Traneberg, trots rikare utbud av lekredskap i de moderna områdena. I de moderna småhusområdena observerades mycket få barn använda fasta lekredskap.

6.4.7 Sammanställning av forskningsresultat

Som nämnts i avsnitt 6.1 har sedan en följd av år bedrivits forskning om barns aktiviteter i bostadsområden. Tillsammans ger resultaten av denna forskning en ganska rik kunskap. Nedan görs ett försök att sammanställa några av de resultat som hittills föreligger förutom de resultat som ovan redovisats från undersökningarna i Traneberg och Hägerstensåsen. Sammanställningen är högst schematisk, då avsikten är att så kortfattat som möjligt ge en översikt av forskningsresultaten. Det skall påpekas, att de rapporter som nämns nedan var och en på ett nyanserat sätt behandlar de olika frågeställningarna.

De undersökningar, vars resultat har sammanställts nedan är följande:

1. E. Dahlström (1957): Barnfamiljer i höghus och trevånings låghus i Vällingby. SNB rapport 38/1957
2. L. Landström (1958): Höghus och låghus i småstadsmiljö SNB rapport 48/1958

3. H. Wohlin, S. Sandels(1961):
Barn i stad: 1. Utelek och uterum. Wohlin 1961
2. Barn och bilar, Wohlin 1961
3. Studier av förskolbarns lekvanor i
modern bebyggelse. Wohlin, Sandels 1960
4. CTH, Inst. för stadsbyggnad (1962):
Trafikolyckornas samband med trafikmiljön.
Meddel. 5/1962
5. G. Carlestam (1968): Studier av utomhusaktiviteter med
automatisk kamera. BFR rapport 16/1968
6. J. Morville (1969): Børns brug af friarealer. SBI-Byplan-
laegning 10, Köpenhamn
7. M. Höweler (1973): En studie av barn från låghus- och
höghusområden. Lunds universitet, ped. inst.
8. M. Höweler (1965): Studie av aggressivitet och under-
givenhet hos barn på lekplatser inom två bostadsområden
i Malmö. Lunds universitet, ped. inst.
9. P. Björklid-Chu (1972-73): Kartläggning av barns aktivi-
teter inom ett modernt bostadsområde. Lärarhögskolan,
Stockholm, rapport 1972 samt efterföljande sex del-
rapporter I-VI.
10. B.G. Mårtensson (1973): Markutrymmen i fem bostadsom-
råden - användning och utformning. BFR rapport 26/1973
11. K. Gasslander, S-A. Månsson, A. Ronnby (1974): Rosen-
gårdsrapporten. En studie av barns uppväxtvillkor. Lund
12. L. Gillwik (1974): Bostadsområdets utformning och de
boende. Boendeutredningen. SOU 1974:18
13. S. Sandels (1968): Små barn i trafiken
14. G. Lindmann: Utredning angående barnolyckor i trafiken
i Malmö

15. D. Sheppard (1959): Playspaces for children on estates.
England
16. J. Maizels (1961): Two to five in high flats. England
17. V. Hole (1966): Children's play on housing estates.
England

De undersökningar som nämnts ovan visar, att bostadsområdets utformning har en väsentlig betydelse för barnens lek. Utformningen har visats kunna påverka följande: utelektiden, tillsynsmöjligheterna, möjligheten för barnen att passera in och ut, åldern då barnen börjar utelek på egen hand, föräldrarnas ängslan för barnen, barnens val av plats för lek, utnyttjandet av olika ytor såsom lekplatser, naturmark och övriga ytor, barnens aktivitetsmönster, frekvensen barnolycksfall i trafiken, sammansättningen av ålders- och könsgupper utomhus, de vuxnas deltagande i barnens lek, interaktionen mellan barnen, möjligen vissa emotionella och sociala beteenden hos barnen samt kontaktmöjligheterna mellan vuxna i bostadsområden.

Nedan sammanfattas i en summarisk form några av undersökningarnas huvudsakliga resultat.

Forskningsresultat	Undersökningar ^a som		Förhållandet är beroende av fysisk utformning, helt el. delvis	Anmärkningar
	stöder påståendet	motsäger påståendet		
<u>Hustypens betydelse</u>				
1. Barn i höghus har kortare utelektid än barn i låghus	3		ja	Det är oklart hur förhållandet är i <u>småhus</u>
	6			
	9			
	12			
2. Antalet ut- och inpassager/dag är färre för barn i höghus än i låghus och småhus	1		ja	
	3			
	6			
	9			
	12			

^a Sifferbeteckningen hänvisar till litteratursammanställningen ovan.

Forskningsresultat	Undersökningar som		Förhållandet är beroende av fysisk utformning, helt el. delvis	Anmärkningar
	stöder påståendet	motsäger påståendet		
3. Barn i höghus börjar utelek på egen hand senare än barn i låghus och småhus	3 6 7 9 12 17		ja	
4. Barnens svårigheter att gå ut ensamma är större i höghus än i låghus	1 2 6 9		ja	
5. Kontakten mellan vuxen och barn försämras ju högre upp man bor	1 2 6 9	12	ja	Undersökningarna visar olika resultat för synkontakt och hörkontakt
6. Föräldrarnas ängslan för barnen ökar ju högre upp man bor	12		ja	
7. Blåsten hindrar barnens utelek mer i höghus- än i låghusområdet	1 2 6 11		ja	
8. Barnhushåll önskar bo närmare marken än andra hushåll	1 2 12		ja	Få hushåll önskar dock bo på höghusens nedre våningsplan (störningar)
<u>Utemiljöns betydelse</u>				
9. Barn från höghusområdet leker oftare utanför bebyggelsen än barn från låghusområden	1 2 6	7 9 12	ja, dock mer beroende av utomhusytornas disposition än av hustypen	<u>Småhusbarn</u> har visats använda sina egna lekplatser mer sällan än andra
10. Barn leker oftast inom en radie av 100 m från bostaden. Radien stiger med åldern	3 6 10			
11. Entrésidan är leksida	3 5 6 10 15		ja	

Forskningsresultat	Undersökningar som		Förhållandet är beroende av fysisk utformning, helt el. delvis	Anmärkningar
	stöder påståendet	motsäger påståendet		
12. Lekplatsutnyttjandet faller med stigande avstånd	3 6 7 9 12		ja	Avståndsfaktorns betydelse kan dock till viss del överflyglas av andra faktorer
13. Den mesta leken sker utanför anlagda lekplatser	3 6 7 10 11 12 16	1 2 3 5 6 9	ja	Förhållandena är olika i olika områdestyper och varierar med barnens ålder
14. Vägar, entréytor och övriga hårda ytor är mest utnyttjade	3 6 10 11	3 6 9	ja	Skillnader mellan olika områdestyper har visats
15. Gräsytor och naturmark utnyttjas mindre än övriga ytor	3 5 6 9 10 12		ja	Stora variationer har visats sannolikt beroende på områdets utformning, årtid och barnens ålder
16. Småhustomter nyttjas sällan för lek	7 12		sannolikt	
17. Flertalet barn använder inte fasta lekredskap när de är ute	6 9 10 11 12		sannolikt	Stora variationer har visats beroende bl.a. på barnens ålder och sannolikt fysisk utformning
18. Sand är nästan det enda naturmaterial som används	9 12		sannolikt	
19. Barnens fysiska rörelseaktivitet ute är mestadels låg	9 10 11 12 16	9	svårt att bedöma	Stora variationer har visats mellan barn av olika ålder och i olika områdestyper
20. Endast en mindre del av barnen ägnar sig åt skapande lek	9 10 11 12		sannolikt	

Forskningsresultat	Undersökningar som		Förhållandet är beroende av fysisk utformning, helt el. delvis	Anmärkningar
	stöder påståendet	motsäger påståendet		
21. Föräldrar i höghus anser i mindre utsträckning än föräldrar i låghus och småhus att det egna bostadsområdet är barnvänligt	1 2 6 7 12	12	ja	Missnöjet med lekplatser tycks dock vara större i småhusområden än i övriga områden
<u>Trafiken</u>				
22. De flesta barnolyckor i trafiken sker i bostadsområden	14		ja, samt givetvis beroende på att barn i så hög grad vistas i bostadsområden	
23. Barnolyckor är många gånger fler i områden utan trafikdifferentiering än i områden med trafikdifferentiering	4		ja	
24. Ökad trafikdifferentiering leder till ökad lekradie	3 5 6		ja	
25. Barns val av lekplats bestäms primärt av närhet och attraktion och ej av trafiksäkerhet	3 6 9 13		-	
<u>Utformningens sociala effekter</u>				
26. Barn i åldern 4-9 år är den grupp som mest vistas ute i bostadsområden	9 10 11		sannolikt	
27. Vuxna vistas i mycket ringa utsträckning ute i bostadsområden	9 10 11 12		sannolikt	
28. Barn från höghus leker oftare ensamma än barn från låghus	6 9 10 11 12		ja	Det är oklart hur förhållandet är för barn i <u>småhus</u>
29. Kamratkontakter kan bli sämre i småhusområden än i andra områden	12	7	ja	Mycket osäkert

Forskningsresultat	Undersökningar som stöder motsäger påstå- påstå- endet		Förhållandet är beroende av fy- sisk utformning, helt el. delvis	Anmärkningar
30. Lekgrupper är segre- gerade i fråga om kön, ålder och et- nisk härkomst	7 9 10 11		ja, i någon liten mån	
31. Vuxna deltar sällan i barnens lek	5 6 9 10 11 12		sannolikt	
32. Vuxna utomhus utgör en stimulans för bar- nens lek	3 11 12		-	
33. Lekplatsen har en funk- tion som "socialt cent- rum", träffpunkt för barnen	6 16		-	
34. Aggressivitet bland barn är vanligare i höghus- än i låghus- och små- husområden	7 8 11 12		tveksamt	
35. Höghusbarnens sociala kontaktförmåga är bätt- re än småhusbarnens	7		tveksamt	
36. Höghusbarn och småhus- barn reagerar olika vid frustration	7		tveksamt	
37. Trotsighet bland barn är vanligare i höghus- än i småhusområden	7		tveksamt	
38. Kontakter mellan bo- stadsgrannar är minst vanliga i höghusområ- den, därefter i låghus- områden och vanligast i småhusområden	1 2 7 12	6	ja	Utformningens betydelse kan möjligen minska med boendetiden

7 BEBYGGELSETYP OCH TRIVSEL

7.1 Trivselmätning

Att mäta en kvalitativ företeelse som trivsel i kvantitativa termer möter flera svårigheter. I detta projekt har eftersträvat att mäta trivselns samband med bebyggelsens utformning. De svårigheter som härvid främst föreligger är av två slag. Den ena svårigheten är problemet med vad som i sociologisk teori kallas strävan till "kognitiv balans" (s.k. dissonanst teori). Den andra svårigheten är problemet med s.k. band-wagon-effekter.

Strävan till "kognitiv balans" innebär att individen i längden inte kan leva i en konfliktsituation, såsom konflikt mellan attityd och verklighet. I sådant fall löser man konflikten antingen genom att ändra verkligheten eller också attityden. I fallet med trivsel skulle detta innebära, att de som inte trivs i ett visst område men ändå bor där, söker ändra verkligheten - antingen genom att påverka och förändra området eller också genom att flytta därifrån. Om individerna upplever det som omöjligt att ändra verkligheten, tenderar de att istället ändra sin attityd. Av de hushåll som initialt trivs dåligt, kan sådana som upplever det svårt att ändra verkligheten (t.ex. genom att flytta) tänkas anpassa sig till området och därigenom redovisa god trivsel.

"Band-wagon-effekter" innebär, att man tenderar överflytta positiv eller negativ attityd från en företeelse till en annan närliggande företeelse. Om man t.ex. upplever sina grannar negativt kan detta innebära, att den negativa attityden överflyttas även till andra delar av boendemiljön, såsom t.ex. den fysiska utformningen av bebyggelsen. Det finns enligt denna teori anledning tro, att hushåll i områden som t.ex. genom massmedias försorg hamnat i vanrykte, tenderar ställa sig negativa till områdets fysiska miljö, även om ryktet saknar grund eller baserar sig på annat än kvaliteter i fysisk miljö.

De sociologiska metoder som står till buds för trivselmätning kan med tämligen god reliabilitet och validitet sägas mäta de attityder som verkligen föreligger. Däremot är det svårare att komma tillrätta med frågan huruvida bostadsområdets utformning som sådan påverkat attityderna eller om effekter av nämnt slag spelat in. I detta projekt har boendetillfredsställelsen studerats dels genom undersökning av de boendes flyttningsvilja och flyttningsviljans orsaker, dels genom studium av de boendes tillfredsställelse med olika delkomponenter i boendemiljön.

7.2 Flyttningsvilja

I TAB. 7.1 redovisas de boendes flyttningsvilja i olika typer av bebyggelse.

TAB. 7.1. Andel flyttningsvilliga hushåll i skilda typer av bebyggelse

Bebyggelsetyp	Andel flyttningsvilliga hushåll	därav inom 1 år	önskar flytta efter 1 år el. utan tidsangivelse
<u>Moderna områden</u>			
<u>Höghus</u>			
Bredfjällsgatan	48	24	24
Hammarkulletorget	51	29	22
<u>Låghus</u>			
Bergsgårdsgärdet	54	27	27
Sandeslätt	49	21	28
Sagogången	28	15	13
<u>Småhus</u>			
Västerslänt	18	4	14
Hammarkroken	25	4	21
Tanneskärs/Kupeskärs-gatan	22	6	16
<u>1930- och 1940-talsområden</u>			
<u>Låghus</u>			
Traneberg	27	12	15
<u>Höghus</u>			
Hägerstensåsen	34	13	21
<u>Det äldsta bostadsbeståndet</u>			
Flerfamiljshus byggda före 1921 i åtta större kommuner	36	31	5

Tabell 7.1 visar, att flyttningsviljan är mindre i de äldre områdena än i de moderna områdena med flerfamiljshus (med undantag av låghusområdet Sagogången, där bostäderna upplåts med bostadsrätt). I områdena från 1930- och 1940-talen önskar 27 respektive 34 procent flytta. I det äldsta bostadsbeståndet är andelen 36 procent. Denna andel är i flertalet av de moderna områdena med flerfamiljshus omkring 50 procent. I de moderna småhusområdena är andelen flyttningsvilliga hushåll lägre än i övriga områden. Dessa flyttningsvilliga hushåll önskar också i mindre utsträckning än i övriga områden flytta inom den närmaste tiden. Bebyggelsen i de studerade småhusområdena utgörs av radhus och atriumhus. De flyttningsvilliga hushållen i dessa områden är inställda på, att på något längre sikt flytta till friliggande villor. Motiven till flyttningsönskan skiljer sig avsevärt mellan de olika områdestyperna. I TAB. 7.2 visas de orsaker till flyttningsönskan som hushållen angivit.

I de moderna områdena är orsakerna till flyttningsviljan i det övervägande flertalet fall att söka i bostadsområdets läge och miljö medan detta mycket sällan är fallet i det äldsta bostadsbeståndet och inte heller alltför ofta i områdena från 1930- och 1940-talen. Dessutom är flyttningsorsaker som i tabell 7.2 hänförs till läge och miljö av delvis annat slag i de moderna områdena än i de äldre. I de moderna områdena med flerfamiljshus är det vanligen utformningen av den fysiska miljön, byggnader och ytor, som motiverar till flyttning. I de moderna småhusområdena är motivet vanligen, att man önskar annan hustyp, nämligen friliggande villa. I de äldre områdena från 1930- och 1940-talen anges den fysiska miljön - hustyp eller uteytor - ytterst sällan som orsak till flyttningsönskan. I dessa områden anger man inte så sällan, att man önskar bo i annat läge i staden i förhållande till arbetsplatser, anhöriga etc. Också i de moderna områdena är detta bland de vanligaste flyttningsorsakerna, men oftare önskar man i dessa områden flytta därför att man är missnöjd med själva den fysiska miljön. I Traneberg och Hägerstensåsen har jämförelsevis ofta angetts orsaker som i tabell 7.2 sorterats under rubriken "annat". Hit hör sådana orsaker som ej har direkt med

TAB. 7.2. Flyttningsorsaker för hushåll i olika typer av bebyggelse.

Bebyggelsetyp	Andel hushåll som önskar flytta på grund av						S:a
	lägenheten för dyr	lägenheten för liten	lägenheten för stor	lägenheten för omodern	läge och miljö	annat	
<u>Moderna områden</u>							
<u>Höghus</u>							
Bredfjällsgatan	8	9	1	-	64	18	100
Hammarkulletorget	16	6	1	-	58	19	100
<u>Låghus</u>							
Bergsgårdsgärdet	12	4	-	-	74	10	100
Sandeslätt	13	5	1	-	54	27	100
Sagogången	7	8	1	-	64	20	100
<u>Småhus</u>							
Västerslänt	5	5	-	-	79	11	100
Hammarkroken	-	-	-	-	74	26	100
Tanneskärsgratan/ Kupeskärsgratan	26	11	-	-	44	19	100
<u>1930- och 1940-talsområden</u>							
<u>Låghus</u>							
Traneberg	-	32	-	11	18	39	100
<u>Höghus</u>							
Hägerstensåsen	2	20	-	7	38	33	100
<u>Det äldsta bostadsbeståndet</u>							
Flerfamiljshus byggda före 1921 i åtta större kommuner							
	2	17	3	49	3	26	100

bostaden eller miljön att göra, exempelvis önskan att flytta till annan del av landet. En av de vanligaste flyttningsorsakerna i dessa äldre områden är också att själva lägenheten anses vara för liten. Dock är trångboddheten mindre utbredd i de äldre områdena än i de moderna (se tabell 3.4). Emellertid är de små lägenheterna i Traneberg och Hägerstensåsen ytmässigt mindre än de små lägenheterna i de moderna områdena.

I det äldsta bostadsbeståndet är den vanligaste flyttningsorsaken att lägenheten är för omodern, medan denna orsak inte förekommer i de moderna områdena och i ringa utsträckning i områdena från 1930- och 1940-talen.

Bostadens pris utgör flyttningsorsak praktiskt taget endast i de moderna områdena. Det kan påpekas, att de hushåll som önskar flytta på grund av bostadens pris också i allmänhet kan beräknas sakna förmåga att betala priset för den bostad de bor i. I ett av områdena, höghusområdet Bredfjällsgatan, angavs dock bostadens pris som flyttningsorsak ofta även av sådana hushåll som kan beräknas ha förmåga att betala bostadspriset. Det kan antagas, att hushållen i detta område inte upplever bostadens och miljöns kvalitet vara i paritet med bostadens pris.

De hushåll som uttryckt önskan att flytta - särskilt de som önskar flytta snarast - har också i allmänhet vidtagit åtgärder för att få lägenhet någon annanstans. I Traneberg och Hägerstensåsen har 83 respektive 87 procent av dem som önskar flytta inom det närmaste året vidtagit någon åtgärd. Det kan förmodas, att dessa också kommer att flytta från sina områden inom en snar framtid. De hushåll som i största utsträckning önskar flytta - och kommer att flytta - från dessa äldre områden är barnhushållen. I Traneberg och Hägerstensåsen önskar 41 respektive 36 procent av barnhushållen flytta, vilket kan jämföras med att 20 respektive 19 procent av pensionärshushållen önskar flytta. Detta kan ses som betänkligt mot bakgrund av målet om en allsidig hushållssammansättning i bostadsområden. Andelen barnhushåll var i jämförelse med moderna områden ringa i de äldre områdena. Lägenheternas storleksfördelning (i antal rum räknat) borde dock medge för något fler barnhushåll att söka bostad i de äldre områdena än vad som faktiskt är fallet (se kapitel 3). Emellertid syns en mycket stor del av barnhushållen i de äldre områdena vara benägna att söka sig därifrån. Vare sig i Traneberg eller Hägerstensåsen är det emellertid utemiljön som ligger till grund för denna önskan. Bristen på lekplatser, den oskyddade trafikmiljön eller andra aspekter på utemiljön har inte angivits som flyttnings-

orsak av ett enda barnhushåll. Det alldeles övervägande flertalet av de flyttningsvilliga barnhushållen önskar flytta, därför att lägenheten upplevs vara för liten. Detta gäller givetvis i första hand för de trångbodda barnhushållen, men även bland dem som i statistisk mening (norm 2) inte är att anse som trångbodda anges mycket ofta som flyttningsorsak att lägenheten är för liten. Som tidigare nämnts är de äldre lägenheterna i Traneberg och Hägerstensåsen ofta ytmässigt små i jämförelse med moderna lägenheter.

Av flyttningsviljan att döma synes de boende i de äldre områdena på det hela taget vara mer tillfreds med bostad och miljö än de boende i de moderna områdena med flerfamiljshus. I dessa sistnämnda områden är det vanligen den fysiska miljön som upplevs som otillfredsställande. Även om andelen flyttningsvilliga hushåll i de moderna småhusområdena är jämförelsevis låg, kan det sägas, att en viss del av hushållen i dessa områden finner bebyggelsens utformning otillfredsställande, eftersom det främsta motivet till flyttningsviljan är önskan om annan hustyp. I det äldsta bostadsbeståndet är det lägenhetens standard som upplevs vara otillfredsställande, och i områdena från 1930- och 1940-talen anser de flyttningsvilliga ofta att lägenheterna är för små.

7.3 Boendetillfredsställelse

De boende har ombetts att på en femgradig skala markera i vilken grad de upplever tillfredsställelse med olika aspekter på bostad och miljö. I TAB. 7.3 visas, hur denna mätning utföll i Traneberg och Hägerstensåsen.

Först kan sägas något om boendetillfredsställelse i de äldre områdena i jämförelse med boendetillfredsställelse i de moderna områdena. Andelen hushåll som är mycket eller ganska nöjda med att bo i sitt område varierade vanligen mellan ca 60 procent och ca 75 procent i de moderna områdena med flerfamiljshus, medan denna andel var betydligt högre i de äldre områdena, 95 procent i Traneberg och 91 procent i Hägerstensåsen. Dessa sistnämnda andelar ligger på samma nivå som andelarna i de moderna småhusområdena. De boendes

TAB. 7.3. Tillfredsställelse med olika aspekter på bostad och miljö. Traneberg och Hägerstensåsen.

	Andel hushåll		Hägerstensåsen	
	Traneberg			
	Mycket eller ganska nöjda	Mycket eller ganska miss- nöjda	Mycket eller ganska nöjda	Mycket eller ganska miss- nöjda
<u>Bostaden</u>				
Bostadens pris	69	19	62	18
Hela bostadens storlek	75	17	71	18
Rummens storlek	86	8	79	7
Kökets/kökvråns storlek	49	38	61	23
Planlösningen	83	9	83	8
Standard på köksutrustning	55	30	56	24
Standard på hygienrum	72	17	54	29
Isolering mot buller:				
från grannar	72	20	73	17
från trappuppgång	67	24	68	18
från rör o. ledn.	74	18	67	21
<u>Fysisk miljö</u>				
Utomhusmiljön (plane- ringen av områdena närmast husen)	81	11	69	16
Barnens lekplatser	67	8	36	44
Parkeringsplatser	56	26	69	17
Skydd mot utomhusbuller	83	11	84	6
Skydd mot insyn	87	8	92	4
<u>Social miljö</u>				
De allra närmaste gran- narna	89	2	79	1
Övriga invånare i om- rådet	87	-	77	1
<u>Läge</u>				
Läge i förhållande till:				
arbetsplats	84	5	77	15
affärscentrum	64	28	57	31
naturområden	92	2	81	9
<u>Att bo i området</u>	95	2	91	3

missnöje i de äldre områdena gäller ofta aspekter på själva bostadens standard och storlek och i Hägerstensåsen är missnöjet stort med barnens lekplatser. I de moderna områdena med flerfamiljshus är missnöjet med bostadens pris betydande (40-75 procent), vilket knappast kan sägas vara fallet i de äldre områdena. I de moderna områdena kan inte noteras nämnvärt missnöje med själva bostaden bortsett från isolering mot buller från grannar. I detta avseende är missnöjet lika stort i de äldre områdena som i de moderna flerfamiljshusen. Missnöjet med lekplatser är tämligen utbrett i de moderna områdena - speciellt i vissa småhusområden. I Hägerstensåsen kan noteras en hög andel hushåll missnöjda med lekplatser, vilket är förklarligt då lekplatser praktiskt taget saknas i detta område. I Traneberg däremot är detta missnöje ringa, trots att lekplatserna här inte uppfyller planverkets normer (se kapitel 2). En viss skillnad mellan olika områdestyper kan också noteras då det gäller tillfredsställelsen med den sociala miljön. Missnöjet är i detta avseende nästan obefintligt i de äldre områdena men inte så ringa i moderna områden med flerfamiljshus. Den sociala miljön i de olika områdestyperna är också tämligen olikartad (se kapitel 2 och 3). Bl.a. är spridningen ifråga om befolkningens inkomster betydande i de äldre områdena, medan det i de moderna områdena föreligger en inte ringa grad av ekonomisk segregation. Också i de moderna småhusområdena kan det vara befogat att tala om en tendens till ekonomisk segregation. Medel- och medianinkomsterna ligger här på en betydligt högre nivå än i de moderna områdena med flerfamiljshus. I båda områdestyperna är dock inkomstspridningen liten. I småhusområdena förekommer dock praktiskt taget inget missnöje med den sociala miljön.

I Traneberg och Hägerstensåsen är det alldeles övervägande flertalet nöjda med att bo i sitt område. Pensionärerna i dessa områden är nöjda nära nog till 100 procent. Det missnöje som finns gäller ofta - som nämnts - kvaliteter i själva bostaden, såsom standard och storlek. Av de trångbodda är många missnöjda med bostadens storlek, 44 procent i Traneberg och 33 procent i Hägerstensåsen. Även bland de

hushåll som i statistisk mening inte är att betrakta som trångbudda (norm 2) är andelen missnöjda med bostadens storlek dock inte ringa, 17 procent i vardera området.

Missnöjet med standarden på hygienrum är tämligen stort i Hägerstensåsen. I såväl Traneberg som Hägerstensåsen är flertalet lägenheter utrustade med antingen bad eller dusch. Det fåtal hushåll som saknar bad eller dusch är förklarligt nog mer missnöjda än andra. Emellertid föreligger ingen skillnad ifråga om missnöje med hygienutrymmen mellan hushåll som har bad och sådana som har enbart dusch. I Traneberg tenderar dock hushåll med bad något oftare vara missnöjda än hushåll med dusch. Det torde snarare vara utrustningens ålder än dess typ som förorsakat missnöjet.

Spis med ugn förekommer i så gott som alla lägenheter i Traneberg och Hägerstensåsen. Omkring 60 procent av hushållen i Traneberg och något fler i Hägerstensåsen har under den senaste 10-årsperioden fått spisen utbytt. Bland dem som icke fått spisen utbytt de senaste 20 åren är missnöjet med köksutrustningen särskilt stort - 40 procent i Traneberg och 45 procent i Hägerstensåsen.

Missnöjet med bullerisoleringen är visserligen inte generellt sett mera utbrett i de äldre områdena än i de moderna flerfamiljshusen. Dock är andelen missnöjda inte ringa. Omkring en femtedel av hushållen i Traneberg och Hägerstensåsen är missnöjda med isoleringen då det gäller buller från grannar, från trappuppgång och brus i rör och ledningar. Det kan noteras, att missnöjet i allmänhet är dubbelt så vanligt i punkthusens tre nedre plan som i de tre övre planen.

Utbudet av lekplatser upplevs i Traneberg av flertalet hushåll som tillfredsställande, även om utbudet i jämförelse med planverkets normer lämnar mycket i övrigt att önska. Bristen på lekplatser i Hägerstensåsen avspeglas emellertid i ett utbrett missnöje. Missnöjet är lika utbrett bland hushåll utan barn som bland barnhushåll.

Något missnöje med den sociala miljön har knappast kunnat noteras vare sig i Traneberg eller Hägerstensåsen. Emellertid kan det konstateras, att hushåll med umgängeskontakter i bostadsområdet i större utsträckning än övriga hushåll är mycket nöjda med sina grannar. Av TAB. 7.4 framgår, att i båda områdena var hushåll med umgängeskontakter i bostadsområdet oftare än andra positivt inställda till såväl de närmaste grannarna som till övriga invånare i området (jämför kapitel 5).

TAB. 7.4. Tillfredsställelse med social miljö. Traneberg och Hägerstensåsen.

Område Umgängeskontakter i området	Andel hushåll som är mycket nöjda	
	med de närmaste grannarna	med övriga in- vånare i om- rådet
<u>Traneberg</u>		
Hushåll utan umgänges- kontakter	52	47
Hushåll med umgänges- kontakter	59	55
<u>Hägerstensåsen</u>		
Hushåll utan umgänges- kontakter	44	41
Hushåll med umgänges- kontakter	52	54

I såväl Traneberg som Hägerstensåsen kan konstateras, att det finns ett visst missnöje med bostadens läge i förhållande till affärscentrum. I områdena finns ej större centra, då servicestrukturen är tämligen decentraliserad. Det skall dock påpekas, att missnöjet i detta avseende var minst lika stort eller större i flertalet av de moderna områdena med serviceutbudet samlat till lokalcentra. Vad gäller avståndet till regioncentra föreligger inga väsentliga skillnader mellan de olika områdestyperna.

Totalt sett torde det kunna sägas, att de allra flesta trivs bra i bostadsområdena Traneberg och Hägerstensåsen. Det är betydligt vanligare att man trivs bra i dessa äldre

områden än i flertalet av de moderna områdena med flerfamiljshus. Ändå finns ett visst missnöje i de äldre områdena. Detta missnöje gäller ofta hygien- och köksutrustningen, bostadens storlek samt i Hägerstensåsen bristen på lekplatser.

8 BEBYGGELSE-TYP OCH FÖRBÄTTRINGSÖNSKEMÅL

8.1 Undersökning av förbättringsönskemål

I de undersökningar som ingår i detta projekt har de boendes önskemål om förbättringar i bostad och miljö studerats. Då de olika undersökningarnas syften varit något olikartade, har dock olika undersökningsmetoder använts, varför direkta jämförelser mellan de boendes önskemål i olika bebyggelse-typer inte är möjliga att göra. I undersökningen av det äldsta bostadsbeståndet var syftet att studera de boendes önskemål om förbättringar främst i bostaden och byggnaden i relation till de boendes betalningsförmåga. I denna undersökning har också behandlats de boendes önskemål beträffande lek-platser, parkeringsmöjligheter samt gårdsupprustning. I un-der-sökningen av områden från 1930- och 1940-talen har stu-derats de boendes önskemål ifråga om förbättringar såväl i bostaden och bostadsbyggnaden som i den yttre fysiska miljön och i serviceutbudet. I undersökningen av de moderna bostads-områdena har endast behandlats önskemål om förbättrad boen-deservice i vissa avseenden.

8.2 Betalningsförmåga

I de undersökta områdena från 1930- och 1940-talen önskar flertalet av de boende någon typ av förbättring i lägenheten. 64 procent i Traneberg och 65 procent i Hägerstensåsen önskar lägenhetsförbättringar. För att få en uppfattning om de boendes förmåga att betala för förbättringsåtgärder har följande beräkning gjorts. För olika hushållsgrupper har beräk-nats ett minimibelopp för levnadsomkostnader exkl. bostads-kostnader. Hushållens disponibla inkomst har framräknats som summan av de vuxna hushållsmedlemmarnas sammanräknade in-komst enligt 1974 års taxering minskad med erlagd preliminär skatt. Från detta belopp har dragits den nuvarande bostads-kostnaden. Det nettobelopp som sålunda erhållits har jämförts med det framräknade minimibeloppet för levnadsomkostnader. De hushåll, vars disponibla inkomst efter hyra understiger minimibeloppet, har här ansetts sakna förmåga att betala för bostadsförbättringar. I den disponibla inkomsten har dock ej

transfereringar inräknats (såsom t.ex. bostadsbidrag). De hushåll, vars disponibla inkomst minskad med nuvarande hyra överstiger de beräknade minimibeloppen, har här ansetts ha förmåga att med egna medel betala åtminstone någon kostnad för bostadsförbättringar. Betalningsförmåga enligt detta sätt att se är givetvis icke detsamma som betalningsvilja, då det inte är känt i vad mån hushållen är villiga att betrakta de beräknade minimibeloppen som tillräckliga för annan konsumtion än bostad. De minimibelopp som beräknats är följande (avser 1973 års priser):

Enpersonshushåll	7 000 kr
Makar	12 000 kr
Makar med barn	20 000 kr
Ensamstående med barn	15 000 kr

Under antagande, att ovanstående belopp är behövliga för levnadsomkostnader exkl. bostad, kan följande andelar av hushållen i Traneberg och Hägerstensåsen beräknas sakna betalningsförmåga för lägenhetsupprustning:

	Procent	
	Traneberg	Hägerstensåsen
Enpersonshushåll	32	37
Makar	15	17
Makar med barn	30	46
Ensamstående med barn	57	67
Samtliga (exkl. övriga hushåll) 1)	28	34

Det är således en icke ringa del av de boende som enligt detta beräkningssätt måste anses sakna förmåga att över huvud taget betala för lägenhetsförbättringar. Andelen är 28 procent i Traneberg och något högre, 34 procent, i Hägerstensåsen. Barnhushåll och enpersonshushåll är de hushåll där

1) Övriga hushåll är sådana, i vilka ingår andra personer än bostadsföreståndaren, bostadsföreståndarens maka samt barn. För dessa har ej disponibel inkomst kunnat inhämtas. Antalet sådana hushåll var i Traneberg 27 och i Hägerstensåsen 19.

andelen som saknar betalningsförmåga är störst. Trots dessa höga andelar kan dock flertalet av de boende beräknas ha förmåga att betala för upprustningar. De gjorda beräkningarna visar emellertid inte vilka belopp de boende kan anses ha förmåga betala. I undersökningen av det äldsta bostadsbeståndet har några olika försök gjorts att beräkna storleksordningen av de belopp de boende förmår betala för upprustning. Under förutsättning att en upprustning till lägsta godtagbara standard betingar en hyresökning till den hyresnivå som vid undersökningstillfället gällde genomsnittligt i moderna bostäder i flerfamiljshus (med hyresrätt) byggda före år 1956, kan följande andelar hushåll i det äldsta bostadsbeståndet beräknas sakna betalningsförmåga:

	Procent
Enpersonshushåll	35
Makar	18
Makar + 1 barn	31
Makar + 2 barn	35
Makar + 3+ barn	99
Ensamstående med barn	50
Övriga hushåll:	
med ensamstående bostadsföreståndare	42
med makar	20
Samtliga	33

De andelar hushåll, som enligt detta beräkningsexempel kan anses ha förmåga betala en måttlig hyresökning, är således i stort sett desamma som de andelar hushåll i 1930- och 1940-talens bebyggelse, vilka beräknats ha någon betalningsförmåga. Om en mer genomgripande sanering förutsättes och en hyresökning sker till de hyresnivåer som vid undersökningstillfället gällde i nyproducerade flerfamiljshus, kan närmare 40 procent av de boende i det äldsta bostadsbeståndet beräknas sakna betalningsförmåga. (Se vidare "Sociala aspekter på bostadssanering", BFR rapport 13/1975.)

8.3. Förbättringar av lägenheter och byggnader

Flertalet av de boende i Traneberg och Hägerstensåsen önskar förbättringar av lägenheten. Som TAB. 8.1 visar är andelen hushåll som önskar förbättringar större bland dem som kan beräknas ha betalningsförmåga än bland dem som kan beräknas sakna betalningsförmåga.

TAB. 8.1. Hushåll som önskar lägenhetsförbättringar.
Traneberg och Hägerstensåsen.

Hushållstyp	Andel hushåll med önskan om lägenhetsförbättringar			
	Traneberg		Hägerstensåsen	
	hushåll med betalningsförmåga	hushåll utan betalningsförmåga	hushåll med betalningsförmåga	hushåll utan betalningsförmåga
Enpersonshushåll	62	60	75	45
Makar	61	38	72	56
Makar med barn	79	67	71	100
Ensamstående med barn	100	75	67	50
Övriga hushåll	82		53	
Samtliga:				
exkl. övriga hushåll	64	59	74	53
inkl. övriga hushåll	64		65	

Av samtliga hushåll för vilka beräkningar gjorts ifråga om betalningsförmåga, önskar 64 procent av hushåll med betalningsförmåga i Traneberg lägenhetsupprustning. Motsvarande andel i Hägerstensåsen är högre, 74 procent. Bland hushåll utan betalningsförmåga önskar 59 respektive 53 procent i Traneberg och Hägerstensåsen lägenhetsupprustning. Flertalet av de hushåll som beräknats kunna betala någon kostnad för lägenhetsförbättringar önskar också att förbättringar sker, Emellertid är det heller inte så få hushåll bland dessa som inte önskar någon åtgärd, 36 procent i Traneberg och 26 procent i Hägerstensåsen.

Också flertalet av de hushåll som beräknats sakna betalningsförmåga har uttryckt önskemål om lägenhetsförbätt-

ringar. Också i det äldsta bostadsbeståndet har noterats önskemål om förbättringar trots bristande betalningsförmåga. 80 procent av hushållen i detta bestånd har uttryckt önskemål om förbättringar, men endast 67 procent har beräknats ha betalningsförmåga.

I TAB. 8.2 specificeras de boendes önskemål om åtgärder i den inre lägenheten i Traneberg och Hägerstensåsen.

TAB. 8.2. Önskade förbättringsåtgärder i lägenheten. Traneberg och Hägerstensåsen.

Område	Andel hushåll som främst önskar modernisering av köks- utrustning	hygien- rum	instal- lation av bad eller dusch	under- håll av inre ytskikt	annat	S:a
<u>Traneberg</u>						
Samtliga	41	14	-	35	10	100
därav:						
hushåll med bad	X	14	-	X	X	X
hushåll med enbart dusch	X	22	-	X	X	X
<u>Hägerstensåsen</u>						
Samtliga	31	17	-	48	4	100
därav:						
hushåll med bad	X	17	-	X	X	X
hushåll med enbart dusch	X	17	-	X	X	X

I Traneberg önskar de boende i första hand modernisering av köksutrustningen och därefter underhåll av det inre ytskiktet, såsom tapetsering, målning och golvbeläggning. I Hägerstensåsen önskar man i första hand underhåll av det inre ytskiktet och därefter modernisering av köksutrustning. I såväl Traneberg som Hägerstensåsen har omkring 60 procent av de boende fått spisen utbytt under den senaste 10-årsperioden. Den kvarvarande köksutrustningen är av äldre datum i Traneberg än i Hägerstensåsen. I Traneberg är önskemål om modernisering av köksutrustningen vanligare än i Hägerstensåsen.

14 procent respektive 17 procent av hushåll i Traneberg och Hägerstensåsen önskar modernisering av hygienutrymmet. Så gott som samtliga lägenheter är utrustade med antingen badkar eller dusch; i flertalet lägenheter finns badkar. I tabell 8.2 har en uppdelning gjorts på hushåll i lägenheter med badkar respektive hushåll i lägenheter med enbart dusch i syfte att se, huruvida skilda önskemål föreligger beträffande hygienrummet. Det kunde möjligen väntas, att hushåll med enbart dusch skulle önska installation av badkar. Så är emellertid inte fallet vare sig i Traneberg eller Hägerstensåsen. I Traneberg synes hushåll med enbart dusch oftare önska modernisering av hygienrummet (men ej installation av bad) än hushåll med bad. Detta tyder på, att de boende måhända inte generellt anser det vara bättre att hygienrummet är utrustat med badkar än att det är utrustat med enbart dusch. De boende har tillfrågats huruvida de föredrar badkar eller enbart dusch eller om dessa alternativ är likvärdiga. De boendes svar framgår av TAB. 8.3.

TAB. 8.3. Preferens för utrustning i hygienrum. Traneberg och Hägerstensåsen.

Område Hygienutrustning	Andel hushåll som			S:a
	bad	dusch	anser alternativen likvärdiga	
<u>Traneberg</u>				
Hushåll med bad	52	18	30	100
Hushåll med dusch	58	25	17	100
Samtliga	52	19	29	100
därav pensionärer	56	0	44	100
<u>Hägerstensåsen</u>				
Hushåll med bad	54	25	21	100
Hushåll med dusch	27	53	20	100
Samtliga	52	27	21	100
därav pensionärer	88	12	0	100

Tabell 8.3 visar, att det ingalunda är självklart, att de boende föredrar badkar framför enbart dusch i hygienrummet. Av samtliga hushåll i båda områdena föredrar något mer än hälften bad framför dusch. Resten av hushållen - 48 procent - föredrar dusch eller finner alternativen likvärdiga. I Traneberg föreligger inga väsentliga åsiktsskillnader mellan hushåll som har badkar och sådana som enbart har dusch. I Hägerstensåsen är det däremot väsentligt fler bland hushåll med dusch än bland hushåll med bad som föredrar enbart dusch. Bland hushållen med bad föredrar här 54 procent bad och 25 procent dusch. Bland hushåll med dusch är proportionerna i stort sett omvända. Bland de hushåll i Hägerstensåsen som har enbart dusch föredrar sålunda flertalet detta framför att ha badkar.

Det kan noteras, att pensionärerna i större utsträckning än övriga föredrar bad framför dusch. Dock är det också bland pensionärerna i Hägerstensåsen 12 procent som föredrar dusch och 44 procent av pensionärerna i Traneberg anser alternativet likvärdiga.

De hushåll som har bad men föredrar enbart dusch önskar dock inte att installationen ändras, vilket visats i tabell 8.2. Ej heller önskar de som har enbart dusch men föredrar bad att badkar installeras. De boende synes således vara nöjda med den typ av hygienutrustning de har, men en viss andel (se tabell 8.2) önskar att hygienrummet moderniseras.

I det äldsta bostadsbeståndet, där andelen halvmoderna och omoderna lägenheter är stor, är upprustningsönskemålen mer varierande än i områdena från 1930- och 1940-talen. I TAB. 8.4 har samtliga de hushåll som önskar upprustning i det äldsta bostadsbeståndet fördelats efter upprustningsalternativ.

I de lägenheter i det äldsta bostadsbeståndet, vilka i likhet med vad fallet är i Traneberg och Hägerstensåsen är modernt utrustade (kvalitetsgrupp 1+2), önskar de boende i första hand underhåll av det inre ytskiktet. Denna önskan var också vanlig i 1930- och 1940-talsområdena. Vad gäller

TAB. 8.4. Önskade förbättringsåtgärder i det äldsta bostadsbeståndet.

Upprustningsalternativ angivet i första hand	Andel hushåll i kvalitetsgrupp ^a			Samtliga
	1-2	3	4-7	
Installation eller modernisering av:				
vatten/avlopp	1	0	1	1
wc	0	1	19	9
bad/dusch	6	62	31	31
centralvärme	2	0	28	13
el- el. gasspis m. ugn	4	3	1	3
kylskåp	1	1	1	1
frys	1	0	-	0
tvättmaskin	5	1	0	2
förvaringsutrymmen	3	2	0	1
hiss	8	10	2	6
sopnedkast	4	1	-	1
balkong	5	2	0	2
Underhåll av inre ytskikt	37	8	8	17
Underhåll, yttre (fasader)	4	3	4	4
Ljus och sol i lägenheten	1	3	0	1
Gårdsupprustning	7	0	2	3
Parkeringsmöjligheter	9	0	0	3
Lekplatser	2	1	1	1
Summa	100	100	100	100

^a Kvalitetsgruppering enligt följande:

- Grupp 1: vatten+avlopp+wc+centralvärme+bad/dusch+elspis
 el. gasspis med ugn+kylskåp
 " 2: vatten+avlopp+wc+centralvärme+bad/dusch
 " 3: vatten+avlopp+wc+centralvärme
 " 4: vatten+avlopp+wc
 " 5: vatten+avlopp+centralvärme
 " 6: vatten+avlopp
 " 7: saknar vatten och/eller avlopp

övrig lägenhetsförbättring så är önskemålen i det äldsta beståndets modernt utrustade lägenheter inte lika koncentrerade till modernisering av köksutrustning som i Traneberg och Hägerstensåsen. I kvalitetsgrupperna 1 och 2 i det äldsta beståndet, där modern utrustning förekommer, även om den ofta är nedsliten, synes de boende oftare än i andra kvalitetsgrupper i första hand önska förbättringar utanför själva lägenheten.

I kvalitetsklass 3, där bad eller dusch inte finns, önskar flertalet, 62 procent, installation av bad eller dusch. I kvalitetsklasserna 4-7, omoderna lägenheter, är också det vanligaste önskemålet bad eller dusch jämte centralvärme och wc.

Förbättringar av huset utanför själva lägenheten har önskats av mer än hälften av hushållen i Traneberg och Hägerstensåsen. Av TAB. 8.5 framgår, att såväl hushåll med som utan betalningsförmåga uttryckt önskemål om förbättringar av huset utanför den privata lägenheten.

TAB. 8.5. Hushåll som önskar förbättringar av huset utanför bostadslägenheterna.

Hushållsgrupp	Andel hushåll med önskan om förbättring av huset			
	Traneberg		Hägerstensåsen	
	hushåll med betalningsförmåga	hushåll utan betalningsförmåga	hushåll med betalningsförmåga	hushåll utan betalningsförmåga
Enpersonshushåll	54	52	48	44
Makar	73	43	61	44
Makar med barn	64	50	71	50
Ensamstående med barn	67	75	67	50
Övriga hushåll	67		47	
Samtliga:				
exkl. övriga hushåll	62	53	55	46
inkl. övriga hushåll	60		52	

Andelen hushåll som önskar förbättringar av huset är något mindre än den andel som önskar förbättringar i den inre lägenheten i såväl Traneberg som Hägerstensåsen (jämför tabell 8.1). 60 procent av hushållen i Traneberg och 52 procent i Hägerstensåsen önskar någon förbättring av bostads- huset. Även stora andelar av de hushåll som beräknats sakna betalningsförmåga önskar sådana förbättringar (53 procent i Traneberg och 46 procent i Hägerstensåsen).

De förbättringar hushållen i första hand önskar med avseende på bostadshuset framgår av TAB. 8.6.

TAB. 8.6. Önskade förbättringsåtgärder i huset utanför bostadslägenheterna. Traneberg och Hägerstensåsen.

Främst önskad åtgärd	Andel hushåll			Hägerstensäsen Samtliga
	Traneberg Samtliga	därav i hus med renoverade fasader	icke renoverade fasader	
Isolering mot buller mellan lägenheter från trappuppgång från rör o. ledningar	8 5 2	7 7 5	9 4 1	6 4 8
Renovering av trapphus fasader	16 18	16 2	16 24	30 1
Installation av modern tvättstuga	10	7	11	-
Modernisering av befintlig tvättstuga	32	45	27	32
Annat	9	11	8	19
Summa	100	100	100	100

Den största andelen önskemål - 32 procent i vardera området - rör modernisering av fastighetens tvättstuga. I Hägerstensåsen finns maskinellt utrustad tvättstuga i alla undersökta fastigheter. I Traneberg saknas sådan i 59 av de 90 undersökta fastigheterna. Den befintliga maskinella utrustningen är dock ej av modern typ. Först och främst önskar de boende sålunda att tvättutrustningen moderniseras eller att modernt utrustad tvättstuga installeras i fastigheten.

Ett annat frekvent önskemål är renovering av fasader och trapphus. I Hägerstensåsens punkthus i rött tegel finns dock knappast någon önskan om fasadrenovering. Däremot önskar en relativt stor andel, 30 procent, att de tämligen nedslitna trapphusen renoveras. I Traneberg har en stor del av de undersökta fastigheterna fasadrenoverats under senare år. I dessa renoverade hus finns knappast någon önskan om ny fasadrenovering utan här lägger en större andel än i övriga hus största vikten vid att tvättstugan moderniseras. I de icke renoverade husen anser 24 procent, att fasadrenovering är den åtgärd som i första hand bör ske, då det gäller förbättring av huset. I dessa ej renoverade hus anser dock icke majoriteten av de boende, att fasadrenovering är den åtgärd de önskar se genomförd i första hand. Den andel som önskar åtgärder ifråga om tvättstuga är betydligt större än den andel som önskar fasadrenovering.

I det äldsta bostadsbeståndet är intresset för fasadrenovering tämligen litet (se tabell 8.4). I detta bestånd gäller endast 4 procent av hushållens förstahandsönskemål upprustning av fasader.

8.4 Förbättringar av boendemiljön

Andelen hushåll i Traneberg och Hägerstensåsen som önskar se förbättringar i den yttre miljön genomförda är något mindre än de andelar som önskar förbättringar i de privata lägenheterna eller bostadsbyggnaderna. Andelen hushåll som önskar förbättringar i boendemiljön - bortsett från lägenheter och hus - var i Traneberg 42 procent och i Hägerstensåsen 46 procent. I TAB. 8.7 visas i vilken utsträckning olika hushållstyper med och utan beräknad betalningsförmåga önskar förbättringar av boendemiljön. Uppdelning efter betalningsförmåga har i tabell 8.7 gjorts i likhet med tabellerna 8.1 och 8.5, vilka avser önskan om förbättringar i lägenheter och hus. Dock är det inte givet, att förbättringar i boendemiljön behöver vara förenade med ökade bostadspriser.

TAB. 8.7. Hushåll som önskar förbättringar i boendemiljön.
Traneberg och Hägerstensåsen.

Hushållsgrupp	Andel hushåll med önskan om miljöförbättringar			
	Traneberg		Hägerstensåsen	
	hushåll med betalningsförmåga	hushåll utan betalningsförmåga	hushåll med betalningsförmåga	hushåll utan betalningsförmåga
Enpersonshushåll	35	26	47	44
Makar	59	31	51	33
Makar med barn	50	33	60	33
Ensamstående med barn	50	75	67	50
Övriga hushåll	44		37	
Samtliga:				
exkl. övriga hushåll	45	33	50	47
inkl. övriga hushåll	42		46	

Med förbättringsåtgärder i boendemiljön avses i tabell 8.7 såväl förbättringar av den fysiska miljön som förbättringar av boendeservicen. Önskemål om förbättringar av boendeservicen är mer frekventa än önskemål om förbättringar av fysisk miljö (se tabell 8.8). Åtgärder beträffande serviceutbudet kan inte beräknas påverka bostadspriserna. Trots detta är andelen hushåll som önskar miljöförbättringar betydligt lägre bland de hushåll som enligt avsnitt 8.2 beräknats sakna betalningsförmåga. Detta gäller för praktiskt taget alla hushållsgrupper och i båda undersökningsområdena. Detta kan möjligen tänkas tolkas som så, att hushåll med låga inkomster har en lägre anspråksnivå än hushåll med högre inkomster.

Av TAB. 8.8 framgår vilka miljöförbättringar de boende önskar se genomförda i första hand.

TAB. 8.8. Önskade miljöförbättringar. Traneberg och Hägerstensåsen.

Främst önskad åtgärd	Andel hushåll					
	Traneberg			Hägerstensåsen		
	Samt- liga	därav barn- hus- håll	pensio- närshus- håll	Samt- liga	därav barn- hus- håll	pensio- närshus- håll
<u>Fysisk miljö</u>						
Anlägga mer planteringar	9	5	17	13	7	18
Ordna fler sittplatser, bänkar, bord, utomhus	10	5	7	8	7	14
Förbättra lekplatser	2	5	-	5	13	-
Förbättra parkeringsmöjligheterna	4	5	2	2	7	-
<u>Service m.m.</u>						
Förbättra butiksservicen	24	37	14	25	33	14
Förbättra möjligheterna för fritidsaktiviteter	8	5	2	6	7	5
Förbättra kommunikationerna till området	3	-	5	5	6	4
Avskilja biltrafiken från området	12	11	12	3	-	9
<u>Annat</u>	28	27	41	33	20	36
Summa	100	100	100	100	100	100

De relativt stora andelar hushåll med förbättringsönskemål som i tabell 8.8 redovisas under rubriken "annat" har i detta skede av undersökningen inte kunnat klassificeras och beskrivas på ett specificerat sätt. Det framgår dock av tabellen, att det i båda områdena, speciellt bland pensionärerna, finns åtskilliga önskemål om miljöförbättringar utöver de i tabellen specificerade. Bland de specificerade önskemålen är förbättring av områdenas butiksservice det mest frekventa. I vardera området önskar ca 1/4 en sådan förbättring. Trots detta måste hushållen i dessa båda områden anses vara väl tillgodosedda då det gäller närbutiker i jämförelse med moderna områden. Avståndet till livsmedels-

butik var i dessa områden i medeltal 130-140 meter. Inget hushåll har mer än 200 meter till livsmedelsbutik. I de undersökta moderna områdena uppgick gångavståndet till butiker i lokalcentra i vissa fall till 1 km eller mer. Som jämförelse kan också nämnas data ur Statens planverks rapport 25/1973, vilken utgör rapport från granskning av särskilt förtjänstfulla planer för modern bebyggelse. I flertalet av dessa planer understeg andelen våningsyta inom 200 meters gångavstånd till livsmedelsbutik 10 procent. Trots de korta gångavstånden önskar hushållen i Traneberg och Hägerstensåsen ofta förbättring av butiksservicen. Detta gäller speciellt barnhushållen. Bland övriga önskemål märks anläggning av planteringar (särskilt för pensionärernas del) samt anordning av sittplatser utomhus. Icke så få hushåll i Traneberg önskar att biltrafiken kunde avskiljas från området. I Traneberg är önskemålen om bättre lekplatser tämligen få, trots att befintliga kvarterslekplatser ej uppfyller planverkets normer. Bland barnhushållen i Hägerstensåsen är önskemålen om bättre lekplatser mer frekventa men ändå tämligen få med tanke på att endast en kvarterslekplats finns i området. Enligt kapitel 7 ovan är också hushållen i Hägerstensåsen i stor utsträckning missnöjda med lekplatsstandarden. Att bättre lekplatser trots detta tämligen sällan önskas kan möjligen tolkas som så, att trots att de boende är missnöjda med bristen på anlagda lekplatser, så finner de lekmiljön i området som helhet tillfredsställande. I det äldsta bostadsbeståndet har tämligen få hushåll uttryckt önskemål om att miljöförbättringar bör genomföras i första hand. Enligt tabell 8.4 är det så gott som endast hushåll i lägenheter av kvalitetsgrupperna 1 och 2 som uttryckt önskemål om gårdsupprustning, förbättrade lekplatser och parkeringsmöjligheter. I övriga lägenheter (kvalitetsgrupperna 3-7) önskar de boende i första hand åtgärder i de privata lägenheterna.

I de moderna bostadsområdena har de boendes önskemål om miljöförbättringar studerats endast med avseende på boendeservice på områdesnivå. I några av de studerade moderna områdena finns på områdesnivå - ej i lokalcentra - service-

centraler med utbud av tvättservice (självtvätt, kemptvätt, inlämningstvätt), lägenhetsservice (reparationer m.m.) samt förmedling av varor och tjänster. 70-80 procent av hushållen utnyttjade dessa servicecentraler. Omkring 60 procent av hushållen önskade att serviceutbudet i dessa centraler kunde utvidgas att omfatta fler servicefunktioner, såsom tillfällig barnpassning och matservering. 20-30 procent av hushållen önskade vardera av dessa funktioner. Omkring 1/5 av hushållen önskade också att servicecentralen kunde utnyttjas som träffpunkt för de boende. I de moderna områdena där servicecentral på områdesnivå saknades önskade 80-90 procent av hushållen få tillgång till en sådan central med integrerade funktioner på områdesnivå. De oftast önskade servicefunktionerna var tvättservice, lägenhetsservice, tillfällig barnpassning och matservering.

8.5 Prioritering av förbättringsåtgärder

Av de ovanstående avsnitten har framgått, att de boende i det äldsta bostadsbeståndet och även i bebyggelsen från 1930- och 1940-talen finner förbättringsåtgärder i den privata bostaden vara mer angelägna än förbättringar i bostadsbyggnaden utanför lägenheten eller i boendemiljön för övrigt. I TAB. 8.9 visas hur hushållen i Traneberg och Hägerstensåsen prioriterar förbättringsåtgärder i lägenheter, bostads- hus och boendemiljö för övrigt.

TAB. 8.9. Hushållens prioritering av förbättringsåtgärder. Traneberg och Hägerstensåsen.

Område Hushållsgrupp	Andel hushåll som anser det viktigast utföra förbättringar i			
	lägenheten	huset	miljön	S:a
<u>Traneberg</u>				
Samtliga	54	30	16	100
därav:				
barnhushåll	69	19	12	100
pensionärshushåll	53	31	16	100
<u>Hägerstensåsen</u>				
Samtliga	62	18	20	100
därav:				
barnhushåll	52	17	31	100
pensionärshushåll	57	18	25	100

Flertalet av samtliga hushåll i de båda områdena finner det mest angeläget att i första hand genomföra förbättringar i den privata bostaden. Därefter finner hushållen i Traneberg, att det är mest angeläget att utföra förbättringar av bostads-
huset, medan hushållen i Hägerstensåsen i större utsträckning
önskar miljöförbättringar.

Önskemål om förbättringsåtgärder i den inre lägenheten -
vilka åtgärder enligt de boende bör prioriteras - berör i
båda områdena i första hand modernisering av köksutrustning-
en samt underhåll av det inre ytskiktet (se tabell 8.2).
Önskemål om förbättringsåtgärder i huset utanför privata
bostäder - vilka åtgärder enligt de boende i Traneberg där-
näst bör prioriteras - berör i båda områdena förbättring av
tvättstugornas standard samt renovering av fasader och trapp-
hus (se tabell 8.6). Önskemål om förbättringsåtgärder i den
yttre boendemiljön - vilka åtgärder enligt de boende i Hä-
gerstensåsen är mer angelägna än förbättringar av bostads-
husen - berör i första hand förbättring av butiksservicen
och anläggning av planteringar och sittplatser utomhus (se
tabell 8.8). En lista över de boendes önskemål om förbätt-
ringar skulle - av undersökningarna i Traneberg och Häger-
stensåsen att döma - kunna ha följande utseende i stort sett.
I uppställningen nedan anges förbättringsåtgärderna i den
ordning de boende önskat prioritera åtgärderna.

<u>Traneberg</u>	<u>Hägerstensåsen</u>
1. Modernisering av köksutrustningen	1. Underhåll av det inre ytskiktet
2. Underhåll av det inre ytskiktet	2. Modernisering av köksutrustningen
3. Modernisering av befintliga tvättstugor eller installation av tvättstuga med moderna maskiner	3. Förbättring av butiksservicen
4. Renovering av fasader och trapphus	4. Anläggning av planteringar och sittplatser utomhus
5. Förbättring av butiksservicen	5. Modernisering av befintliga tvättstugor
6. Anläggning av planteringar och sittplatser utomhus	6. Renovering av trapphus

9 SAMMANFATTANDE KOMMENTARER

9.1 Bostadsmiljöer av olika typ

Trots att det senaste decenniets produktionsmetoder sannolikt medfört en betydande likriktning från norr till söder i vårt land när det gäller bostadsområdets utformning, så är ändå de bostadsmiljöer som idag finns i landet av mycket varierande karaktär. Debatt och forskning har i inte ringa utsträckning rört sig om moderna bostadsområden med flerfamiljshus i storstadsregionernas ytterområden. Det finns idag en jämförelsevis god kunskap om hur sådana områden fungerar för de boende. Bostäder i denna typ av områden utgör dock en mindre del av hela bostadsbeståndet. En större andel av beståndet utgörs av storstadsregionernas äldre innerstadsbebyggelse, bebyggelse med flerfamiljshus från 1930- och 1940-talen samt moderna och äldre småhusområden. I detta projekt har ambitionen varit att infoga boendestudier i områden från 1930- och 1940-talen i en jämförande analys för att därigenom belysa behovet av åtgärder i skilda typer av bostadsmiljöer. I den jämförande analysen har använts data från studier i moderna bostadsområden - med såväl flerfamiljshus som småhus - i Göteborgs ytterstad samt data från studier av det äldsta bostadsbeståndet - innerstadsbebyggelsen - i åtta av de större tätorterna i riket.

Ett sätt att jämföra olika typer av bostadsmiljöer med avseende på utformningen kan vara att relatera utformningsegenskaper till specifika normer. En sådan jämförelse har på ett översiktligt sätt gjorts i TAB. 9.1. De normer som avses i tabellen är de, som av Statens planverk föreslagits i rapporten "Bostadens grannskap" nr 24/1972 samt de riktvärden som planverket rekommenderat ifråga om biluppsättningsplatser.

I de moderna områdena är trafikseparering i allmänhet genomförd och normer för antalet parkeringsplatser är uppfyllda. Så är inte fallet i områdena från 1930- och 1940-talen. Vad gäller rymligheten, så är normerna för areal användbar

TAB. 9.1. Jämförelse mellan olika typer av bostadsmiljöer med avseende på av planverket föreslagna normer för rymlighet, lekplatsstandard och trafikföring.

Område	Rymlighet: Lekplatsstandard:			Trafikföring:		
	uppfyller norm för areal användbar friyta	uppfyller små- barns- lek- plats	norm för större lek- ut- rymme	för lek- park ring	separe- ring	uppfyller norm för antal parkerings- platser
<u>Moderna områden</u>						
<u>Höghus</u>						
Bredfjällsgatan	nej	ja	nej	ja	ja	ja
Hammarkulletorget	nej	ja	nej	ja	ja	ja
<u>Låghus</u>						
Bergsgårdsgärdet	nej	ja	nej	ja	ja	ja
Sandeslätt	ja	ja	nej	ja	ja	ja
Sagogången	ja	ja	nej	nej	ja	ja
<u>Småhus</u>						
Västerslänt	ja	nej	nej	nej	nej	ja
Hammarkroken	ja	nej	nej	nej	ja	ja
Tanneskärgatan/ Kupeskärgatan	ja	ja	nej	ja	ja	ja
<u>1930- och 1940- talsområden</u>						
<u>Låghus</u>						
Traneberg	ja	nej	nej	nej	nej	nej
<u>Höghus</u>						
Hägerstensåsen	ja	nej	nej	nej	nej	nej
<u>Det äldsta bostads- beståndet</u>						
Flerfamiljshus byggda före 1921 i åtta större kommuner	nej	nej	nej	nej	nej	nej

friyta ej uppfyllda i de moderna höghusområdena och i ett av låghusområdena. I övriga moderna låghusområden och småhusområden samt i områdena från 1930- och 1940-talen är normerna för användbar friyta uppfyllda. Detta är dock långtifrån fallet i den äldsta innerstadsbebyggelsen. Då det gäller lekplatser är över huvud taget inga normer uppfyllda i det äldsta bostadsbeståndet och i områden från 1930- och 1940-talen. I Traneberg kan möjligen normerna för lekplatser i viss mån sägas vara uppfyllda, då det som här brister endast är antal lägenheter per anläggning och nettoareal per lägenhet. Då barnantalet är litet i dessa områden är trots detta normen för antalet barn per anläggning gott och väl uppfyllt. I områdena från 1930- och 1940-talen brister det ifråga om anlagda lekplatser, men här finns rikligt med naturmark. I det äldsta bostadsbeståndet finns i allmänhet inget alternativ till anlagda lekplatser. I de moderna områdena med flerfamiljshus är normerna för småbarnslekplatser fyllda, men det brister ifråga om övriga lekutrymmen. I de moderna småhusområdena är lekplatsnormerna i allmänhet icke uppfyllda. Detta gäller såväl ifråga om småbarnslekplatser som övriga lekutrymmen.

Också ifråga om social miljö och serviceutbud är de olika undersökta bebyggelsetyperna av helt olika karaktär. De moderna områdena karakteriseras av hög andel barnhushåll - speciellt i småhusområdena. Denna andel är ringa i de äldre områdena, vilka karakteriseras av hög andel pensionärshushåll och enpersonshushåll. De moderna områdena är ifråga om de boendes inkomster att betrakta som jämförelsevis homogena - vare sig inkomstnivån är låg eller hög - medan en betydande spridning ifråga om inkomster kan konstateras i de äldre områdena. I de moderna områdena är det lokala utbudet koncentrerat till lokalcentra. Om en norm för gångavståndet till lokala servicefunktioner sättes till max. 500 meter, kan det sägas, att de moderna områdena med flerfamiljshus i allmänhet uppfyller normen, medan så ej är fallet i småhusområdena. I områdena från 1930- och 1940-talen är serviceutbudet utspritt inom bostadsområdena. Gångavståndet till livsmedelsbutik överstiger aldrig 200 meter. Kvartersbutikerna i dessa områden har

dock sannolikt ett mer begränsat sortiment än butikerna i de moderna områdenas lokalcentra. I det äldsta bostadsbeståndet - innerstadsbebyggelsen - är inte endast utbudet av närservice rikligt utan också utbudet i regioncentra finns inom nära räckhåll för de boende.

Att bo i de moderna områdena med flerfamiljshus innebär således att ha trafikföringen tillfredsställande ordnad. Antalet parkeringsplatser är tillräckligt och anlagda småbarnslekplatser finns. Däremot är det sämre ordnat för de äldre barnens lek. Rymligheten är otillfredsställande i höghusområdena och alternativ till anlagda småbarnslekplatser i form av naturmark saknas nästan helt. Bebyggelsen är enhetlig och storskalig och avsedd endast för bostadsändamål. Den sociala miljön präglas av viss ensidighet. Lokala servicefunktioner kan i allmänhet nås inom rimligt gångavstånd.

Att bo i de moderna småhusområdena innebär i allmänhet också tillfredsställande ordnad trafikföring. Det brister emellertid ifråga om lekplatser för såväl små som äldre barn. Också i dessa områden präglas den sociala miljön av viss ensidighet. Gångavstånden till lokala servicecentra är ofta mycket långa.

Att bo i bebyggelsen från 1930- och 1940-talen innebär att ha tillgång till naturmark med högvuxen vegetation inom bostadsområdet. Ifråga om lekplatser, trafiksäkerhet och biluppställningsplatser brister det emellertid. En viss ensidighet präglar befolkningens ålderssammansättning, men ekonomisk skiktning föreligger inte i den grad som kan konstateras i de moderna områdena. Gångavstånden till kvartersbutiker är korta men koncentrerat större utbud av servicefunktioner i lokalcentra saknas inom gångavstånd.

Att bo i den äldre innerstadsbebyggelsen innebär i första hand ett rikt utbud av service på olika nivåer samt en stimulerande miljö, rik på mänskliga aktiviteter. Bristerna är emellertid stora ifråga om trafiksäkerhet, lekplatser och övriga friytor. Den sociala miljön är visserligen inte allsidig ifråga om befolkningens ålderssammansättning, men någon ekonomisk skiktning är knappast förhanden generellt sett.

I de fall där bostadshus med låg lägenhetsstandard är koncentrerade till vissa kvarter kan det dock ibland vara befogat att tala om förslumning.

9.2 Det sociala livet i olika bostadsmiljöer

I de moderna områdena kan man konstatera ett samband mellan bebyggelsetyp och boendeinteraktion, såtillvida att frekvensen boendekontakter tenderar stiga med sjunkande antal hushåll per entré. Undersökningarna i de äldre områdena Traneberg och Hägerstensåsen ger dock en viss möjlighet att diskutera den nämnda tendensens allmängiltighet. Då det gäller boendekontakter av mer ytligt slag visar resultaten från Traneberg och Hägerstensåsen, att bebyggelsetypens betydelse för boendekontakterna tenderar minska med ökande boendetid för att efter omkring fem boendeår helt försvinna. Efter fem boendeår är man bekant med sina grannar - på ett ytligt plan - i lika stor utsträckning i Hägerstensåsens punkthus som i Tranebergs låghus, även om kontakterna är mer frekventa i låghuset under de första boendeåren. Då det gäller de mer intima kontakterna grannarna emellan är bilden emellertid mera oklar. Ifråga om umgängeskontakter bostadsgrannar emellan kunde i de moderna områdena konstateras ett samband mellan kontaktfrekvens och bebyggelsetyp av samma slag som då det gäller mer ytlig bekantskap grannar emellan. Ifråga om umgängeskontakter kunde emellertid inte konstateras motsvarande samband i de äldre områdena, d.v.s. frekvensen var inte lägre i punkthusen än i låghuset. Icke heller kunde konstateras, att boendetiden skulle vara av betydelse för frekvensen av umgängeskontakter. Redan efter det första boendeåret stabiliseras kontaktfrekvensen i dessa områden. Relationer av denna art ökar inte med boendetiden. De boendes intima grannrelationer etableras således redan under den första boendetiden och stabiliseras därefter. Skulle så också vara fallet i de moderna områdena måste detta betraktas med stor oro, eftersom det i så fall inte kan uteslutas, att själva utformningen av bebyggelsen påverkat - och allt framgent kommer att påverka - den sociala interaktionen. En teori som får stöd av undersökningarnas resultat är, att den geografiska enhet, inom vilken grannkontakter spontant

kan uppstå, är mycket liten: entré, entrégata, trapphus, loftgång. Ett stort antal hushåll inom denna enhet medför inte många grannkontakter utan tenderar leda till anonymitet. I alla de undersökta områdena konstaterades, att barnhushållen har fler grannkontakter än övriga hushåll. Enpersonsushållen i de äldre områdena har fler kontakter än enpersonsushållen i de moderna områdena. Detta kan tänkas bero på, att enpersonsushåll i de äldre områdena under den tidigare boendetiden ingått i andra hushållstyper, såsom barnhushåll. Det skall också påpekas, att andelen kontakter i bostadsområdet, etablerade redan före inflyttningen, var större i de äldre områdena än i de moderna.

Grannkontakter uppstår vanligen på ett spontant sätt i den fysiska närmiljön. Mer sällan initieras grannkontakter genom t.ex. fritidsverksamheter eller andra boendeaktiviteter. Barnhushållens grannkontakter förmedlas ofta genom barnen, men det vanligaste i alla undersökta områden är ändå, att de boende så småningom spontant talas vid då de börjar känna igen varandra. Denna igenkänningsprocess synes underlättas, om antalet hushåll per entré icke är stort.

Det kan från bostadsplaneringssynpunkt möjligen synas oviktigt, huruvida de boende väljer sitt umgänge i eller utanför bostadsområdet. Emellertid visar undersökningarna, att ett sådant val i allmänhet inte existerar. De hushåll som saknar kontakter i bostadsområdet, kompenserar inte detta genom många kontakter utanför detsamma. Tvärtom har i alla undersökta områden konstaterats den tendensen, att hushåll med få eller inga kontakter i bostadsområdet också har få eller inga kontakter på annat håll. Dessutom är det väsentligt att observera, att hög frekvens grannkontakter på ett gynnsamt sätt påverkar det sociala klimatet i området. Hög kontaktfrekvens är förenad med positiva attityder grannarna emellan. Ett rikt kontaktnät i bostadsområdet kan främja såväl den sociala omsorgen som omsorgen om den fysiska miljön.

Boendeaktiviteter organiserade av de boende själva eller deras organisationer förekom i ringa utsträckning i de undersökta områdena. Sådana aktiviteter förekom nästan enbart

i områden med sådana upplåtelseformer, att anledning funnits till årsmöten i bostadsrättsförening eller samfällighet. Där sådana sammankomster ordnats har dessa i någon mån också lett till privata umgängeskontakter de boende emellan, men som nämnts har umgängeskontaktorna i alla områden vanligen initierats på annat sätt.

Det geografiska område som de boende betraktar som "sitt bostadsområde", d.v.s. det område de identifierar sig med, är påfallande litet: ofta utgörs "området" endast av det hus man själv bor i eller detta plus de intilliggande husen. De boende som endast betraktar det hus de bor i - eller del av detta - som "sitt bostadsområde", kan sägas sakna egentlig identifiering med sitt bostadsområde. Den andel som enligt detta sätt att se saknar områdesidentifiering är större i de moderna områdena än i de äldre. Detsamma gäller ifråga om den sociala identifieringen. En viss andel av de boende i alla undersökta områden betraktar endast de boende i det hus de själva bor i - eller del därav - som sina grannar. Denna andel var större i de moderna områdena med flerfamiljs- hus än i de äldre. Social identifiering förekommer i större utsträckning bland sådana hushåll i Traneberg och Hägerstensåsen som har många grannkontakter än bland sådana som har få eller inga grannkontakter. Ett samband kan också konstateras mellan deltagande i lokala fritidsaktiviteter och områdesidentifiering. De boende i såväl Traneberg som Hägerstensåsen förlägger i allmänhet sina fritidsaktiviteter utanför bostadsområdet. De som däremot utnyttjar områdets lokaler för sina fritidsaktiviteter identifierar sig i större utsträckning än övriga med bostadsområdet. Också den fysiska utformningen av bostadsområdena kan tänkas påverka de boendes möjligheter att identifiera sig med sina områden. Undersökningarna ger skäl för hypotesen, att storskalig, enhetlig bebyggelse snarare hindrar än främjar områdesidentifieringen.

De boendes attityder till grannarna och känslan av samhörighet med bostadsområdet har således visats kunna ha samband med såväl den fysiska utformningen som aktiviteterna i området och grannkontakterna. Grannkontakter har givetvis i sig ett

egenvärde för individerna, men ur bostadsplaneringssynpunkt är det också väsentligt att förstå grannkontakternas - och även de lokala aktiviteternas - betydelse för det sociala klimatet i bostadsområdet och för känslan av samhörighet med grannar och fysisk miljö.

9.3 Användning av olika bostadsmiljöer

Ifråga om barnens lek i bostadsområden har under senare tid en rad undersökningar utförts i moderna områden. Kunskapen om barnens lek i andra typer av bostadsområden är ringa eller obefintlig. Detsamma gäller ifråga om de vuxna boendes användning av utemiljön och utemiljöns förutsättningar att fylla vuxnas behov av utevistelse. I detta projekt har ambitionen varit att i någon mån fylla dessa kunskapsluckor.

Först kan sägas några ord om fritidsaktiviteter inomhus i de undersökta områdena. Det antagandet gjordes, att bostadens rymlighet påverkar de boendes fritidsaktiviteter i hemmet. Enligt detta antagande skulle de boende i de rymliga småhusen tillbringa sin fritid i hemmet på ett mer aktivt sätt - såsom med hobbyverksamhet, umgänge med vänner etc - än boende i de mindre rymliga lägenheterna i flerfamiljshus. Undersökningarna gav dock inget stöd för detta antagande. Då det gäller fritidsaktiviteter utanför hemmet uppgav omkring hälften av de tillfrågade i Traneberg och Hägerstensåsen att de överhuvudtaget aldrig eller endast vid enstaka tillfällen ägnade sig åt sådana aktiviteter. De övriga förlade i allmänhet sina fritidsaktiviteter till lokaler utanför bostadsområdet. Kan-ske kan det ses som oväsentligt från bostadsplaneringssynpunkt huruvida de boende väljer att utöva sina fritidsaktiviteter i bostaden, i lokala fritidsanläggningar eller på annat håll. Undersökningarna visar emellertid, att ett sådant val ofta inte existerar. Brist på privat fritids-umgänge i bostaden kompenseras icke med deltagande i kollektiva fritidsaktiviteter. De som sällan eller aldrig deltar i privat umgängesliv i bostaden deltar ofta inte heller i aktiviteter i fritidslokaler. Vidare har - som tidigare nämnts - konstaterats samband mellan deltagande i lokala aktiviteter och känsla av samhörighet med bostadsområdet.

Då det gäller de vuxna boendes utomhusaktiviteter i bostadsområdet uppställdes den hypotesen, att vuxna i småhus - med egna tomter - i större utsträckning än i flerfamiljshus ägnar sig åt aktiviteter utomhus i sitt område (inkl. egen tomt). Denna hypotes måste dock förkastas. De vuxna i de moderna småhusen tillbringade inte fritiden utomhus i området (inkl. den egna tomten) i större utsträckning än de vuxna i de moderna flerfamiljshusen. I de äldre områdena Traneberg och Hägerstensåsen vistades man emellertid utomhus i området i betydligt större utsträckning än i såväl de moderna småhusområdena som områdena med flerfamiljshus. I de två äldre områdena har de vuxnas utevistelse studerats mer ingående. I Traneberg och Hägerstensåsen angav 14 respektive 19 procent av de tillfrågade, att de över huvud taget aldrig vistas ute i bostadsområdet för utevistelsens egen skull. Av dessa vistades det stora flertalet inte heller utomhus på annat håll. Liksom fallet var ifråga om de boendes geografiska fördelning av umgängeskontakter och fritidsaktiviteter, så gäller också ifråga om utevistelse, att de boende inte väljer antingen att vistas ute i området eller någon annanstans. De som inte kan utnyttja området för sin utevistelse kommer över huvud taget sällan ut. Speciellt angeläget bör det för deras skull vara att öka möjligheterna till utevistelse i bostadsområdet. Trots att de vuxna boende i betydligt större utsträckning vistas ute i de äldre än i de moderna områdena, så finns det en grupp i de äldre områdena som sällan eller aldrig vistas ute i området. De boende har tillfrågats huruvida de upplever sig hindrade att vara ute i den utsträckning som de skulle önska. En stor del av de boende anser, att så är fallet. Det "hinder" som oftast anges är att det helt enkelt saknas lockande aktiviteter utomhus. De äldre anger dock oftare risken för ofredande som hinder för utevistelse. De äldre finner också den backiga terrängen i Traneberg svårframkomlig. I Tranebergs låghus anser också en stor del av de äldre, 22 procent, att trapporna är besvärliga. Andelen av de äldre som hindras vara ute på grund av besvär med hissen i Hägerstensåsens punkthus är 12 procent.

Det kan inte uteslutas, att bostadsområdenas utformning medverkat till att de boende i större utsträckning vistas ute i de äldre områdena än i de moderna. I de moderna områdena saknas den variationsrikedom och intimitet som den sparade naturmarken erbjuder i de äldre områdena. En ganska markant skillnad kan också konstateras mellan de båda äldre områdena, då det gäller de vuxnas aktivitetsmönster utomhus. I Traneberg, där promenadvägar, bänkar och lekplatser finns i större utsträckning än i Hägerstensåsen, är aktivitetsmönstret och ytanvändningen av mer varierat slag än i Hägerstensåsen. I Hägerstensåsen observerades de vuxna till större delen på gångvägar och bilytor, medan de vuxna i Traneberg mycket ofta förlade sina utomhusaktiviteter till lekplatser och bollplaner, även om de icke var i sällskap med barn. En stor del av de yngre menar, att de skulle vistas ute i området i större utsträckning om det fanns bättre möjligheter till idrott och motion. Bland de äldre skulle en stor andel - särskilt i Hägerstensåsen - vistas ute mera om det fanns fler iordningställda uteplatser med bänkar och bord.

Då det gäller barnens utelek kan konstateras, att utelektiden per dag tycks vara kortare i de äldre områdena - särskilt i punkthusen - än i de moderna, med undantag av ett modernt småhusområde utan genomförd trafikseparering. Måhända innebär den mer riskfyllda trafikmiljön i de äldre områdena, att barnen i stor utsträckning är beroende av vuxentillsyn. I de moderna områdena konstaterades en tendens till kortare utelektid för barn i höghusens övre plan än för övriga barn. Möjligheten att se barnet från fönstret visade sig dock inte ha samband med husets höjd utan med ytornas överskådlighet. Sålunda ansågs tillsynsmöjligheterna vara mycket dåliga i småhusområdena. Trots detta upplevde föräldrarna ängslan för sina barn i större utsträckning på de övre planen i höghusen än på de nedre och i låghus och småhus.

I de äldre områdena - särskilt i Traneberg - var det mindre vanligt än i de moderna områdena, att barnen lekte utan kamrater ute. Ensamleken var däremot vanlig i de moderna höghusområdena och i ett av småhusområdena. Förklaringen till dessa

skillnader kan ligga i barntätheten, vilken är låg i de äldre områdena men extremt hög vid de moderna höghusens entréer. Det finns skäl för antagandet, att hög barntäthet inte leder till hög frekvens kamratkontakter utan snarare till hög frekvens ensamlek. I glesa småhusområden kan det tänkas, att antalet barn inom barnens "lekradie" blir för litet för att kamratkontakter skall uppstå.

För de yngre barnens del var såväl skapande lekar som rörelselekar vanligare i det äldre området Traneberg än i de moderna områdena, trots ett bättre lekplatsutbud i dessa senare. I Hägerstensåsen, där lekplatser praktiskt taget saknas, var skapande lekar och rörelselekar bland yngre barn dock inte lika vanliga som i Traneberg, där lekplatser - om än inte normenliga - finns. Bland de äldre barnen förekom skapande lekar och rörelselekar i större utsträckning i båda de äldre områdena än i de moderna. Det finns skäl att tro, att de moderna områdenas lekplatser inte tillgodoser de äldre barnens behov. I de äldre områdena har de äldre barnen visserligen föga materiel för skapande lekar på lekplatserna, men dessa områden erbjuder dock rikligt med alternativ i form av naturmaterial.

I de moderna områdena med flerfamiljshus vistades barnen på kvarterslekplatserna i större utsträckning än vad fallet var i de äldre områdena. Dock var det mest använda ytslaget i de moderna områdena gång- och cykelvägar samt bilytor. Också i Hägerstensåsen har flertalet av barnen observerats på sådana ytor, men även till stor del på naturmark. I Traneberg var barnens ytanvändning mer varierad än i såväl Hägerstensåsen som i de moderna områdena. Detta är inte förvånande, då barnen i Traneberg har tillgång till såväl lekplatser - som praktiskt taget saknas i Hägerstensåsen - som rikligt med naturmark, något som nästan helt saknas i de moderna områdena.

Barnen i de moderna områdena - speciellt småhusområdena - använde i mycket ringa utsträckning lekplatsernas fasta utrustning. I Traneberg noterades 22 procent av barnen i åldern 4-6 år använda fasta lekredskap. Andelen var betydligt

lägre bland de yngre barnen och avsevärt lägre bland de äldsta. De redskap av konventionell typ som finns på Tranebergs lekplatser kan sannolikt ofta inte användas av de yngsta barnen, då de är ensamma, medan redskapen troligen är mindre lockande för de äldsta barnen.

På det hela taget kan det nog sägas, att de äldre områdena Traneberg och Hägerstensåsen utgör bättre fungerande lek-miljöer än de moderna områdena med flerfamiljshus och småhus. Det skall därför inte glömmas, att dessa områden är otillfredsställande ifråga om trafiksäkerhet och det brister ifråga om tillgången på lekplatser. Det finns emellertid all anledning att ställa frågan, huruvida de anlagda lekplatserna i de moderna områdena verkligen kan fungera som ersättning för hela det verklighetsunderlag, som krävs för att stimulera barnens lek och utveckling.

9.4 Trivsel och önskemål i olika bostadsmiljöer

Ett sätt att få en uppfattning om de boendes tillfredsställelse med bostad och miljö kan vara att studera de boendes flyttningsönskemål och orsakerna till sådana önskemål. Andelen flyttningsvilliga hushåll varierade avsevärt mellan de olika undersökningsområdena. Alldeles speciellt stora variationer förekom ifråga om orsakerna till flyttningsönskemålen.

Andelen flyttningsvilliga hushåll är störst - omkring hälften av alla hushåll - i de moderna höghusområdena och i två av de moderna låghusområdena. Betydligt lägre är andelen flyttningsvilliga hushåll i områdena från 1930- och 1940-talen samt även i den äldsta innerstadsbebyggelsen. I dessa områden varierar andelen flyttningsvilliga hushåll kring en tredjedel. I de moderna småhusområdena önskar omkring 20-25 procent flytta. I dessa områden är hushållen emellertid mindre angelägna att flytta omedelbart än i områdena med flerfamiljshus. I de moderna gruppbyggda småhusområdena med radhus och atriumhus har de flyttningsvilliga hushållen siktat inställt på att efter några år flytta till friliggande villa. Det gruppbyggda radhuset i de moderna småhusområdena synes för en icke ringa del hushåll vara en etapp på vägen

mot det mer eftertraktade alternativet den friliggande villan. Också i områdena med flerfamiljshus förekommer önskan om annan hustyp - småhus - bland orsakerna till flyttningsviljan men inte på långt när i samma dominerande utsträckning som vad fallet är ifråga om önskemål om friliggande villa bland de flyttningsvilliga hushållen i småhusområdena. I den äldsta innerstadsbebyggelsen önskar ytterst få hushåll flytta till småhus. I denna typ av bebyggelse är den dominerande orsaken till flyttningsviljan lägenhetens låga standard. Orsaker som är att hänföra till brister ifråga om läge eller miljö är här mycket sällsynta. Det skall påpekas, att även bland hushållen med den lägsta bostadsstandarden - i de helt omoderna lägenheterna - önskar trots allt omkring hälften bo kvar. I de moderna områdena med flerfamiljshus är de dominerande orsakerna till flyttningsviljan att söka i läge och miljö. Missnöje med den sociala miljön spelar här en viss roll för flyttningsviljan. Bostadens pris anges som flyttningsorsak oftare i de moderna områdena än i de äldre, dock är bostadspriset en betydligt mindre vanlig orsak än sådana, som är att hänföra till missnöje med läge och miljö. I områdena från 1930- och 1940-talen dominerar inte en enskild orsak till flyttningsönskemålen på samma sätt som fallet är i de övriga områdestyperna. I dessa äldre områden anger de flyttningsvilliga hushållen många olika orsaker. Ofta har dessa orsaker inte att göra med missnöje med bostadsområdet som sådant. Somliga planerar flytta från Stockholmsregionen, andra önskar bo närmare släkt och vänner eller arbetsplatser i regionen. Önskan om större lägenhet hör dock också till de vanligare flyttningsorsakerna i dessa områden, speciellt bland barnhushållen. Det är i denna hushållsgrupp som flyttningsviljan är mest utbredd; något som är betänkligt med tanke på att andelen barnhushåll i dessa områden redan nu är ringa.

Frekvensen flyttningsvilliga hushåll och flyttningsviljans orsaker i de olika områdestyperna avslöjar således sannolikt, att boendetillfredsställelsen på det hela taget är större i de äldre områdena än i de moderna områdena med flerfamiljshus. I Traneberg och Hägerstensåsen uppges 95 respektive 91

procent av de tillfrågade, att de på det hela taget är nöjda med att bo i sitt område. Denna andel varierade i de moderna områdena med flerfamiljshus mellan 60 och 75 procent.

På direkta frågor till hushållen om tillfredsställelse med olika aspekter på bostad och miljö framkommer sällan något missnöje med själva bostaden - frånsett bullerisoleringen - i de moderna områdena. Här riktar sig istället missnöjet ofta mot den yttre fysiska miljön, den sociala miljön samt bostadens läge och pris. I de äldre områdena Traneberg och Hägerstensåsen är det missnöje som trots allt finns, ofta riktat mot den privata lägenhetens beskaffenhet, såsom kökets storlek, standarden på köksutrustning och hygienrum. Ifråga om yttre fysisk miljö kan noteras ett visst missnöje med bristen på parkeringsplatser. I Hägerstensåsen - där lekplatser praktiskt taget saknas - finns också ett visst missnöje med lekplatsbristen. Något missnöje med den sociala miljön kan man knappast tala om i dessa äldre områden. Dock kan det påpekas, att tillfredsställelsen med den sociala miljön är större bland sådana hushåll som har umgängeskontakter i området än bland hushåll som saknar sådana.

Den bättre boendetillfredsställelsen i de äldre bostadsområdena synes av allt att döma ha att göra med bl.a. god tillfredsställelse med den yttre fysiska miljön, den sociala miljön och bostadens pris. Detta betyder dock inte, att det saknas kritik mot bristerna i den fysiska miljön, såsom bristen på bilupställningsplatser och lekplatser.

I de äldre områdena Traneberg och Hägerstensåsen och likaså i den äldre innerstadsbebyggelsen önskar flertalet av de boende att förbättringsåtgärder först och främst sker i den privata bostaden. I det omoderna äldsta bostadsbeståndet dominerar ganska självfallet önskemålen om bad eller dusch, wc i lägenheten och centralvärme. I områdena från 1930- och 1940-talen, vilka i teknisk mening är modernt utrustade (d.v.s. med wc, centralvärme, bad eller dusch), dominerar önskemålen om modernisering av köksutrustning och hygienrum samt underhåll ifråga om t.ex. tapetsering och målning av den privata bostaden. Det kan påpekas, att hushåll utan

bad men med dusch inte önskar att bad installeras. Många hushåll betraktar dusch som ett bättre alternativ än badkar i hygienrummet. Förutom lägenhetsförbättringar önskar man i dessa äldre områden bl.a. modernisering av fastigheternas tvättstugor, renovering av fasader och trapphus samt anläggning av sittplatser utomhus.

I den äldsta innerstadsbebyggelsen önskar 80 procent av hushållen någon form av förbättringar, medan andelen hushåll som kan beräknas ha förmåga betala för en måttlig upprustning är 67 procent. I Traneberg och Hägerstensåsen har andelen hushåll, som med egen inkomst förmår betala någon form av förbättringar, beräknats till mellan 66 och 72 procent, och andelen hushåll som önskar förbättringsåtgärder ligger här på samma nivå. Dock skall det påpekas, att det inte är endast hushållen med betalningsförmåga - eller samtliga dessa - som önskar förbättringar. Också stora andelar av de hushåll, som beräknats sakna betalningsförmåga, har uttryckt önskemål om förbättringar. Förbättringar av den privata bostaden har t.ex. önskats i såväl Traneberg som Hägerstensåsen av mer än hälften av de hushåll som beräknats sakna betalningsförmåga. Kanske kan dessa fakta tolkas som så, att flertalet av de boende kan vara villiga att något pruta av på sin övriga konsumtion till förmån för höjd bostadsstandard. I varje fall kan undersökningsresultaten inte sägas ge stöd för tanken, att flertalet boende på grund av bristande egen betalningsförmåga skulle vara nöjda med att bristande standard bibehållas. Det kan dock vara värt att notera, att anspråksnivån hos hushåll med låga inkomster tenderar att allmänt sett vara något lägre än hos hushåll med högre inkomster. Förbättringar som inte rimligen kan beräknas medföra ökade bostadspriser har nämligen mer sällan önskats av hushåll med låga än av hushåll med höga inkomster.

Den bild som framträder vid jämförelse av de olika undersökningsresultat som ingår i detta projekt kan sägas vara - om man vill generalisera - att de äldre områdena fungerar bättre och upplevs mer tillfredsställande av de boende än de moderna områdena med flerfamiljshus och också i vissa avseenden än de moderna småhusområdena. Detta är givetvis

en sanning med modifikation, vilket torde ha framgått av denna rapport. Resultaten visar emellertid, att det nog måste ses som minst lika angeläget att förbättra många av de moderna bostadsområdena som att sanera de äldre områdena. Denna kanske paradoxala slutsats tycks vara ofrånkomlig. Då det gäller förbättringsbehovet i de äldre områdena, kan detta i huvudsak jämförelsevis lätt definieras. Som framgått av denna rapport rör det sig ofta om att avhjälpa tekniska brister i främst bostäder och byggnader men även till viss del i fysisk miljö. Svårare är att specificera de åtgärder som skall till för att de moderna bostadsområdena skall fungera på ett mer tillfredsställande sätt för de boende. Hur förändrar man områden som redan har en storskalig, enhetlig bebyggelse, där de boende inte känner sig hemma? Hur upplöser man den uppkomna socio-ekonomiska skiktningen? Hur motverkar man rent praktiskt den sociala vantrivseln? Hur underlättar man boendekontakter när bebyggelsen redan är utformad utan tanke härpå? Hur ersätter man den stimulans för barn och vuxna som mänskliga aktiviteter i bostadsområdet innebär? Hur ersätter man naturens egen variationsrikedom i redan plansprängda områden? I vissa fall kan naturligtvis boendetiden tänkas verka i positiv riktning, såsom ifråga om vegetation och ifråga om den ytliga bekantskapen mellan de boende (se kapitel 4). Detta gagnar emellertid föga de först inflyttade. Kanske kan det sägas vara en speciellt klen tröst för de först inflyttade barnen. 5-10 år är en lång och betydelsefull period i ett barns liv. I några avseenden har i denna rapport pekats på vissa specifika behov av åtgärder i den moderna bebyggelsen. Detta gäller t.ex. ifråga om lekplatser i småhusområden samt lekmöjligheter för de äldre barnen i alla de undersökta moderna områdena. I andra avseenden har i denna rapport möjligen kunnat antydats något om var lösningar kan vara att söka. Detta gäller t.ex. ifråga om vad som visats om sambandet mellan lokala boendeaktiviteter och upplevelsen av samhörighet med bostadsområdet och sambandet mellan boendekontakter och bostadsområdets sociala klimat.

10   TEKNISK RAPPORT

10.1   Inledning

Denna tekniska rapport behandlar de undersökningar som utförts i 1930- och 1940-talsområdena Traneberg och Hägerstensåsen i Stockholm. Tekniska redogörelser för övriga undersökningar, vilka ingår i detta projekt, har tidigare publicerats i rapporterna "Att bo i gamla bostäder" (BFR rapport 1/1972), "Sociala aspekter på bostadssanering" (BFR rapport 13/1975) samt "Bostadsområdets utformning och de boende" (SOU 1974:18). Stockholmsundersökningen - vilken behandlar bostadsområden med flerfamiljshus från perioden 1930-1950 - och Göteborgsundersökningen - vilken behandlar moderna områden med såväl flerfamiljshus som småhus - har genomförts enligt i princip samma metoder. Vissa metodskillnader har dock varit motiverade då undersökningarnas syften inte till alla delar sammanfallit. Det gemensamma i dessa båda undersökningars metodik har dock medgivit, att direkta jämförelser av undersökningsresultaten från de olika områdestyperna blivit möjliga i stor utsträckning. Saneringsundersökningen - vilken behandlar den äldsta innerstadsbebyggelsen i större tätorter - har genomförts enligt en metod, vilken i många avseenden skiljer sig från metoderna i Stockholms- och Göteborgsundersökningarna. Därför har möjligheterna till direkta resultatjämförelser också varit begränsade. Bakgrundsmaterial vid Stockholmsundersökningen har bl.a. varit den studie som genomfördes i Hägerstensåsen vid tidpunkten för detta områdes färdigställande, nämligen E. Dahlströms undersökning "Trivsel i Söderort" (Stockholm 1951). Vissa återblickar på resultaten i denna undersökning har gjorts i detta projekt. Emellertid har direkta jämförelser mellan resultaten från den äldre undersökningen och den nu genomförda undersökningen i Hägerstensåsen varit vanskliga att göra, då dessa två undersökningar haft något skilda syften och då delvis skilda metoder använts. Det intervjuformulär som användes vid den äldre undersökningen har heller inte varit reproducerbart. Emellertid finns det sannolikt möjligheter att i en fortsatt analys på ett mer ingående sätt än vad som nu varit möjligt, diskutera kring frågan, hur punkthusområdet i Hägerstensåsen idag

fungerar för de boende i jämförelse med förhållandena vid första inflyttning. Ett försök gjordes i detta projekt att rekonstruera vissa frågor ur E. Dahlströms intervjuformulär och införa dessa i det formulär som kom till användning i Stockholmsundersökningen. Syftet var att något studera hur de boendes attityder under åren utvecklats då det gäller integrationen av utländska medborgare i Hägerstensåsen. På Datainspektionens rekommendation ströks emellertid dessa frågor ur formuläret (frågorna 23-24).

Valet av undersökningsområden från 1930- och 1940-talen samt problemställningar och undersökningsmetoder i Stockholmsundersökningen ger förutsättningar för att i en eventuell fortsättning av detta projekt genomföra mer långtgående analyser än de, som kunnat presenteras i denna första rapport.

10.2 Uppläggning

Stockholmsundersökningens syfte var i korthet att studera åtgärdsbehovet i områden med flerfamiljshus byggda under 1930- och 1940-talen. Detta planerades ske genom inventering av några sådana tidstypiska områden, genom studium av de boendes användning av områdena och genom kartläggning av de boendes egen syn på åtgärdsbehovet. För att ge denna undersökningens resultat ett vidare perspektiv planerades resultaten arbetas in i en jämförande analys, där kunskap om andra typer av områden planerades komma till användning. Det ansågs därför lämpligt, att så långt möjligt välja samma undersökningsmetoder som använts i den ovan nämnda Göteborgsundersökningen. De metoder som använts är av tre slag:

- 1) Intervjuundersökningar
- 2) Observationer av de boendes användning av områdenas friytor
- 3) Områdesinventeringar

10.3 Områdesvalet

De kriterier som uppställdes för valet av de två undersökningsområdena i Stockholmsundersökningen var följande.

Båda områdena skulle bestå av flerfamiljshus. Båda områdena

skulle vara belägna i de förortsstadsdelar, där de stora utbyggnaderna under 1930- och 1940-talen skett. Det ena området skulle representera den typ av låg lamellhusbebyggelse (smalhus) som blev vanlig under 1930-talet. Det andra området skulle representera 1940-talets punkthusbebyggelse. Områdena skulle vara jämförbara ifråga om avstånd till regioncentrum, lokalt serviceutbud, bostädernas storleksfördelning, bostadspriser, upplåtelseformer samt befolkningsstruktur. Valet av områden skulle öppna möjligheter till återblickar med hjälp av resultat från äldre undersökningar. Dessa kriterier uppfylldes på ett tillfredsställande sätt genom valet av stadsdelen Traneberg i Västerleds församling och punkthusområdet i stadsdelen Hägerstensåsen, Hägerstens församling. Inom Västerleds och Hägerstens församlingar skedde de kvantitativt sett största utbyggnaderna av områden med flerfamiljshus under 1930- och 1940-talen (se tabell 1.7). Stadsdelen Traneberg består av låg lamellhusbebyggelse från 1930-talet. I stadsdelen Hägerstensåsen finns såväl lamellhus som punkthus. Som undersökningsområde valdes Hägerstensåsens punkthusbebyggelse från 1940-talet. Undersökningsområdet i Hägerstensåsen avgränsas av Sparbanksvägen, Bäckvägen, Stilgjutarvägen, parkområdet nordväst om kvarteren Faktorn, Assuransen och Avgiften, vidare Avgiftsvägen, Valutavägen och Vinstvägen. I stadsdelen Traneberg avgränsades undersökningsområdet att omfatta det område som i öster begränsas av Svartviksvägen, i söder av Tranebergsvägen, i väster av Vidängsvägen, i norr av Gesundaplan och Margretelundsvägen fram till kvarteret Laddningen samt parkområdet norr om kvarteren Laddningen, Stubintråden, Tryckstången och Bergsprängaren. I undersökningsområdet Hägerstensåsen ingår 20 fastigheter med sammanlagt 560 lägenheter. I undersökningsområdet Traneberg ingår 90 fastigheter med sammanlagt 1 214 lägenheter.

10.4 Intervjuundersökningen

10.4.1 Planering

Genomförandet av intervjuundersökningarna i Traneberg och Hägerstensåsen uppdrogs åt Utredningsinstitutet vid Statistiska centralbyrån. Planeringen av detta fältarbete påbörjades i juni 1974. Det frågeformulär som tidigare använts i Göteborgsundersökningen utgjorde utgångspunkt för arbetet med frågeformuläret. Bl.a. på basis av erfarenheter från Göteborgsundersökningen gjordes vissa justeringar i formuläret. Då formuläret i sina huvuddelar tidigare använts och visat sig fungera bra, ansågs någon mer omfattande provundersökning inte nödvändig. Formulärtest i begränsad omfattning genomfördes emellertid.

10.4.2 Population och urval

Population, över- och undertäckning

Undersökningspopulationen, d.v.s. den mängd objekt som skall undersökas, utgörs av hushåll som vid tidpunkten för intervjun bott i sin nuvarande bostad i mer än tre månader. Geografiskt är undersökningspopulationen avgränsad till de två bostadsområdena i Stockholms kommun Traneberg och Hägerstensåsen, vilka definierats ovan.

Som urvalsram användes en förteckning över lägenheterna i de i områdena ingående fastigheterna.

En urvalsram innehåller bruttopopulationen, d.v.s. den mängd objekt om vilka man på grundval av informationen i urvalsramen ej kan säga, att den ej tillhör undersökningspopulationen.

Förhållandet mellan brutto- och undersökningspopulationen kan ge upphov till över- och undertäckning. Övertäckningen utgörs av hushåll som ingår i bruttopopulationen, men som vi inte är intresserade av att undersöka, d.v.s. de ingår inte i undersökningspopulationen. Undertäckning utgörs av de hushåll, som vi vill studera, men inte kan, då de ej tillhör bruttopopulationen. I undersökningen finns viss över-

täckning. Undertäckning finns ej. Övertäckningen består av de hushåll som ingår i bruttopopulationen och kan komma med i urvalet - trots att de ej tillhör undersökningspopulationen. Urvalsramen, som bestod av en lista med fastigheter samt antalet lägenheter i varje fastighet, inkluderar även tomma lägenheter samt lägenheter i vilka kontor och affärer är inrymda. I dessa lägenheter bor ingen, och utgör följaktligen övertäckning liksom hushåll som bott kortare tid än 3 månader i sin lägenhet. Övertäckningens omfattning var okänd vid tidpunkten för urvalsdragningen.

Urvalsstorlek

De ekonomiska ramarna för undersökningen medgav att summan av nettourvalen i områdena fick omfatta 600 hushåll. Dessa 600 hushåll skulle fördelas på ett sådant sätt, att precisionen i skattningarna i de båda områdena skulle bli så lika som möjligt.

Urvalet fördelar sig enligt följande:

Område	Antal uthyrda lägenheter	Antal utvalda lägenheter	Urvals- ¹⁾ fraktion
Traneberg	1 214	360	32,3
Hägerstensåsen	560	240	46,3

Urvalsförfarande

Samtliga lägenheter inom varje bostadsområde numrerades. Med hjälp av en slumpstalstabell drogs sedan ett obundet slumpmässigt urval som var tillräckligt stort för att nettourvalen skulle få avsedd storlek.

1) Vid beräkning av urvalsfraktionen har hänsyn tagits till övertäckningen:

$$f = \frac{n + \ddot{o}}{N + \ddot{O}}$$

där:

f = urvalsfraktionen

n = antal objekt i nettourvalet

ö = övertäckningen i urvalet

N = antal objekt i nettopopulationen

Ö = övertäckningen i populationen

10.4.3 EstimationInledning

I undersökningen gjordes för vart och ett av de båda områdena ett obundet slumpmässigt urval av lägenheter (hushåll). De båda områdena redovisas var för sig, varför undersökningen - ur estimationssynpunkt - kan betraktas som bestående av två oberoende till sin uppläggning lika undersökningar.

De skattningar som kommit till användning vid tabellframställningen är procentfördelningar och i ett fåtal tabeller medelvärden för olika redovisningsgrupper bestående av hushåll, intervjupersoner och individer boende i respektive område.

Estimatorer för hushållsparametrar

Då hushållsparametern är ett procenttal som anger andelen med egenskapen X bland hushållen med egenskapen Y (redovisningsgrupp Y) kan den skrivas

$$P = 100 \cdot \frac{\sum_{i=1}^N X_i}{\sum_{i=1}^N Y_i}$$

där

N = antalet hushåll i populationen (området)

$X_i = \begin{cases} 1 & \text{om } i\text{:te hushållet har både egenskapen X och Y} \\ 0 & \text{annars} \end{cases}$

$Y_i = \begin{cases} 1 & \text{om } i\text{:te hushållet har egenskapen Y d.v.s. tillhör} \\ & \text{redovisningsgruppen Y} \\ 0 & \text{annars} \end{cases}$

Eftersom urvalet är ett obundet slumpmässigt urval (OSU) av hushåll (lägenheter) skattas procenttal med estimatorm:

$$p = 100 \frac{\sum_{i=1}^n x_i}{\sum_{i=1}^n y_i}$$

där

n = antalet utvalda hushåll

$x_i = \begin{cases} 1 & \text{om } i\text{:te hushållet deltagit i undersökningen och har} \\ & \text{både egenskapen X och Y} \\ 0 & \text{annars} \end{cases}$

$y_i = \begin{cases} 1 & \text{om } i\text{:te hushållet deltagit i undersökningen och har} \\ & \text{egenskapen Y} \\ 0 & \text{annars} \end{cases}$

Estimatoren är förväntningsrätt om snedvridande bortfall eller mätfel ej förekommer.

Variansen för estimatoren p skattas med:

$$\text{var } p = (1 - f) p(1 - p) / \sum_{i=1}^n y_i$$

där

$f = n/N$ d.v.s. urvalsfraktionen

Då parametern är ett medelvärde för en variabel X per hushåll som tillhör en redovisningsgrupp Y kan den skrivas:

$$\bar{X} = \sum_{i=1}^N X_i / \sum_{i=1}^N Y_i$$

där

$$X_i = \begin{cases} \text{variabelvärdet för hushållet om detta tillhör redovisningsgrupp } Y \\ 0 \text{ annars} \end{cases}$$

$$Y_i = \begin{cases} 1 \text{ om hushållet tillhör redovisningsgruppen } Y \\ 0 \text{ annars} \end{cases}$$

Som estimator används:

$$\bar{x} = \sum_{i=1}^n x_i / \sum_{i=1}^n y_i$$

där

$$x_i = \begin{cases} \text{variabelvärdet för } i\text{-te hushållet om detta deltagit i undersökningen och tillhör redovisningsgruppen} \\ 0 \text{ annars} \end{cases}$$

$$y_i = \begin{cases} 1 \text{ om } i\text{-te hushållet deltagit i undersökningen och tillhör redovisningsgruppen} \\ 0 \text{ annars} \end{cases}$$

Liksom procenttalsestimatoren är denna estimator förväntningsrätt om bortfall och mätfel ej medför systematiska fel.

För skattning av variansen kan följande formel användas:

$$\text{var } \bar{x} = (1 - f) \frac{1}{n'} \frac{1}{n'-1} \sum_{i=1}^{n'} (x_i - \bar{x})^2$$

där

$$n' = \sum_{i=1}^n y_i$$

Estimatorer för parametrar avseende de tänkta intervjupersonerna

Vissa parametrar avser att redovisa attityder etc i den population som består av den vuxne person som är mest hemma i respektive hushåll d.v.s. de tänkta intervjupersonerna och eftersom det definitionsmässigt endast finns en sådan person per hushåll, så är ett OSU av hushåll också ett OSU av de tänkta intervjupersonerna. Detta medför att samma estimatorer kan användas då skattningarna avser de tänkta intervjupersonerna som när de avser hushåll. Avsnittet ovan gäller alltså även här om ordet hushåll byts mot intervjuperson.

Estimatorer för individparametrar

Vid skattning av parametrar avseende olika grupper av individer kan urvalsförfarandet - i samplingstermer - beskrivas som ett OSU av cluster med varierande antal element.

Då individparametern är ett procenttal som anger andelen individer med egenskapen X bland individerna som tillhör en viss redovisningsgrupp kan den skrivas

$$P = 100 \frac{\sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^{M_i} X_{ij}}{\sum_{i=1}^N M_i}$$

där

$$X_{ij} = \begin{cases} 1 & \text{om } j\text{:te individen i } i\text{:te hushållet har egenskapen} \\ & \text{och tillhör redovisningsgruppen} \\ 0 & \text{annars} \end{cases}$$

M_i = antalet individer i i :te hushållet som tillhör redovisningsgruppen

Parametern skattas med estimatorn:

$$p = 100 \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^{m_i} x_{ij}}{\sum_{i=1}^n m_i}$$

där

$$x_{ij} = \begin{cases} 1 & \text{om } i\text{:te hushållet deltar och } j\text{:te individen har egen-} \\ & \text{skapen och tillhör redovisningsgruppen} \\ 0 & \text{annars} \end{cases}$$

$$m_i = \begin{cases} \text{antalet individer som tillhör redovisningsgruppen och} \\ & i\text{:te hushållet om det deltar} \\ 0 & \text{annars} \end{cases}$$

Estimatoren är en kvot mellan två slumpvariabler och har därför någon skevhet. Den är dock konsistent d.v.s. skevheten avtar då stickprovstorleken ökar.

Variansen kan skattas med

$$\text{var } p = \frac{1-f}{n'\bar{m}^2} \frac{1}{n'-1} \left[\sum_{i=1}^{n'} \left(\sum_{j=1}^{m_i} x_{ij} \right)^2 - 2p \sum_{i=1}^{n'} \sum_{j=1}^{m_i} m_i x_{ij} + p^2 \sum_{i=1}^{n'} m_i^2 \right]$$

där

n' = antalet deltagande hushåll

$$\bar{m} = \frac{n}{\sum_{i=1}^{n'} m_i / n'}$$

För medelvärden på individnivå kan parametern skrivas:

$$\bar{X} = \frac{N}{\sum_{i=1}^{N} \sum_{j=1}^{M_i} X_{ij}} \sum_{i=1}^{N} M_i$$

där

$$X_{ij} = \begin{cases} \text{variabelvärdet för } j\text{:te individ i } i\text{:te hushållet om} \\ \text{den tillhör redovisningsgruppen} \\ 0 \text{ annars} \end{cases}$$

M_i = antalet individer i i :te hushållet som tillhör redovisningsgruppen

Som medelvärdsskattning används

$$\bar{x} = \frac{n}{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^{m_i} x_{ij}} \sum_{i=1}^n m_i$$

där

$$x_{ij} = \begin{cases} \text{variabelvärdet för } j\text{:te individ i } i\text{:te hushållet} \\ \text{om detta deltar och individen tillhör redovisnings-} \\ \text{gruppen} \\ 0 \text{ annars} \end{cases}$$

$$m_i = \begin{cases} \text{Antalet individer som tillhör redovisningsgruppen och} \\ \text{ } i\text{:te hushållet om detta deltar} \\ 0 \text{ annars} \end{cases}$$

Estimatoren är ej förväntningsrätt eftersom det är en kvot-estimator men den är konsistent.

Medelvärdesestimatorns varians kan skattas med:

$$\text{var } \bar{x} = (1-f) \frac{1}{n'} \frac{1}{n'-1} \sum_i \left[\frac{m_i}{\bar{m}} \right] (\bar{x}_i - \bar{x})^2$$

där

$$\bar{x}_i = \sum_j x_{ij} / m_i$$

n' = antalet hushåll som tillhör redovisningsgruppen och deltar.

10.4.4 Genomförande

Mätmetod

Den mätmetod som använts är besöksintervjuer. För att minska bortfallet gjordes i fältarbetets slutfas ett mindre antal telefonintervjuer. Frågeformulärets utformning framgår av bilaga.

Fältarbetet

Fältarbetet utfördes av 20 av SCB:s lokalombud under tiden 16 september - 30 november 1974. Lokalombuden har genomgått SCB:s utredningsinstituts ordinarie utbildning för intervjuare omfattande en korrespondens- och internatkurs. Inför föreliggande undersökning har lokalombuden dessutom erhållit en speciell instruktion med anvisningar om fältarbetet och detaljinstruktioner till frågeformuläret. Intervjupersonerna kontaktades först genom ett introduktionsbrev. Därefter kontaktades de antingen per telefon eller genom besök för överenskommelse om tid för besöksintervju.

Personer som vägrat delta i samband med intervjuarnas första kontakt tillsändes ett brev där undersökningens syfte och skälen för medverkan ytterligare klarlades. Vid slutet av fältarbetstiden bedömdes det som möjligt att reducera bortfallsstorleken genom ytterligare ett kontaktförsök i vissa fall. I denna fas tilläts även viss datainsamling med hjälp av telefonintervjuer.

10.4.5 Bortfallet

Fältarbetets utfall framgår av följande tablå:

	Traneberg		Hägerstensåsen	
	Antal	%	Antal	%
Bruttourval	392		263	
Övertäckning	32		23	
Nettourval	360	100	240	100
Intervjuade	302	83,9	199	82,9
Individbortfall	58	16,1	41	17,1
därav:				
vägran	39		26	
sjukdom	4		3	
ej anträffade	8		8	
vistades på institution	4		3	
vistades utomlands	3		1	

Utöver detta bortfall förekommer ett partiellt bortfall i form av uteblivna svar på enskilda frågor. Detta bortfall varierar i storlek från fråga till fråga men är obetydligt för de flesta variabler. Största bortfallet har inkomstvariabeln - ca 7 procent av nettourvalet.

10.4.6 BearbetningGranskning och kodning

När intervjuformulären kommit in och avregistrerats, vidtog granskning och kodning. Syftet med granskningen var att kontrollera, att lokalombuden inte hoppat över frågor, att stryka frågor som inte skulle ställas, att se efter om lokalombuden markerat svarsalternativen på rätt sätt o.s.v. De formulär som innehöll icke rekonstruerbara ofullständigheter, kompletterades dels genom hänvändelse till respektive lokalombud, dels genom hänvändelse via lokalombuden till intervjupersonerna.

Stansning

Materialet stansades och kontrollstansades på magnetband direkt från blanketten. Varje intervjuperson omfattade 400 positioner.

Maskinella kontroller

Kontroll av data gjordes med det standardkontrollprogram som tillämpas vid SCB:s utredningsinstitut. Dels kontrollerades att endast tillåtna eller rimliga värden fanns på varje fråga, dels kontrollerades logiska samband mellan olika variabler. Exempelvis om en intervjuperson anger, att hon arbetar deltid i fråga 2, så bör det finnas uppgift om genomsnittligt antal timmar förvärvsarbete och sammanlagd restid i samma fråga. Ett annat exempel är om intervjupersonen i fråga 51 angett, att hon vill flytta så måste frågan inom vilken tid hon vill flytta vara markerad.

Ca 15 procent av blanketterna hade något fel. De flesta fel var av sådan art, att de kunde rättas. I vissa fall fick dock markeringen "ej svar" göras, då det inte var möjligt att avgöra vad som var det riktiga svaret. Någon komplettering gjordes således ej hos intervjupersonen eller lokalombudet. Förteckning över kontrollerna finns tillgänglig på utredningsinstitutet vid SCB.

Manuell kontroll

Efter maskinella kontrollerna och rättningarna listades uppgifterna om hushållsmedlemsbeteckning och födelseår i fråga 2 samt uppgifterna i fråga 33 (kol. 29-36). Sedan gjordes en manuell kontroll av att alla barn som var 15 år eller yngre kommit med i fråga 33.

Tabellframställning

Ca 600 tabeller kördes fram med det standardprogram, som tillämpas vid SCB:s utredningsinstitut.

10.4.7 Undersökningsresultatens tillförlitlighet

Allmänt

De resultat vi nått fram till genom denna urvalsundersökning kan efter den utförda datamaskinella tabellframställningen ses som skattningar av vissa definierade populationsparametrar. Vi vill alltså kunna säga, att den information vi fått genom att studera ett urval, även är representativ för hela den population ur vilken urvalet är draget.

För att bedöma sanningshalten i denna utsaga måste vi ta hänsyn till en rad felkällor; vi måste företa en tillförlitlighetsbedömning.

Olika typer av fel

Det totala fel som förekommer i skattningar av denna typ kan efter orsak grovt indelas i följande felkomponenter:

- 1 Täckningsfel
  - a) Övertäckningsfel, d.v.s. fel som beror på att enheter som ej tillhör undersökningspopulationen kommer med vid resultatredoviningen
  - b) undertäckningsfel, d.v.s. fel som beror på att vissa enheter i undersökningspopulationen inte ingår i bruttopopulationen.
- 2 Bortfallsfel, d.v.s. fel som beror på att mätvärde för vissa enheter saknas på en eller flera undersökningsvariabler.
- 3 Mätfel
  - a) mätinstrumentfel, d.v.s. fel som beror på att t.ex. en fråga är så konstruerad, att den inte mäter det som den avser att mäta eller att den inte mäter enbart det som den avser att mäta
  - b) mätsituationsfel, d.v.s. fel som beror på att mätsituationen inte kan kontrolleras
  - c) intervjuarfel, d.v.s. fel som beror på att den som ställer frågorna till intervjupersonen gör det på ett felaktigt sätt eller noterar intervjupersonens svar på ett felaktigt sätt.
- 4 Bearbetningsfel, d.v.s. fel som uppkommer vid den centrala granskningen och kodningen av intervjuaren samt de fel som uppkommer vid överföring av intervjupersonens kodade svar till hålkortet och magnetband.
- 5 Stickprovfel, d.v.s. fel i skattningen som beror på att endast ett stickprov undersöks.

Storleken av det totala felet i en skattning kan diskuteras med hjälp av en felmodell. Denna utformas med hänsyn till urvalsförfarande, skattningsformel och felkomponenter. Felmodellen kan utformas så att det totala felet i en skattning kan delas upp i ett systematiskt och ett icke-systematiskt fel. Samtliga nämnda felkomponenter i det totala felet kan bidra både till det systematiska och till det icke-systematiska felet. Då statistisk teori och metodik utnyttjats vid genomförandet av denna undersökning, är det möjligt att objektivt beräkna de icke-systematiska felens sannolika storlek, medan däremot de systematiska felens i detta fall liksom vid statistiska undersökningar i allmänhet är mera svåråtkomliga. Man får när det gäller den senare felkategorin i allmänhet söka göra insiktsfulla bedömningar grundade på kontroller och analyser av olika slag.

Icke-systematiska fel

De icke-systematiska felens storlek uppskattas med statistisk sannolikhetsteori. Varje skattning betraktas som en slumpvariabel med en viss sannolikhetsfördelning, som beror på samtliga ovan nämnda fel. Slumpvariationer i denna variabel mäts med skattningens standardavvikelse. Det icke-systematiska felet kan anges genom ett konfidensintervall innanför vilket populationsvärdet ligger med en viss sannolikhet. De icke-systematiska felens storlek är i hög grad beroende av urvalsstorlek i den betraktade redovisningsgruppen.

Med hjälp av uppgifter om standardavvikelsens storlek kan man bilda konfidensintervall kring en erhållen skattning. Det är vanligt att ta ± 2 gånger standardavvikelsen (egentligen $\pm 1,96$), varvid ett 95-procentigt konfidensintervall erhålles. Ett sådant intervall innehåller med 95 procents säkerhet skattningens verkliga värde, vilket under ideala förhållanden är det värde man skulle fått om hela populationen undersökts. Konfidensutsagan ifråga kan sägas innebära, att om undersökningen upprepades ett stort antal gånger med olika urval, så skulle 95 procent av konfidensintervallen innehålla det sökta populationsvärdet. Om systematiska fel förekommer, är sannolikheten att parametern innesluts i intervallet mindre än den angivna konfidensgraden.

För små redovisningsgrupper blir de 95-procentiga konfidensintervallen i allmänhet av betydande storlek på grund av dessa grupper ringa storlek.

Systematiska fel

Storleken av de systematiska felen kan, som nämnts ovan, endast bli föremål för bedömningar.

- 1 Täckningsfel. Då någon undertäckning inte förekommer, kan ej heller några undertäckningsfel uppstå. Övertäckningen ger heller inte upphov till något systematiskt fel, då de personer som inte uppfyllde kriterierna för att tillhöra undersökningspopulationen ej intervjuades.
- 2 Bortfallsfel. Bortfallsfel uppstår när variabelvärden för en del av ett stickprov inte är kända och bortfallsindividerna i något avseende avviker från nettourvalet. Bortfallet kan t.ex. vara selektivt i bemärkelsen att medelvärdet för en variabel avviker i bortfallsgruppen, att fördelningen av variabelvärden är annorlunda, att sambandet mellan två variabler i bortfallsgruppen är högre eller lägre än i nettourvalet etc, när det är just dessa avvikelser som lett till att individerna blivit bortfall. Eftersom skattningarna baseras på de intervjuade kan en snedvridning av resultaten uppkomma som leder till att man redovisar för låga eller för höga medelvärden eller fördelningar som avviker från dem man skulle få om alla hade deltagit.

Storleken av bortfallsfelet är i regel svår att uppskatta. En övre gräns får man när man räknar ut den maximala effekten då samtliga variabelvärden för bortfallet läggs i den ena respektive andra extrempunkten av fördelningen. Detta ger dock i regel en helt orealistisk överskattning av effekten av bortfallsfelet. En annan metod är den typ av kontrollundersökning, där man samlar in uppgifterna på annat sätt, eventuellt med annan uppgiftslämnare. Ofta kan emellertid data endast erhållas av respondenterna själva. En tredje metod är strukturjämförelse mellan bortfall och nettourval.

De uppgifter om hushållen i urvalet som vi hade innan någon intervju kommit till stånd, inskränkte sig till vilka lägenheter de bodde i. Detta är således de enda uppgifterna vi har om bortfallshushållen. I det läget låter sig ingen strukturjämförelse göras. Inga uppgifter om att någon speciell grupp av hushåll är över- eller underrepresenterad i urvalet har emellertid inkommit.

- 3 Mätfel. Mätinstrumentfel uppkommer om en fråga är utformad så att den inte mäter det som den avser att mäta. En intervjuperson kan t.ex. missuppfatta en fråga; han/hon kanske inte kommer ihåg det riktliga svaret utan gissar eller kanske t.o.m. medvetet förvränger svaret. För att söka möta dessa problem lades stor vikt vid att undvika prestigeladdade och ledande frågor, att göra dem lättfattliga, att framställa ett enkelt och lättarbetat formulär. Att helt nå upp till dessa skisserade mål är vid undersökningar av detta omfång och karaktär dock knappast möjligt. Förekomsten och storleken av dessa felkällor är naturligtvis svårt att uttala sig om. Som nämnts var undersökningsledningen dock starkt medveten om dessa problem vid formulärkonstruktionen och sökte därmed i görligaste mån undvika dem. De lokalombud som deltagit i undersökningen har ej rapporterat några speciella svårigheter i samband med intervjusituationen.
- 4 Bearbetningsfel. Gransknings- och kodningsfel uppkommer vid den centrala bearbetningen av intervjusvaren. I syfte att nedbringa såväl kodningsarbetet som kodningsfelet är de flesta frågorna försedda med fasta svarsalternativ. Ett flertal stickprovskontroller har utförts under arbetets gång och det har därvid ej framkommit, att instruktionerna missuppfattats.

Stansningsarbetet kontrolleras på så sätt att varje individs uppgifter stansas två gånger och att uppgifterna därefter jämföres. Det kan emellertid ej uteslutas, att stansningsfel förekommer därför att intervjuaren t.ex. markerat otydligt och att samma fel stansas två gånger. Med det tillämpade standardprogrammet för icke tillåtna

variabelvärden och logiska kontroller har dock slutligen såväl granskning och kodning som stansning kunnat kontrolleras. Riskerna för systematiska fel av denna typ är därför mycket små.

Stickprovsfel beror på att endast ett urval studeras i stället för hela populationen. I stället för att mäta populationens parametrar skattas dessa med hjälp av urvalets mätvärden. Det urvalsförfarande som använts är ett sannolikhetsurval, d.v.s. urvalssannolikheten är känd för varje hushåll i respektive bostadsområde. Som framgår av avsnitt 10.4.3 har förväntningsrätta estimatorer använts utom när det gäller skattningen av parametrar avseende individer (ej endast intervjupersoner). Skevheten i skattningarna för dessa fall är dock liten och avtar då stickprovsstorleken ökar.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan sägas, att systematiska fel sannolikt inte förekommer i sådan utsträckning att det har avgörande betydelse för undersökningens resultat. De i TAB. 10.1 angivna 95-procentiga konfidensintervallen får anses ge god vägledning vid bedömning av undersökningsresultatets tillförlitlighet.

Halva konfidensintervallets storlek har beräknats enligt formeln:

$$1,96 \sqrt{\frac{P_g (100 - P_g)}{n_g} \left(1 - \frac{n_g}{N_g}\right)}$$

där

N_g = storleken av redovisningsgrupp g

P_g = andelen individer (i procent) i redovisningsgrupp g som har den studerade egenskapen

n_g = stickprovsstorleken i redovisningsgrupp g

P_g skattas i ovanstående formel med $\hat{P}_g$.

TAB. 10.1. Halva 95-procentiga konfidensintervallens storlek för olika procenttal P.^g.

Stick- provs- storlek n	Procenttal P ^g									
	95 eller 5	90 eller 10	85 eller 15	80 eller 20	75 eller 25	70 eller 30	65 eller 35	60 eller 40	55 eller 45	50
25	6.04	8.32	9.90	11.09	12.00	12.70	13.22	13.58	13.79	13.86
50	4.27	5.88	7.00	7.84	8.49	8.98	9.35	9.60	9.75	9.80
75	3.49	4.80	5.71	6.40	6.93	7.33	7.63	7.84	7.96	8.00
100	3.02	4.16	4.95	5.54	6.00	6.35	6.61	6.79	6.89	6.93
200	2.14	2.94	3.50	3.92	4.24	4.49	4.67	4.80	4.88	4.90
300	1.74	2.40	2.86	3.20	3.46	3.67	3.82	3.92	3.98	4.00
400	1.51	2.08	2.47	2.77	3.00	3.18	3.31	3.39	3.45	3.46

$$\hat{P}_g = \frac{100}{n_g} \sum_{i=1}^{n_g} x_i$$

där

$x_i = 1$ om i :te individen har den studerade egenskapen
 0 annars

Följande förutsättningar gäller för beräkningarna:

- a) obundet slumpmässigt urval (OSU)
- b) n_g är eller kan betraktas som konstant
- c) urvalsfraktionen $\frac{n_g}{N} = \frac{1}{2}$
- d) estimatorm $\hat{P}_g$ användes.

10.5 Observationsstudier

10.5.1 Metodik

Observationer av utomhusaktiviteterna i undersökningsområdena Traneberg och Hägerstensåsen genomfördes i syfte att studera de boendes användning av områdenas friytor. Sammanlagt gjordes observationer vid 84 tillfällen i vardera området. Observationerna skedde samtidigt i båda områdena. Det totala antalet observerade aktiviteter uppgick till 6 174 . För var och en av de personer som observerades noterades följande data:

- 1) ålder och kön
- 2) gruppammansättning (ensam eller i grupp, gruppens storlek och åldersammansättning)
- 3) typ av aktivitet
- 4) användning av ytslag
- 5) användning av redskap och material (såsom lekredskap, naturmaterial m.m.)

Observationerna gick till på följande sätt. Undersökningsområdena indelades i delzoner av sådan storlek, att alla aktiviteter inom en zon i ett givet ögonblick kunde överblickas från en viss punkt. Observatörens uppgift var att från en sådan punkt i ett givet ögonblick iakttä aktivite-

terna i zonen och "frysa ner" denna bild. Denna bild beskrevs på ett formulär. Varje delzon observerades på detta sätt 84 gånger. Tidpunkterna för observationerna valdes enligt en tvåstegs samplingsmetod. I första steget valdes tre observationspass per dygn. Det första passet avsåg tiden mellan kl. 10⁰⁰ och 12⁰⁰, det andra tiden mellan kl. 14⁰⁰ och 16⁰⁰, det tredje tiden mellan kl. 18⁰⁰ och 20⁰⁰. För- och eftermiddagspassen valdes med ledning av att andra undersökningar visat, att boendeaktiviteterna sannolikt är mest frekventa under dessa tidsperioder. Dessutom valdes ett kvällspass med anledning av att större delen av de boende beräknades vara hemma under denna tid. Observationspassen tillämpades såväl under vardagar som veckoslut. I nästa steg valdes inom varje observationspass två observationstidpunkter. Det mest önskvärda vore att välja dessa tidpunkter slumpmässigt för varje zon. Detta var emellertid praktiskt och ekonomiskt icke möjligt, då förflyttningstider mellan zonerna måste beräknas och då det icke heller var ekonomiskt försvarligt att tillåta eventuella spilltider för observatörerna. I stället påbörjades observationerna i varje pass i en viss startzon, varefter observatören omedelbart förflyttade sig till nästa zon och därefter till nästa tills hela området observerats (= en observationsrunda). Startzonerna varierade vid de olika observationsrundorna. Sammanlagt genomfördes på detta sätt sex observationsrundor per dygn. För varje observationsrunda antecknades väderförhållanden: molnighet, temperatur och vindstyrka. Vid nederbörd eller vindstyrka överstigande 7,9 m/sek. uppmanades observatörerna att ej genomföra observationer. I sådana fall ansågs det lämpligare att ersätta observationstillfället med observationer vid lämplig väderlek under motsvarande tidpunkt efter den planerade observationsperiodens slut. I ett par fall måste sådana ersättningsobservationer ske på grund av vindförhållanden. I övrigt var vädret tämligen likartat under hela observationsperioden: soligt eller växlande molnighet, ingen nederbörd, svag till måttlig vind, temperaturer kring +15° C - +20° C.

Före observationsperiodens början erhöll observatörerna instruktioner ifråga om den planerade metoden. Därefter företog observatörerna gemensamt provobservationer i syfte att sims-

emellan nå samstämmighet ifråga om t.ex. definition av ytslag och aktiviteter. Efter en första observationsdag samlades observatörerna för att gemensamt diskutera och lösa uppkomna problem. Sådana diskussioner fördes upprepade gånger under observationsperioden. Observatörerna växlade sinsemellan mellan de olika observationspassen, veckodagarna och områdena. Detta ansågs lämpligt för att eliminera eventuella systematiska fel beroende på skillnader mellan de olika observatörerna ifråga om t.ex. bedömning av olika aktiviteters art.

Observationsstudiens resultat överfördes till databand. Den maskinella tabellframställningen skedde vid SEMKA AB. Sammanlagt framtogs 150 datatabeller.

10.5.2 Expertgranskning av metodiken

Observationsmetoden har från statistisk synpunkt expertgranskats av Gunnar Ekman vid SEMKA AB. Underlag för granskningen var de instruktioner och formulär som utdelats till observatörerna. Expertutlåtandet återges nedan i sin helhet.

"YTTRANDE ÖVER STUDIUM AV BOENDEMILJÖ I TRANEBERG OCH HÄGERSTENSÅSEN, INSTRUKTIONER FÖR FÄLT-OBSERVATÖRER

Ovannämnda skrift ligger till grund för detta yttrande, som rör den statistiska metodiken.

Syftena med undersökningen framgår av avsnitt "Syfte". I princip skall utevistelseaktiviteten hos de i området boende kartläggas, undantagandes vissa aktiviteter (person- och andra transporter per bil, verksamhet bedriven av i området ej boende o.d.).

Förfarandet kan likna det, som användes vid tidsstudier, således aktivitetsobservationer vid vissa "nedfrusna" ögonblick. Ett område som skall observeras, indelas i "delzoner" varje delzon skall vara överblickbar. Observatören flyttar sig från zon till zon under en runda. Rundorna företogs, vid de olika passen, i samma ordning, dock med olika "startzoner". Områdena observerades tre gånger om dagen, två rundor per gång (således sex rundor per dag), under en fjortondagarsperiod, dock ej under vissa ogynnsamma väderleksförhållanden;

under sådana förhållanden förflyttades observationstiden till "annan, motsvarande".

Omdöme. Statistiskt sett är förfarandet korrekt, d.v.s. en representativ bild av aktiviteterna under tidpunkterna kl. 10-12, kl. 14-16 resp. kl. 18-20 (ej andra tidpunkter) erhålles. Man utför de facto en sampling i tiden; varje "nedfruset" ögonblick är representativt för "aktivitetspopulationen" avseende dessa tidsperioder (och dessa två veckor).

Vad som gäller att diskutera är således avvikelserna i praktiken från det teoretiskt korrekta, d.v.s. bias och mätfel.

Bias. Det är välbekant, att varje observationsförfarande, som överlämnar väsentliga "styrbeslut" till observatörer (intervjuare), kan resultera i, och ofta resulterar i, bias av olika slag. Följer observatören instruktionerna? Observeras alla personer inom en zon? Påbörjas varje runda vid olika "startzoner"? Farorna vid här föreliggande, relativt enkla, förfaranden, är ej särskilt stora, men projektledningen bör överväga, om sådana fel kan ha förekommit, och försöka utvärdera ev. konsekvenser därav. Se vidare kommentarer nedan.

Mätfel. När det gäller mätfel, är situationen potentiellt något mer allvarig. Exempel på ev. förekommande mätfel lämnas här i osorterad ordning:

- alla personer observeras ej
- systematiskt felaktig åldersuppskattning
- systematiskt felaktig aktivitetsbedömning
- svårigheter att gruppera personer
- felaktiga noteringar beroende på tidsbrist
- "överlappning" mellan delzoner

Även härvidlag bör en utvärdering ske.

Om det skulle ha gällt en totaluppskattning av aktivitetsgraden, skulle problemen snabbt hopa sig. Vad som nu har presenterats, är i princip jämförande analyser, t.ex. mellan åldersgrupper o.d. Det kan finnas anledning, att ett ögonblick

fundera en smula vidare över den bakomliggande, i och för sig, korrekta samplingstekniken.

1. Hela området överblickas under en tidsrymd av 0 sekunder, alla aktiviteter registreras.

En helt representativ observation för ifrågavarande tidsperiod, dag, område, försåvitt observationsögonblicket väljs slumpmässigt inom perioden.

2. Olika delzoner observeras under 0 sekunder, varje delzon dock vid olika tidpunkter, alla aktiviteter registreras.

Ett lika korrekt förfarande som 1, om resp. observationsögonblick väljs slumpmässigt.

3. Förfarandet 2, dock ej 0 sekunder, men erforderlig observationstid.

Förfarandet är ej helt korrekt, om observationstiden är så stor, att väsentliga aktivitetsändringar, eller personförflyttningar, kan äga rum.

4. Upprepade observationer av typ 3.

Bortsett från den felkälla, som redan omnämnts, är förfarandet fortfarande korrekt, d.v.s. ett "genomsnitt" av olika upprepningar leder till ett s.k. medelvärdesriktigt, lösligt talat, representativt, resultat, försåvitt observationerna sker vid slumpmässigt valda tidpunkter.

I princip har tidpunkterna valts systematiskt, ej slumpmässigt. Troligen är felkällan här mycket liten, då det är föga troligt att någon "periodicitet" är för handen.

Vissa aspekter kan dock läggas på säkerheten, mätt i termer av statistisk varians, hos olika former av upprepade förfaranden. Som påpekats, är metoden medelvärdesriktig, och i denna anda representativ. Antag, för exemplifieringens skull, att en kontinuerlig storhet mäts vid olika tidpunkter, t.ex. temperaturen. I en enkel exemplifiering kan sägas, att variansen för medelvärdet av tio observationer företagna inom en tidsrymd av A är mycket större

än variansen hos samma antal observationer företagna inom en tidsrymd av 2A, 3A o.s.v. Detta beror på en additivitets-egenskap, som i sig innefattar sambandet mellan på varandra följande observationer, vilket samband blir större, ju mer tätliggande observationerna är.

Det föreligger i praktiken ett visst samband mellan två på varandra följande mättillfällen, troligen dock mycket litet. Åt detta är heller inget att göra, och inget redovisningsfel har begåtts, så länge ej felkällor (varianser) redovisas.

Sammanfattningsvis, betr. den lilla utvecklingen 1-5, så är förfarandet principiellt korrekt, i praktiken likaså (till allra största delen). Resultaten skall dock med större eller mindre rätt, och med vederbörliga hänsyn, extrapoleras från ifrågavarande samplingstider (10-12, 14-16, 18-20), samt tvåveckorsperiod, samt områden, till hela dagen, viss tid på året, samt övriga områden, för att nå någon generalitet. Här omkring kunde kanske i slutredovisningen en viss diskussion föras.

Gunnar Ekman"

10.5.3 Undersökningsresultatens tillförlitlighet

I ovanstående expertyttrande har vissa potentiella felkällor nämnts. Då det gäller bias och mätfel har ansträngningar gjorts att i möjligaste mån undvika sådana genom noggranna instruktioner och detaljerade definitioner av vad som skall menas med t.ex. olika ytslag, aktiviteter, redskap m.m. Provobservationer har genomförts och gemensamma återkommande diskussioner med samtliga observatörer har förts. Under dessa diskussioner har tveksamma tolkningsfrågor lösts gemensamt. Vidare skedde de första observationerna i de båda områdena i grupp. Skiljaktigheter mellan de olika observatörernas noteringar kunde därefter granskas och diskuteras. Vissa - men ej väsentliga - skiljaktigheter förelåg, men efter diskussioner uppnåddes av allt att döma god samstämmighet mellan observatörerna. Observatörerna har vidare avlämnat rapport över det

praktiska arbetets genomförande. För att ytterligare minska risken för bias och mätfel har observatörerna sinsemellan växlat mellan observeringspass, veckodagar och områden (delområden). I efterhand har också skett logiska kontroller av de ifyllda undersökningsformulären. Trots den möda som lagts ner på att eliminera bias och mätfel, kan det givetvis inte uteslutas, att sådana förekommer. Dessa fel torde dock vara lika stora i de båda områdena och sålunda vara av mindre betydelse vid jämförelser områdena emellan.

Då det gäller extrapolering av resultaten från samplings- tiderna för att nå generalitet, kan följande sägas. Undersökningar av detta slag - såväl intervjuundersökningar som observationsstudier - har ett begränsat värde, om man ej på goda grunder - om än ej statistiska - kan tillåta någon form av extrapolering. I detta fall har observationsstudierna skett under september månad, en tid på året, då flertalet boende beräknats finnas i sina bostadsområden. Skollov eller industri- semester infaller t.ex. ej under undersökningsperioden. Det finns föga anledning tro, att bostadsområdena under denna tid på året skulle fungera på något sätt som väsentligt avviker från det vanliga. Observationerna har vidare icke skett under extrema väderleksförhållanden. Den vädertyp som rådde under observationsperioden är att se som ganska vanlig under sommarhalvåret. Måhända kan man våga tro, att tendenserna i undersökningsresultaten i stort sett gäller under normala väderleksförhållanden utan nederbörd åtminstone under sommarhalvåret.

10.6 Inventeringar

Förutom genom intervjuer och aktivitetsobservationer har data inhämtats genom inventeringar. Uppgifter om byggnader, lägenheter, befolkning och arbetsplatser har hämtats dels från Stockholms fastighetskontor, dels från Stockholms statistiska kontor. Uppgifter om servicestrukturen har hämtats ur skilda register och genom inspektioner i bostadsområdena. Uppgifter om täthet, rymlighet, friytor, beskaffenhet, lekplatser, trafiksituation m.m. har sammanställts med ledning

av direkta mätningar och inspektioner i bostadsområdena och genom mätningar på kartor.

Den inventering av Stockholms äldre förorter, som Stockholms stadsbyggnadskontor publicerat 1974, har också varit till ledning vid inventeringsarbetet.

LITTERATURREFERENSER

- Andersson-Brolin, L & Lindén, A, 1974, Var man känner sig hemma och vilka man kallar sina grannar. (Statens råd för byggnadsforskning.) Rapport 59. Stockholm.
- Axelrod, M, 1956, Urban Structure and Social Participation. American Sociological Review 1, årg. 21.
- Bell, R & Westius, S, 1972, Några teorier om grannskap och grannrelationer. (Statens råd för byggnadsforskning.) Rapport 29. Stockholm.
- Björklid-Chu, P, 1972, Kartläggning av barns aktiviteter inom ett modernt bostadsområde. (Lärarhögskolan.) Stockholm.
- Björklid-Chu, P, 1974, Kartläggning av barns aktiviteter inom två moderna bostadsområden. (Statens råd för byggnadsforskning.) Rapport 57. Stockholm.
- Boalt, C & Carlestam, G, 1948, Mor och barn från morgon till kväll.
- Boalt, G, 1950, Den enskilda människan som individ, som medlem i massa och grupp. Ingår i Westerlund (red.), Människan och arbetet I. Stockholm.
- Bucht, E, 1973, Vegetation i tio bostadsområden. (Statens institut för byggnadsforskning.) T 11. Stockholm.
- Caplow, T & Forman, R, 1950, Neighborhood. Interaction in a Homogeneous Community. American Sociological Review, årg. 15.
- Carlestam, G, 1968, Studier av utomhusaktiviteter med automatisk kamera. (Statens råd för byggnadsforskning.) Rapport 16. Stockholm.
- Clinard, M,B, 1963, Sociology of Deviant Behavior. New York.
- Dahlström, E, 1951, Trivsel i Söderort.
- Dahlström, E, 1957, Barnfamiljer i höghus och trevåningsläghus i Vällingby. (Statens nämnd för byggnadsforskning.) Rapport 38. Stockholm.
- Dean, D,G, 1961, Meaning and Measurement of Alienation. American Sociological Review
- Festinger, L, Schachter, S,S & Back, K, 1950, Social Pressures in Informal Groups. New York.
- Flemström, C & Ronnby, A, 1972, Fallet Rosengård. En studie i svensk planerings- och bostadspolitik. Lund.
- Gans, H,J, 1968, Urbanism and Suburbanism as Ways of Life. Ingår i Pahl, R,E, Readings in Urban Sociology. Oxford.

- Gasslander, K, Månsson, S-A & Ronnby, A, 1974, Rosengårdsrapporten. En studie av barns uppväxtvillkor. Lund.
- Gehl, I, 1971, Bo-miljö. (Statens byggeforskningsinstitut.) Rapport 71. Köpenhamn.
- Gillwik, L & Gustafsson, J,R, 1970, Detaljhandelns del av serviceförsörjningen. (Statens råd för byggnadsforskning.) Rapport 3. Stockholm.
- Gillwik, L, 1972, Att bo i gamla bostäder. (Statens råd för byggnadsforskning.) Rapport 1. Stockholm.
- Gillwik, L, 1974, Bostadsområdets utformning och de boende. (Statens offentliga utredningar.) Nr 18, bilaga 12. Stockholm.
- Gillwik, L, 1974, Barn och bostadsmiljö. Boendeutredningen. (Bostadsdepartementet.) Stockholm.
- Gillwik, L, 1975, Sociala aspekter på bostadssanering. (Statens råd för byggnadsforskning.) Rapport 13. Stockholm.
- Gordon, H & Molin, P (red.), 1972, Man bara anpassar sig helt enkelt. Forskningsrapport om människor i Skärholmen. Stockholm.
- Greer, S, 1956, A Comparative Study of Local Areas in a Metropolis. American Sociological Review 1, årg. 21.
- Gustafsson, J,R, 1973, Efterfrågan och utbud på bostadsmarknaden. (Statens råd för byggnadsforskning.) Stencil. Stockholm.
- Hole, V, 1966, Children's play on housing estates. England.
- Hollander, E,P & Hunt, R,G, 1963, Current Perspectives in Social Psychology. New York.
- Holm, L, 1956, Familj och bostad. (Hemmens forskningsinstitut.) Stockholm.
- Holm, P & Gustafsson, J,R, 1973, Inkomst, bostadskostnad och bostadsstandard. (Statens offentliga utredningar.) Nr 50, bilaga 1. Stockholm.
- Homans, G,C, 1950, The Human Group. New York.
- Höweler, M, 1965, Studie av aggressivitet och undergivenhet hos barn på lekplatser inom två bostadsområden i Malmö. Lunds universitet, pedagogiska institutionen.
- Höweler, M, 1973, En studie av barn från låghus- och höghusområden. Lunds universitet. Pedagogiska institutionen.
- Israel, J (red.), 1964, Sociala avvikelser och social kontroll. Stockholm.

- Keller, S, 1966, Social Class i Physical Planning. International Social Science Journal 4, årg. 18.
- Kuper, L, 1953, Living in Towns. London.
- Landström, L, 1958, Höghus och låghus i småstadsmiljö. (Statens nämnd för byggnadsforskning.) Rapport 48. Stockholm.
- Lidén, B, Ohlsson, E & Ydeskog, K, E, 1962, Att bo i loftgångshus - en intervjuundersökning på några platser i landet. (Statens råd för byggnadsforskning.) Informationsblad 54. Stockholm.
- Lindberg, G, 1967, Social omgivning. En socialekologisk undersökning av tjugo bostadsområden i Malmö. Lund.
- Lindberg, G (red.), 1971, Urbana processer. Studier i social ekologi. Lund.
- Lindman, G, Utredning angående barnolyckor i trafiken i Malmö.
- Litwak, E, 1961, Voluntary Association and Neighborhood Cohension. American Sociological Review 1, årg. 26.
- Maier, H,W, 1965, Three theories of Child Development. New York.
- Maizels, J, 1961, Two to five in high flats. England.
- Maslow, A,H, 1943, A Theory of Human Motivation. Psychological Review, vol. 50.
- Morville, J, 1969, Børns brug af friarealer. (Statens byggeforskningsinstitut.) Byplanlægning 10. Köpenhamn.
- Mumford, L, 1942, Stadskultur (i svensk översättning).
- Murray, H,A, 1953, Explorations in Personality. New York.
- Mårtensson, B,G, 1973, Markutrymmen i fem bostadsområden - användning och utformning. (Statens råd för byggnadsforskning.) Rapport 26. Stockholm.
- Pfannenstill, B, 1953, Sociologisk undersökning av Augustenborgsområdet i Malmö. Malmö.
- Piaget, J, 1968, Barnets själsliga utveckling. Lund.
- Saarkoppel, H & Selander, P, 1969, Att bygga för kontakt - en myt? Göteborg.
- Sandels, S, 1968, Små barn i trafiken. Stockholm.
- Sheppard, D, 1959, Playspaces for children on estates. England.

Sjödén, M, 1970, Grannkontakter i "Fyrklöver". En enkätundersökning i ett radhusområde. (Statens råd för byggnadsforskning.) Informationsblad B1. Stockholm.

Statens planverk, 1968, Riktlinjer för bebyggelseplanering med hänsyn till bilplatsbehov. Publ. 13.

Statens planverk, 1972, Remisshandling. Bostadens grannskap. Råd och anvisningar för planering. Rapport 24.

Statens planverk, 1973, Rymlighet och tillgänglighet i elva bostadsområden. Rapport 25.

Stockholms stadsbyggnadskontor, 1974, Stockholms äldre förorter. Inventering.

Trafikolyckornas samband med trafikmiljön, 1962. (Chalmers tekniska högskola.) Inst. för stadsbyggnad. Meddelande 5.

Walldén, M, 1974, Individens aktivitetsmönster. (Statens råd för byggnadsforskning.) Rapport 11. Stockholm.

Willmott, P, 1963, The Evolution of a Community. London.

Wirth, L, 1957, Urbanism as a Way of Life. Ingår i Hatt & Reiss, Cities and Society. Illinois.

Wohlin, H & Sandels, S, 1961, Barn i stad. Stockholm.

Åhrén, U, 1939, En bostadsundersökning i Göteborg.

Åsvärn, G & Mathsson, B, 1956, Fritid i förort. Stockholm.

STATISTISKA CENTRALBYRÅN
 U/Utreddningsinstitutet
 Fack
 102 50 STOCKHOLM

P 1393

UBnr

--	--	--	--	--

 1-4

Loko nr

--	--	--	--	--	--

NÄRMILJÖSTUDIE I STOCKHOLM

FRÅGEFORMULÄR

Intervju den ...../..... 1974 från kl ..... till kl .....

Intervju med hushållsmedlem nummer 5

Övriga medverkande vid intervjun:

Hushållsmedlem/mar nr .....
 .....
 .....

Fråga 3	MARKERAS AV LOKO UTAN ATT FRÅGA I DE FALL SVARET FRÅNGÅTT AV FRÅGA 2	
	Har Ni någon inneboende i lägenheten?	
	1	JA
23	2	NEJ → FRÅGA 4
		OH JA
	Hur många inneboende har Ni?	
24	☐	ANTAL PERSONER
Fråga 4	Hur stor är lägenheten i antal rum och kök räknat?	
25	☐	ANTAL RUM
	1	kök
	2	kokvrå/kokskåp
26	3	matlagningsutrymme saknas
Fråga 5	Är den här lägenheten utrustad med en fast monterad spis med ugn?	
	1	JA
27	2	NEJ → FRÅGA 7
Fråga 6	Kan Ni uppskatta ungefär hur gammal spisen är? Är den ...	
	1	... mindre än 10 år
	2	... 10 till 20 år
28	3	... mer än 20 år
	4	... VET EJ
Fråga 7	Har Ni badrum ...	
	1	... med dusch men ej badkar
	2	... med bad (+ ev dusch)
29	3	... ej badrum wc-rum räknas ej som badrum
Fråga 8	Vilket av följande föredrar Ni: badkar, enbart dusch eller tycker Ni att båda alternativen är likvärdiga?	
	1	Badkar
	2	Enbart dusch
30	3	Alternativen likvärdiga
	4	VET EJ

Fråga 9

MARKERAS AV LOKO I SÄKRA FALL UTAN ATT FRÅGA

På vilket våningsplan bor Ni?

7 BOTTENVÅNINGEN

1 1 TR

2 2 "

3 3 "

4 4 "

5 5 "

31 6 6 "

Fråga 10

Kan Ni ange inom vilket område de personer bor som Ni skulle kalla Era grannar? Är det ...

1 ... på detta våningsplan

2 ... i denna trappuppgång

3 ... i detta hus

4 ... i detta och de närmast intilliggande husen

5 ... i större delen av Traneberg/Hägerstensåsen

32 9 EJ SVAR

Fråga 11

Skulle Ni också kunna ange det område kring Er bostad som Ni betraktar som "Ert område", där Ni alltså tycker att Ni känner Er särskilt hemma? Är det ...

1 ... på detta våningsplan

2 ... i denna trappuppgång

3 ... i detta hus

4 ... i detta och de närmast intilliggande husen

5 ... i större delen av Traneberg/Hägerstensåsen

33 9 EJ SVAR

Fråga 12

Brukar Ni eller Er make umgås med någon person eller familj här i Traneberg/Hägerstensåsen? Hur många personer eller familjer är det i så fall?

77 NEJ, INGEN —> FRÅGA 16

34-35

JA, ANTAL PERSONER/FAMILJER

Fråga 16	Hur många personer eller familjer umgås Ni (eller Er make) (dessutom) med som bor i Söderort (GÄLLER HÄGERSTENSÅSEN)/Västerort (GÄLLER TRANEBERG)?						
77	INGEN						
68-69							
	ANTAL PERSONER/FAMILJER						
Fråga 17	Umgås Ni med någon person eller familj i Stockholm som inte bor här i Söderort (GÄLLER HÄGERSTENSÅSEN)/Västerort (GÄLLER TRANEBERG)?						
77	NEJ, INGEN						
70-71							
	JA, ANTAL PERSONER/FAMILJER						
Fråga 18	Finns det någon här i Hägerstensåsen/Traneberg som Ni brukar utbyta små tjänster med, t ex tillfällig barnpassning, mottagning av varor eller lån av småsaker?						
77	NEJ, INGEN						
72-73							
	JA, ANTAL PERSONER/FAMILJER						
Fråga 19	Hur ofta händer det att Ni utbyter några ord med en granne? Händer det ...						
1	... dagligen						
2	... ett par gånger i veckan						
3	... några gånger i månaden						
4	... aldrig						
74	9						
	... EJ SVAR						
Fråga 20	Jag skall nu läsa upp ett antal påståenden för Er. Vill Ni ange om Ni instämmer eller tar avstånd från de olika påståendena genom att svara med något av svarsalternativen på detta kort.						
	VISA SVARSKORT 1						
	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>Stämmer absolut</th> <th>Stämmer i stort sett</th> <th>Stämmer knappast</th> <th>Stämmer absolut inte</th> <th>EJ SVAR VET EJ</th> </tr> </thead> </table>		Stämmer absolut	Stämmer i stort sett	Stämmer knappast	Stämmer absolut inte	EJ SVAR VET EJ
	Stämmer absolut	Stämmer i stort sett	Stämmer knappast	Stämmer absolut inte	EJ SVAR VET EJ		
	1. Det är ingen konst att skaffa sig vänner, bara man bjuder till 1 2 3 4 9						
	2. Människor är som regel vänliga och hjälpsamma ... 1 2 3 4 9						
	3. Ibland känner jag mig alldeles ensam här i världen 4 3 2 1 9						
	4. Livet vore bra mycket tråkigare om man inte hade grannarna 1 2 3 4 9						
	5. Det bästa med grannarna är att man kan kila över och prata med den då och då om man skulle få lust 1 2 3 4 9						
75-79	6. Alltför nära kontakter med grannarna gör att man ofta kan känna sig kontrollerad 4 3 2 1 9						
2	80						
5							

Fråga 21	Har Ni (eller Er make) under det här året, dvs 1974, deltagit i någon gemensam verksamhet, som de boende själva, genom samarbetskommitté, politisk förening, idrottsförening eller på annat sätt ordnat i det här bostadsområdet?
1	JA
2	NEJ → FRÅGA 23
6	9 EJ SVAR → FRÅGA 23
Fråga 22	OM JA PÅ FRÅGA 21 Vad är det för verksamhet?
<u>NÄMNT</u>	FLERA ALTERNATIV FÅR MARKERAS
1	Föreningsmöte i samarbetskommitté, dvs i någon av hyresgäströrelsens lokalföreningar
1	Gemensam aktion i någon bostadsfråga
1	Gemensam fest i området för barn eller vuxna
1	Något annat fritidsarrangemang (kurser, hobbyverksamhet e d)
1	Annat, ANGE VAD .....
7-11	9 EJ SVAR

Fråga 25

Hur ofta brukar Ni vistas utomhus i bostadsområdet så här års på Er fritid? Räkna inte med de tillfällen då Ni går ut för att uträtta ärenden utan bara då Ni går ut för att ägna Er åt någon form av friluftsliv. Ni kan svara med något av alternativen på det här kortet.

VISA SVARSKORT 2

- 1 Dagligen
- 2 3-4 gånger i veckan
- 3 2 gånger i veckan
- 4 Någon gång i veckan
- 5 Ett par gånger i månaden
- 6 Någon enstaka gång i månaden
- 7 Aldrig → FRÅGA 27

14

OM 25: 1-6

Fråga 26

Vad gör Ni vanligtvis då? Ni kan svara med hjälp av detta kort.

VISA SVARSKORT 3

- 1 Går ut med egna eller andras barn
  - 2 Rastar hund
  - 3 Promenerar på annat sätt
  - 4 Motionslöper
  - 5 Sitter på bänk eller i naturen
  - 6 Annat, ange vad .....
- .....

15

Fråga 27	Det finns naturligtvis en rad orsaker till att människor inte utnyttjar sina bostadsområden till friluftsliv mer än vad de gör. Här på kortet finns några sådana orsaker.		
	VISA SVARSKORT 4		
	Skulle Ni för vart och ett av dem vilja ange om de hindrar Er eller inte från att vistas mer utomhus i området än vad Ni för närvarande gör?		
JA NEJ VET EJ			
1	2	9	Har svårt att klara trapporna eller hissen
1	2	9	Terrängen häromkring är svårframkomlig, backarna är för branta
1	2	9	Är rädd för att bli ofredad utomhus
1	2	9	Det finns ingenting lockande att göra utomhus här i området
16-19			
Fråga 28	Man kan ju tänka sig att förändra utomhusmiljön i bostadsområdena så att hyresgästerna får större möjligheter att sysselsätta sig utomhus. Här på kortet finns några tänkbara sådana förändringar.		
	VISA SVARSKORT 5		
	Tror Ni att Ni skulle tillbringa en <u>större</u> del av Er fritid utomhus här i området om det fanns ...		
JA NEJ VET EJ			
1	2	9	... uteplatser med bänkar och bord?
1	2	9	... fler iordningställda promenadvägar?
1	2	9	... möjlighet till trädgårdsodling?
1	2	9	... bättre möjligheter till idrott och motion?
1	2	9	... något annat? Ange vad ....
20-24			
Fråga 29	Hur ofta brukar Ni ha besök av bekanta eller besöka bekanta?		
	VISA SVARSKORT 2		
1	Dagligen		
2	3-4 gånger i veckan		
3	2 gånger i veckan		
4	Någon gång i veckan		
5	Ett par gånger i månaden		
6	Någon enstaka gång i månaden		
25	7	Aldrig	

Fråga 30 Hur ofta brukar Ni ägna Er åt fritidsverksamheter som sker inomhus, men ej i Er bostad, som t ex nöjen, kurser och liknande?

VISA SVARSKORT 2

- 1 Dagligen
 2 3-4 gånger i veckan
 3 2 gånger i veckan
 4 Någon gång i veckan
 5 Ett par gånger i månaden
 6 Någon enstaka gång i månaden
 26 7 Aldrig → FRÅGA 32

OM 30: 1-6

Fråga 31 När Ni ägnar Er åt detta, gör Ni det då vanligtvis i Traneberg eller Alvik/Hägersten eller någon annanstans?

- 1 Traneberg, Alvik/Hägersten
 27 2 Någon annanstans

Fråga 32 Hur ofta brukar Ni ägna Er åt fritidsverksamheter som sker utomhus men inte i Traneberg eller Alvik/Hägersten?

VISA SVARSKORT 2

- 1 Dagligen
 2 3-4 gånger i veckan
 3 2 gånger i veckan
 4 Någon gång i veckan
 5 Ett par gånger i månaden
 6 Någon enstaka gång i månaden
 28 7 Aldrig

KONTROLLERA I TABLÅN PÅ SID 2 (FRÅGA 2) OM DET I HUSHÅLLET INGÅR NÅGOT ELLER NÅGRA BARN SOM ÄR FÖDDA 1959 ELLER SENARE. FINNS BARN I DENNA ÅLDERGRUPP ANTEGICHA DERAS FÖDELSEÅR OCH KÖN I HUVUDET PÅ TABLÅN NEDAN. BÖRJA FRÅN VÄNSTER MED DET YNGSTA BARNET.

INGÅR I HUSHÅLLET INGET BARN I NÄMND ÅLDERGRUPP SKALL FRÅGORNA 33-39 INTE STÄLLAS.

FRÅGORNA 33-39 STÄLLS FÖR ETT BARN I SÄNDER, DVS TABLÅN SKALL Fyllas I KOLUMNVIS!

Fråga 33

FRÅGA 33 STÄLLS ENDAST TILL DE SOM HAR BARN SOM ÄNNU EJ BÖRJAT SKOLAN, DVS I VANLIGA FALL BARN SOM ÄR FÖDDA 1968 ELLER SENARE. FRÅGAN GÄLLER ENDAST BARN I DENNA ÅLDERGRUPP.

Vistas barnet fött år ... (SE TABLÅHUVUDET) i hemmet hela vardagarna eller är det på daghem, hos dagmamma, på fritidshem, klarar det sig själv eller får det någon annan form av tillsyn?

	FÖDELSEÅR [ ][ ] FLICKA 1 POJKE 2	FÖDELSEÅR [ ][ ] FLICKA 1 POJKE 2	FÖDELSEÅR [ ][ ] FLICKA 1 POJKE 2	FÖDELSEÅR [ ][ ] FLICKA 1 POJKE 2
I hemmet	1	1	1	1
På daghem	2	2	2	2
På eftermiddagshem/fritidshem	3	3	3	3
Hos dagmamma	4	4	4	4
Ingen tillsyn	5	5	5	5
Annan form av tillsyn, ange vad	6	6	6	6
.....	.....	.....	.....	.....
EJ SVAR	9	9	9	9

FRÅGORNA 34-39 STÄLLS TILL DE SOM HAR BARN FÖDDA 1959 ELLER SENARE (SOM ALLTSÅ ÄR 15 ÅR ELLER YNGRE)

Fråga 34

Hur länge brukar barnet fött år .... vara utomhus i genomsnitt per vardag under den här årstiden? (FRÅGAN GÄLLER HUR LÄNGE BARNET VANLIGTVIS ÄR UTE "I FRISKA LUFTEN" UNDER VARDAGARNA.)

FÖLJANDE TILLÄGG LÄSES FÖR ALLA UTOM FÖR DE VARS BARN VISTAS I HEMMET ENLIGT FRÅGA 33

Räkna inte in den tid det är ute i samband med vistelsen på daghemmet/eftermiddagshemmet/hos dagmamma/i skolan.

INTE ALLS UTOMHUS → FORTSÄTT MED FRÅGA 33 FÖR NÄSTA BARN	001	001	001	001
UTOMHUS (TID I MINUTER)	[ ][ ]	[ ][ ]	[ ][ ]	[ ][ ]
EJ SVAR	999	999	999	999

FRÅGORNA 35-39 STÄLLS FÖR BARN SOM VISTAS UTOMHUS ENLIGT FRÅGA 34

Fråga 35

Är barnet då vanligtvis ute i ett sträck eller i flera omgångar, och i så fall hur många omgångar?

UTE I ETT STRÄCK	1	1	1	1
UTE I 2 OMGÅNGAR	2	2	2	2
UTE I 3-4 OMGÅNGAR	3	3	3	3
UTE I MER ÄN 4 OMGÅNGAR	4	4	4	4
EJ SVAR	9	9	9	9

FORTSÄTT MED FRÅGA 36

Fråga 40

FRÅGAN STÄLLES TILL DEN SOM HAR BARN FÖDDA ÅR 1968 ELLER SENARE

Brukar Ni själv eller någon annan vuxen vara ute tillsammans med barnet/barnen som inte har fyllt 7 år än?

Händer det ...

- 1 ... ofta
 2 ... ibland
 3 ... sällan
 4 ... aldrig
 59 9 EJ SVAR

Fråga 41

FRÅGAN STÄLLES TILL DEN SOM HAR BARN FÖDDA ÅR 1968 ELLER SENARE

Kan Ni vanligtvis se barnet/barnen (under 7 år) från fönstret när det/de är ute? Ser Ni dem ...

- 1 ... mycket bra
 2 ... ganska bra
 3 ... varken bra eller dåligt
 4 ... ganska dåligt
 5 ... mycket dåligt
 60 9 EJ SVAR

Fråga 42

STÄLLES TILL ALLA ÄVEN TILL DE SOM SJÄLVA INTE HAR BARN

Hur ofta händer det enligt Er uppfattning att det är bråk och slagsmål bland barnen här i området när de är ute? Händer det ...

- 1 ... mycket ofta
 2 ... ofta
 3 ... ganska ofta
 4 ... sällan
 5 ... mycket sällan
 61 9 EJ SVAR

Fråga 43

Hade Ni (och Er familj) egen bostad innan Ni flyttade hit?

- 1 JA
 62 2 NEJ → FRÅGA 46

OM 43: 1

Fråga 44 Var bodde Ni tidigare? Bodde Ni i ...

- 1 ... Stockholms innerstad
 2 ... förort till Stockholm
 3 ... annan ort med mer än 30 000 inv
 4 ... mindre ort, ren landsbygd
 5 ... utlandet → FRÅGA 46
 8 ... Annat, ange vad .....
- 63 9 EJ SVAR

OM 43: 1

Fråga 45 Vilken typ av bostad bodde Ni då i?

- 1 Flerfamiljshus med 4 våningar eller fler
 2 Flerfamiljshus med 3 våningar eller mindre
 3 Radhus, kedjehus, villa
 4 Lantgård
 5 Annat, ange vad .....
- 64 9 EJ SVAR

Fråga 46 Hur stor är månadshyran för den här lägenheten?

KRONOR

65-68 9999 EJ SVAR

Fråga 47 På vilket sätt fick Ni den här bostaden?

- 1 ... anvisad av bostadsförmedling
 2 ... genom annons, släkt eller bekant
 3 ... kontaktade själv fastighetsägaren
 4 ... genom arbetsgivare
 5 ... annat sätt, ange vad .....
- 69 9 EJ SVAR

Fråga 48	<p>Skulle Ni då Ni flyttade hit haft möjlighet att vänta ytterligare en tid på något annat bostadsförslag. Eller var Ni tvingad att ta den här bostaden?</p> <p>1 JA, KUNDE VÄNTA</p> <p>2 NEJ, KUNDE INTE VÄNTA → FRÅGA 50</p> <p>70 9 EJ SVAR → FRÅGA 50</p>
FRÅGAN STÄLLES TILL DEN SOM SVARAR JA PÅ FRÅGA 48	
Fråga 49	<p>Kan Ni säga vad det var av det som står på listan, som var viktigast för Ert val av bostad? Vill Ni läsa igenom hela listan och sedan ange de tre viktigaste sakerna.</p> <p>VISA SVARSKORT 8, TRE SVARSALTERNATIV FÅR ANGES</p> <p>01 EKONOMISKT FÖRDELAKTIGT</p> <p>02 BOSTADENS STANDARD</p> <p>03 BOSTADENS STORLEK</p> <p>04 BOSTADENS PLANLÖSNING (RUMMENS LÄGE OCH/ELLER STORLEK)</p> <p>05 BOSTADENS LÄGE I FÖRHÅLLANDE TILL ARBETSPLATS</p> <p>06 BOSTADENS LÄGE I FÖRHÅLLANDE TILL CENTRUM</p> <p>07 BOSTADENS LÄGE I FÖRHÅLLANDE TILL NATUROMRÅDEN</p> <p>08 BOSTADENS LÄGE I FÖRHÅLLANDE TILL SLÄKT OCH VÄNNER</p> <p>09 DEN GEMENSAMMA UTEMILJÖN I OMRÅDET, HUSTYPEN</p> <p>10 NÄRSERVICE IFRÅGA OM BUTIKER</p> <p>11 NÄRSERVICE IFRÅGA OM KOMMUNIKATIONER</p> <p>12 UTSIKTEN</p> <p>13 SLIPPER INSYN</p> <p>14 TREVLIKA GRANNAR</p> <p>15 Annat, ANGE VAD .....</p> <p>.....</p> <p>99 EJ SVAR</p>
<p>FÖR UT</p> <p>71-72 ☐</p> <p>73-74 ☐</p> <p>75-76 ☐</p>	
Fråga 50	<p>Om Ni fick välja fritt, vilket våningsplan skulle Ni då vilja bo på i det här huset?</p> <p>7 BOTTENVÅNINGEN</p> <p>1 1 TR</p> <p>2 2 "</p> <p>3 3 "</p> <p>4 4 "</p> <p>5 5 "</p> <p>6 6 "</p> <p>77 9 EJ SVAR</p>

		FRÅGAN STÄLLES TILL ALLA
Fråga 51		Vill Ni flytta härifrån?
	1	JA
78	2	NEJ → FRÅGA 54
		OM JA
		Siktar Ni på att flytta inom ...
	1	... 1 år
	2	... eller inom 2-3 år
	3	... eller efter 3 år
79	9	EJ SVAR

		TILL DEN SOM SVARAT JA PÅ FRÅGA 51
4 80	Fråga 52	Vad är <u>främsta</u> orsaken till att Ni vill flytta?
		ENDAST ETT SVARSALTERNATIV FÅR ANGES
	01	FÖR DYRT
	02	ÖNSKAR MODERNARE BOSTAD
	03	BOSTADEN FÖR LITEN
	04	BOSTADEN FÖR STOR
	05	TRIVS EJ MED GRANNARNA, DEN SOCIALA MILJÖN ELLER LEMMILJÖN FÖR BARNEN
	06	VILL BO I ANNAT LÄGE I STADEN (P G A ARBETE, SERVICE, KOMMUNIKATIONER, ANHÖRIGA ELLER ANNAT)
	07	<u>TRANEBERG</u> VILL BO I HÖGHUS
	08	<u>HÄGERSTENSÅSEN</u> VILL BO I LÄGRE HYRESHUS
	09	VILL BO I RADHUS, KEDJEHUS ELLER VILLA
	10	UTEMILJÖN, PLANERINGEN AV OMRÅDENÄRMAST HUSEN
	11	VILL FLYTTA FRÅN STOCKHOLM
	12	ANNAT, ANGE VAD .....
		.....
5-6	99	EJ SVAR

		TILL DEN SOM SVARAT JA PÅ FRÅGA 51	
Fråga 53		Har Ni vidtagit några åtgärder för att få ny bostad?	
	1	JA	
7	2	NEJ → FRÅGA 54	
		OM JA	
		Vilka åtgärder har Ni vidtagit?	
NÄMNT		FLERA SVARSALTERNATIV FÅR ANGES	
	1	STÅR I TOMKÖ	
	1	STÅR I BOSTADSKÖ	
	1	LÄSER ANNONSER I TIDNINGEN	
	1	ANNONSERAT SJÄLV	
	1	SPARAR TILL EGET RADHUS/VILLA	
	1	MEDLEM I BOSTADSRÄTTSPÖRENING	
	1	ANNAT, ANGE VAD	
8-14	9	EJ SVAR	

Fråga 54 Sedan skall jag fråga närmare hur Ni trivs i det här bostadsområdet. Vill Ni svara med hjälp av svarsalternativen på det här kortet.

VISA SVARSKORT 9

		Mycket nöjd	Ganska nöjd	Varken nöjd eller missnöjd	Ganska missnöjd	Mycket missnöjd	EJ SVAR
Hur nöjd är Ni med ...							
1	Standard på köksutrustning	1	2	3	4	5	9
2	Standard på hygienrum (badrum/wc)	1	2	3	4	5	9
3	Bostadens planlösning	1	2	3	4	5	9
4	Kökets/Kokvråns storlek	1	2	3	4	5	9
5	Rummens storlek	1	2	3	4	5	9
6	Hela bostadens storlek	1	2	3	4	5	9
7	Bostadskostnaderna	1	2	3	4	5	9
8	Isolering mot buller från grannar	1	2	3	4	5	9
9	mot buller från trappuppgång	1	2	3	4	5	9
10	mot buller från rör o ledningar	1	2	3	4	5	9
11	mot utomhusbuller (ej flyg)	1	2	3	4	5	9
12	Insynsfråhållanden	1	2	3	4	5	9
13	Bostadens läge i förhållande till						
14	arbetsplats	1	2	3	4	5	9
15	affärscentrum	1	2	3	4	5	9
16	naturområden	1	2	3	4	5	9
17	Parkeringsplatser	1	2	3	4	5	9
18	Barnens lekplatser	1	2	3	4	5	9
19	Utomhusmiljön, placeringen av områdena närmast husen	1	2	3	4	5	9
20	De allra närmaste grannarna (i angränsande bostäder)	1	2	3	4	5	9
21	Övriga invånare i området	1	2	3	4	5	9
22	Att bo här	1	2	3	4	5	9

Fråga 55	Det här området börjar nu bli 30-40 år gammalt. Tycker Ni att det behöver göras några förbättringar här i lägenheten?
1	JA
2	NEJ → FRÅGA 57
37	3 VET EJ
OM 55: 1 ELLER 3	
Fråga 56	Vilken av följande förbättringar tycker Ni vore mest angelägen att göra i Er lägenhet?
VISA SVARSKORT 10	
ENDAST ETT ALTERNATIV FÅR ANGES	
1	MODERNISERA KÖKSUTRUSTNINGEN
2	MODERNISERA BADRUMMET
3	INRÄTTA ETT BADRUM/DUSCHRUM
4	UNDERHÅLLA TAPETER: MÅLNINGSARBETEN ELLER GOLV
5	ANNAT, ANGE VAD .....
38	9 EJ SVAR
Fråga 57	Tycker Ni att det behöver göras några förbättringar i huset i övrigt?
1	JA
2	NEJ → FRÅGA 59
39	3 VET EJ
OM 57: 1 ELLER 3	
Fråga 58	Vilken av följande förbättringar tycker Ni vore mest angelägen att göra i huset i övrigt?
VISA SVARSKORT 11	
ENDAST ETT ALTERNATIV FÅR MARKERAS	
01	FÖRBÄTTRA LJUDISOLERINGEN MELLAN LÄGENHETERNA
02	FÖRBÄTTRA LJUDISOLERINGEN FRÅN TRAPPHUSET
03	FÖRBÄTTRA LJUDISOLERINGEN MOT BRUS I RÖR OCH LEDNINGAR
04	SNYGGA UPP TRAPPHUSET
05	SNYGGA UPP FASADERNA
06	INRÄTTA EN TVÄTTSTUGA I HUSET
07	MODERNISERA TVÄTTSTUGAN I HUSET
08	ANNAT, ANGE VAD .....
40-41	99 EJ SVAR

Fråga 59	Tycker Ni att det behöver göras några förbättringar i den närmast omgivande utomhusmiljön?
1	JA
2	NEJ → FRÅGA 61
42	3 VET EJ

OM 59: 1 ELLER 3

Fråga 60 Vilken av följande förbättringar tycker Ni vore mest angelägen att göra i den närmast omgivande utomhusmiljön?

VISA SVARSKORT 12

ENDAST ETT ALTERNATIV FÅR ANGES

01	ANLÄGGA MER PLANTERINGAR
02	ORDNA FLER SITTPLATSER, BÄNKAR OCH BORD UTMUHUS
03	FÖRBÄTTRA LEKPLATSERNA FÖR BARNEN
04	FÖRBÄTTRA PARKERINGSMÖJLIGHETERNA
05	FÖRBÄTTRA KOMMUNIKATIONERNA TILL OMRÅDET
06	FÖRBÄTTRA BUTIKSSERVICEN I OMRÅDET
07	AVSKILJA BILTRAFIKEN FRÅN OMRÅDET
08	FÖRBÄTTRA MÖJLIGHETERNA FÖR FRITIDSAKTIVITETER
09	ANNAT, ANGE VAD .....
43-44	99 EJ SVAR

STÄLLS TILL DEM SOM SVARAT JA PÅ ÅTMINSTONE NÅGON AV FRÅGORNA 55, 57 ELLER 59

Fråga 61	Vi har nu talat om förbättringar i lägenheten, övriga huset och i den närmast omgivande utomhusmiljön. Var tycker Ni det är mest angeläget att göra förbättringar? Är det i ...
1	... lägenheten
2	... huset i övrigt eller
45	3 ... i den närmast omgivande utomhusmiljön
50	9 EJ SVAR

Fråga 62 Nu är denna intervju färdig. Det vore bra för oss om Ni ville tala om vad Ni tyckte om den. T ex om den var för lång eller om det var någon fråga som var speciellt svår att förstå eller att svara på.

.....
 .....
 .....
 .....
 .....
 .....

R 54: 1975

**Denna rapport avser anslag 730592-4 från Statens råd för
byggnadsforskning till Linnea Gillwik, Stockholm.**

**Distribution: Svensk Byggtjänst, Box 1403, 111 84 Stockholm
Grupp: samhällsplanering**

Pris: 34 kronor + moms

[